

Проф. М. ЛОЗИНСЬКИЙ

З польсько-радянських відносин

ДЕВ'ЯТИ РОКОВИНИ РАДЯНСЬКОЇ ГАЛИЧИНИ.— ЯК ПОЛЬЩА ВИКОНУЄ V-ий І VII-ий АРТИКУЛИ РИЗЬКОЇ УГОДИ

I

Саме на літні місяці припадають роковини радянської влади в Галичині, що була утворилася в зв'язку з польсько-радянською війною 1920 р.

Відомо, що викликало цю війну: змагання шляхетсько-буржуазної Польщі здобути якнайбільші простори українських та білоруських земель і посунути кордони відбудованої польської держави якнайдалі на схід, наближаючи їх по змозі якнайбільше до історичних кордонів шляхетської Речі посполітої, причому це змагання знаходилося якнайбільше підтримання великих держав антанті, що хотіли своєю інтервенцією повалити радянський лад та реставрувати стару Росію.

На початку 1919-го року в близьких до Пiлсудського колах переказували таку його фразу: „Західні кордони Польщі ми дістали як дар любови антанті, східні мусимо самі собі здобути“.

Першим етапом цього здобування східних кордонів був похід Пiлсудського на Галичину 1919 р. Хоч яка слабка була Галичина порівнюючи з Польщею, хоч яка слабка була дрібно-буржуазна Українська Національна Рада, що мала державну владу в Галичині, галицька армія дев'ять місяців (від листопада 1918 р. до липня 1919 р.) ставила опір польському походowi, аж доки, позбавлена всього потрібного, щоб провадити війну, була примушена перейти за Збруч на Велику Україну.

Похід армії Пiлсудського й польська окупація Галичини були для українського населення такі жахливі, що їх можна прирівняти тільки до історичних шляхетських походів на Україну, що їх яскравими фарбами звеличав у польській літературі Генрих Сенкевич у своїй повісті „Вогнем і мечем“. Як тоді, так і тепер вогнем і мечем шляхетсько-буржуазна Польща метилася на українському населенню за те, що воно не хотіло покiрно вкласти свої голови в нове ярмо відбудованої Польщі.

Звоювавши Галичину і застерігши собі від уряду УНР, що його прогнали трудящі України за проводом радянської влади, „право“ на панування над усіма українськими землями по Дніпро, Пiлсудський весною 1920 р. вибрався в похід на Україну. Так почалася польсько-радянська війна, яка привела до того, що сумежна з Радянською Україною частина Галичини — нажалі, тільки на короткий час — визволилася з жахливих пазурів польського шляхетсько-буржуазного білого орла.

Сталося це тоді, коли Пілсудському, після походу на Київ, довелося тікати перед Червоною армією аж до Варшави, коли Червона армія здійснювала стару козацьку пісню про похід на Варшаву. Тоді та частина Галичини, що з неї тікала польська армія, з щирою радстю привітала Червону армію, як своїх братів, що несуть їй визволення, та взялася заводити в себе радянський лад ¹⁾.

Щоб завести радянський лад на території визволеної зпід польської окупації Галичини утворився Галицький Революційний Комітет (Галревком), що в маніфесті від 15 липня 1920 р. проголосив цю територію Галицькою Соціалістичною Радянською Республікою. Галревком, що об'єднував під своїм проводом усіх тих галицьких діячів, що під впливом революції в Росії й на Україні зрозуміли правильний революційний шлях, накреслив у своєму маніфесті програму боротьби за радянський лад у Галичині, закликаючи до цієї боротьби усіх трудящих Галичини. Для характеристики наведемо найважливіші уступи Маніфесту:

„Завдання Галревкому є допровадити розпочату класову боротьбу до встановлення Радянської влади в Східній Галичині...“

„Право приватної власності поміщиків, купців, фабрикантів і всіх визискувачів чужої праці на всі землі, ліси, пасовища, води, надземні й підземні багатства, що були досі в їх розпорядженню, касується, а їх маєтки зо всіма будинками, реманентом рухомих та нерухомих переходять у розпорядження працюючих через відповідні місцеві Революційні Комітети. Всі маєтки й багатства віддаються у власність Держави, найвищий законодавчо - виконавчий орган якої — З'їзд Рад Робітничих та Селянських Депутатів — постановить про їх націоналізацію та соціалізацію...“

„Галревком оголошує повну державну незалежність Східньої Галичини і пропонує урядам Соціалістичних Радянських Республік, а також урядам капіталістичних держав нав'язати з ним дипломатичні зносини“.

„Галревком оголошує свою повну солідарність з урядом РСФРР та УСРР і рахує на їх повну допомогу в руйнуванні старого капіталістичного ладу і в будівництві нового соціалістичного - комуністичного ладу Галицької Соціалістичної Радянської Республіки“.

Заповіджений у Маніфесті З'їзд Рад Робітничих та Селянських Депутатів Галичини повинен був визначити майбутні державні форми Галичини, а так само її відношення до Радянських Республік. На думку Галревкому, Радянська Галичина повинна була стати автономною республікою в межах УСРР. Так було б здійснене об'єднання Галичини з Великою Україною.

За свідомством г. Кулика, що брав участь у творенні радянського ладу в Галичині, українське населення Галичини захоплено прийняло проголошення Галицької Соціалістичної Радянської Республіки й узялося заводити радянський лад.

„Українське трудяще населення, особливо сільське, зустрічало червоної частини з сльозами радості на очах, як своїх спасителів від шляхетського ярма. Назустріч червоній армії виходили з сіл делегації з хлібом та сіллю, навіть по деяких місцях хресні ходи з українськими попами на чолі“.

¹⁾ Фактичні дані про будівництво радянського ладу в Галичині взяті з статті тов. І. Кулика „Радянська влада в Галичині“ („Вперед, календар для українського робітництва на рік 1925. Нью-Йорк, 1924. Стр. 62 — 71).

„Селянство з радісним захопленням почало утворювати в себе по селах органи радянської влади — Сільські Революційні Комітети (Сільревкоми) та слухняно й точно виконувати всі накази й розпорядження Галревкому“.

„Менше прихильно і навіть з певним застереженням відносилися до Радянської влади нечисленні польські (або радше католицькі) села. Підстав до недовіри не було, бо Галревком провадив дуже обережну політику в національним питанню, видав декрета про рівноправність усіх мов, що їх уживає населення, старався вводити у склад ревкомів, крім українців, також трудящих поляків та євреїв. Але на польських селян очевидячки впливали шляхетські агенти, що провадили таємно свою чорну роботу“.

„Щодо української інтелігенції, то спочатку вона вся з великою прихильністю зустрічала владу, та потім деякі „народні діячі“, побачивши, що при Галревкомі руки зогріті на нафті не вдається та що це не нове видання „ЗУНР“, а справжній Робітничо-Хлопський Уряд, почали тихцем і боязко шкодити Радянській владі. Найліпша ж частина сільської інтелігенції до кінця залишилася прихильною до Радянської влади“.

„Треба зазначити, що активної контрреволюції в Радянській Галичині взагалі непомітно було й „Гаєнка“ (Галицька Надзвичайна Комісія) була занята тільки боротьбою з польсько-шляхетським шпигунством, та ще часом доводилось їй поборювати спекуляцію харчами“.

„Територія Радянської Галичини обіймала 14 — 16 повітів (залежно від ходу воєнних дій), а саме: Тернопіль, Броди, Боршів, Бучач, Гусятин, Збараж, Заліщики, Зборів, Золочів, Підгайці, Скалат, Терехово, Чортків, Городенка, Бережани, Рогатин. Тимчасовою столицею Радянської Галичини був Тернопіль“.

Радянська влада утрималася на території Галичини до 17 вересня 1920 р. В зв'язку з ходом воєнних дій того дня почався відступ червоної армії з Галичини і Галревком був примушений покинути Тернопіль.

Дальший хід війни, ризькі переговори і ризький мир — відомі. Радянські Республіки повинні були погодитися на кордони, що залишали не тільки Галичину, але також частину Волині, Холмщину, Підляшшя й Полісся на польським боці. При цьому треба підкреслити, що й на ризьких переговорах і згодом — з приводу постанови конференції послів 14 березня 1923 р. про східні кордони Польщі — Радянський уряд обстоював право Галичини на державну незалежність.

Ті самі обставини, що спричинилися до ризького миру, спричинили занепад Радянської Галичини. Самі галицькі народні маси були безсильні, щоб власними силами оборонитися від нової польської окупації й зміцнити радянський лад у Галичині та її об'єднання з Радянською Україною. Сама Галичина, порівнюючи з Польщею, була занадто мала величина, щоб устояти перед польською навалою. А крім того треба мати на увазі, що галицька земля від самого початку війни, цебто від 1-го серпня 1914 р., була постійно воєнним тереном, отже галицьке населення було до краю виснажене 6-річним воєнним винищуванням його рідної землі.

Так Радянська Галичина проіснувала тільки два місяці, щоб знов потрапити в неволю до шляхетсько-буржуазної Польщі і зокрема винести на собі люту помсту польського уряду за те, що вона зважилася будувати радянський лад.

Від того часу минуло дев'ять років — дев'ять років найважчого польського шляхетсько-буржуазного гніту над Галичиною і над усіма західно-українськими землями, відірваними силоміць від своєї Матері - Батьківщини — Радянської України. Трудящі Галичини з радістю і з тугою слідкують, як зростає державне будівництво на Радянській Україні, збадьорюючися в своїй боротьбі за соціальне й національне визволення надією, що і для них настане слушний час визволення.

Коли свято Радянської Галичини можуть трудящі Галичини справляти тільки тасмно перед ворогом, — у столиці шляхетсько-буржуазної Польщі, у Варшаві, ворожа до української радянської державності українська еміграція обходила нещодавно — як щоріку — за участю польських урядових кол своє свято, свято роковин смерті головного отамана Петлюри, що у варшавській угоді запродав шляхетсько-буржуазній Польщі всі українські землі по Дніпро. Зрозуміло, чому в цьому святі взяли участь польські урядові кола. І зрозуміло, чому до цього свята ставляться вороже всі українські трудящі, зокрема на західно-українських землях.

Якщо українське „варшавське сміття“ має надію на зруйнування радянської української державності за допомогою шляхетсько-буржуазної Польщі, що їй погодилося віддати не тільки західно-українські землі, але справді цілу Україну, що повинна стати васалем Польщі, — західно-українські трудящі живуть надією визволитися з кривавих пазурів польського шляхетсько-буржуазного орла та об'єднатися з Радянською Україною в Соборну Українську Соціалістичну Радянську Державу.

За рік українські трудящі Галичини справлятимуть десятиріччя радянської влади в Галичині. На ці роковини ми вже тепер звертаємо увагу. Треба подбати, щоб вони стали в с е у к р а ї н с ь к и м святом, так на західно-українських землях, як і на Радянській Україні, святом вивчення досвіду боротьби за об'єднання всіх українських земель під українським радянським державним прапором.

II

Ризький мир склали Радянські Республіки з важким серцем, — тільки з важким серцем згодилися вони, щоб чимала частина українських та білоруських земель залишилася по той бік кордону, відрізана від рідних їм Радянської України та Радянської Білорусі. Тільки вищі інтереси, інтереси радянського ладу та Радянського Союзу змусили радянські уряди піти на таку жертву.

Та підписавши Ризьку угоду, Радянський Союз совісно її виконує. За те на нього навіть накидаються українські та білоруські контрреволюційні партії, що, прикриваючи свої протирадянські тенденції маскою патріотизму, закидають комуністичній партії та радянському урядові „поділ українських і білоруських земель між Польщею та Московщиною“. Ми не будемо аналізувати, скільки в цих закидах невідомости, скільки свідомої брехні й скільки провокації. Партії, що за всяку ціну хочуть повалити Радянський Союз та зруйнувати радянський лад, цілком зрозуміло, силкуються всіма способами підірвати авторитет Радянського Союзу в широких трудящих масах поневоленої Західної України та Західної Білорусі.

Однак цьому радянському виконуванню Ризької угоди не відповідає поведінка Польщі. Від моменту підписання Ризької угоди аж

до нинішнього дня через польсько - радянські відносини червоною ниткою тягнеться польська політика неояльності, ворожості, цькування, провокації, щодо Радянського Союзу, політика, що являє щоденне порушення зобов'язань Ризької угоди.

Для ілюстрації цієї польської політики звернемо увагу на два артикули Ризької угоди: артикул V-ий про взаємну пошану суверенності та взаємне невтручання у внутрішні справи, й артикул VII-ий про права національних меншостей:

Артикул V - ий постановляє:

„Обидві сторони, що укладають угоду, взаємно гарантують цілковиту пошану державного суверенітету другої сторони й утримання від усякого втручання в її внутрішні справи, зокрема від агітації, пропаганди й усякого роду інтервенцій або сприяння цьому.

Обидві сторони, що укладають угоду, зобов'язуються не створювати й не підтримувати організацій, що мають за свою мету збройну боротьбу з другою стороною або чинять замах на її територіальну цілість або готують повалення її державного чи громадського ладу через насильство, так само як і організацій, що надають собі роль уряду іншої сторони або частини її території. Зважаючи на це, сторони зобов'язуються не дозволити перебувати на своїй території таким організаціям, їх офіційним представництвам і іншим органам, заборонити вербування, а також дозів на свою територію й перевозку через свою територію збройних сил, зброї, бойових припасів, амуніції й різних військових матеріалів, призначених для цих організацій“.

Тимчасом уся польська політика щодо Радянського Союзу є яскраве ламавання цього зобов'язання. Ще не засохли підписи на Ризькій угоді, як Польща в-осени 1921 р. зорганізувала УНР-івську військову диверсію на території Радянської України. В Польщі знаходять особливе опікування українські та грузинські контрреволюційні групи, що виступають під фірмою „урядів“ України та Грузії, а також російські контрреволюційні організації, що вільно влаштовують замах на життя радянських дипломатичних представників, певні того, що польський уряд як і покарає їх, то тільки „про людське око“.

І справді, доля Каверди, вбивця т. Войкова, і доля Войцеховського, справця замаху на т. Лізарова, яскраво свідчить, що польський уряд і польські шляхетсько - буржуазні кола є високі протектори російських контрреволюційних організаторів замахів на життя радянських дипломатичних представників.

Зокрема треба підкреслити поведінку польського суду на касаційному процесі Войцеховського. Формально Польща й Радянський Союз перебувають у нормальних мирних зносинах, цебо в стані, коли обидві держави звичайно ламаються не робити нічого, що могло б погіршити такий стан. А послухайте промов оборонців Войцеховського! Ненависніших нападів на Радянський Союз, більшого уславляння контрреволюції та контрреволюційних убивців не можна було б почути й тоді, коли б Польща була в стані війни з Радянським Союзом. Якби це навіть були не промови оборонців на суді, а якінебудь вічеві промови чи газетні статті, то й тоді вони були б характерні для дійсних настроїв тієї Польщі, що її уряд нібито прагне жити в мирі з Радянським Союзом. Але ж це були не вічеві промови і не газетні статті, а промови оборонців на суді. Ми вже не питаємо навіть, що польський суд зробив би оборонцеві, який так само вихваляв би радянський лад, як оборонці Войцеховського на нього нападали! Ми ж знаємо, як у Польщі загуюється вуста підсудним та

оборонцям у процесах проти національно - революційних та комуністичних організацій. Але уявім собі, що на тім самім суді оборонець нападав би так само, прим., на Францію, — чи суд не знайшов би способів затулити йому уста?! Одне слово, за ворожі напади оборонців Войцеховського відповідають не тільки вони самі, за них відповідає польський суд, а за суд відповідає польський уряд, бо кожний уряд має міжнародньо - правний обов'язок уладнати свої внутрішні справи так, щоб мати змогу виконати свої міжнародні зобов'язання.

А польська преса, і то власне ті органи преси, що заступають урядову політику! Польський уряд має дуже добрий цензурний апарат, щоб душити за горло не - польську пресу і пресу революційних організацій, отже не може закриватися тим, що він не має способів спинити протирадянські виступи польської преси. А за пресу, що заступає урядову політику, польський уряд несе таки безпосередню відповідальність.

Та вінець цієї протирадянської політики польського уряду — це демонстративні протирадянські виступи відповідальних робітників польського уряду. Коли згадуємо про торішній виступ волинського воєводи Юзефського, що заповідав польський воєнний похід на Радянську Україну, то вибираємо тільки один помітніший з безлічі подібних фактів, які повторюються буквально при кожній нагоді.

Ми вже згадували про недавнє свято української УНР - івської еміграції у Варшаві за приводу смерті Петлюри. Вже те, що в Варшаві є УНР - івський „уряд“, який демонструє своє існування влаштуванням таких свят, є явне порушення V - го артикулу Ризької угоди. Що ж говорити, коли польські урядові особи беруть демонстративну участь у такому святі!

Такий самий характер яскравого порушення згаданого артикулу мав факт святкування 10 - річчя НР Грузії „грузинським урядом“ у Варшаві та офіційна участь польського уряду в цьому святі.

Ми не будемо спинятися на викрутах польської урядової преси що, мовляв, Петлюра був союзник Польщі, і так само Польща визнала свого часу Грузинську Народню Республіку. Досить протиставити цим викрутам ясний текст V - го артикулу Ризької угоди, який не залишає ніякого сумніву, що в обох випадках польський уряд допустився подвійного порушення цього артикулу: і самим фактом свят на території Польщі, і участю урядових осіб у тих святах.

Тому дипломатична інтервенція радянського повпреда в Варшаві з цього приводу мала міцні основи міжнароднього права. Натомість викрути польського уряду та польської преси — це тільки нікчемні викрути винуватця, спійманого на гарячій.

Не дивниця, що в такій атмосфері ворожнечі до Радянського Союзу, в атмосфері постійного втручання польського уряду в наші внутрішні справи, можливі такі факти, як загадкова смерть недужого т. Апанаевича. Факт, що польський уряд відмовився пояснити цей випадок смерті, дає певну підставу обвинувачувати польський уряд у вбивстві цього радянського громадянина.

Не дивус в цій атмосфері також факт передачі московізьському Ставропільському Інститутові у Львові музейних цінностей, що їх радянський уряд призначав для Українського Національного Музею у Львові. Викрут, нібито ці цінності належали перед війною Ставропільському Інститутові, не може утриматися перед фактом, що ці цінності тодішня управа Інституту добровільно вивезла до Росії та подарувала російському урядові, і в наслідок цього вони стали держав-

ним майном, яким радянський уряд мав цілковите право розпоряджатися з власного розсуду. Передання цього майна не тій установі, якій її призначив радянський уряд, називалося б у приватних зносинах простим спроневеренням. Коли ж такого спроневерення допускається польський уряд, то на це треба шукати хіба назви в лексиконі маршала Пілсудського.

Коротко кажучи, з цілої низки фактів — від дрібних до фактів державної ваги — ми навели тільки нечисленні зразки, щоб зілюструвати, що V-ий артикул Ризької угоди про обов'язок Польщі не втручатися у внутрішні справи Радянського Союзу польський уряд уважає за „шматок паперу“.

Перейдімо до VII-го артикулу Ризької угоди про охорону національних меншостей.

Вже зазначено, що зовнішні обставини спричинилися до того, що Українська Соціалістична Радянська Республіка не змогла обняти всіх українських земель (так само Білоруська Соц. Рад. Республіка — всіх білоруських земель). Потрібуючи, в зв'язку з загальним становищем радянських республік, миру з Польщею, радянська делегація на мирових переговорах у Ризі погодилася на кордонну лінію, що чималу частину українських і білоруських земель залишила польській державі.

Права українського й білоруського населення цих, ризьким кордоном від Радянської України й Радянської Білоруси відрізаних західно-українських та західно-білоруських земель має на увазі VII-й артикул Ризької угоди, що містить такі постанови:

„I. Польща дає особам української, російської й білоруської національностей, що перебувають у Польщі, на підставі рівноправності національностей, всі права, які забезпечують вільний розвиток культури, мови й виконання релігійних обрядів. Так само Україна й Росія забезпечують особам польської національності, що перебувають на Україні, в Росії й Білорусі, всі ті самі права.

Особи української, російської й білоруської національностей у Польщі мають право в межах внутрішнього законодавства культивувати свою рідну мову, організувати й підтримувати свої школи, розвивати свою культуру й закладати з цією метою товариства й спілки і цими самими правами в межах внутрішнього законодавства будуть користуватися особи польської національності, що перебувають на Україні, в Росії й Білорусі“¹⁾.

Як бачимо з тексту, VII-й артикул Ризької угоди треба поставити, з погляду міжнародного права, рівно з угодами про охорону меншостей, що їх склали головні держави Антанти з Польщею, Чехословаччиною, Румунією і т. д.

Порівнюючи з тими угодами, її не так детально розроблено, але натомість вона ставить питання про права груп, що їх обороняє, ширше („всі права, які забезпечують вільний розвиток культури, мови й виконання релігійних обрядів“). Вона не містить постанов про спосіб розв'язування конфліктів, що можуть виникнути між договірними сторонами з приводу цього таки артикулу, бо питання про мирне розв'язання суперечок між Польщею і Радянським Союзом взагалі

¹⁾ Ризька угода має три автентичні тексти: український, російський і польський (арт. XXV).— Цитуємо з українського тексту.

ще не поладжено. За сучасного становища зобов'язують тут загальні норми міжнародного права про угоди й міжнародні конфлікти.

Зокрема треба звернути увагу на слова: „в межах внутрішнього законодавства“. В дійсності ці слова зовсім зайві, бо, з погляду міжнародного права, ясна річ, що з одного боку, громадяни держави мають права на підставі внутрішнього законодавства, а, з другого боку, держава зобов'язана подбати про таке внутрішнє законодавство, яке відповідало б її міжнароднім обов'язкам. Через те польський уряд, на закид про невиконання зобов'язань VII-го артикулу Ризької угоди не може закриватися тим, що цього не дозволяє внутрішнє законодавство, бо він зобов'язаний подбати про внутрішнє законодавство, яке б дало йому змогу виконати зобов'язання цього артикулу.

Кожна угода означає, що договірні сторони взаємно визнають свій правний інтерес у справах, охоплених змістом угоди. Ці справи перестають бути внутрішньою справою сторони, тільки кожна з договірних сторін має право вимагати від другої сторони, щоб вона полагалася їй згідно з угодою.

Так і факт, що Ризька угода прийняла постанови VII-го артикулу означає, з погляду міжнародного права, що Україна, Росія й Білорусь виявили свій правний інтерес щодо правового становища українського й білоруського населення цих земель у польській державі й що Польща цей правний інтерес визнала. VII-ий артикул Ризької угоди містить, таким чином, правне оформлення вищезазначеного правового інтересу України, Росії й Білорусі та правового визнання цього правового інтересу з боку Польщі.

Після утворення Союзу Рад. Республік, він вступив у всі договірні права й зобов'язання Ризької угоди і все сказане стосується до нього.

Із усього сказаного виходить, що Радянський Союз (цебто у міжнародних виступах — Союзний Народний Комісаріят закордонних справ, у внутрішніх виступах — усі державні й громадські установи так Союзу, як і окремих республік і все радянське громадянство) має право: вимагати від Польщі виконувати постанови VII-го артикулу Ризької угоди, стежити, чи Польща ці постанови виконує й як виконує, та вживати всіх заходів, що їх, у згоді з міжнароднім правом, має право робити держава, щоб досягти здійснення угоди, — щоб Польща ці постанови виконувала. Дебати в компетентних радянських установах про те, чи — і як Польща виконує ці постанови, та виступи радянських органів міжнародних зносин так перед польським урядом, як і, взагалі, на міжнародньому полі (на міжнародніх конгресах), ніяк не можна вважати за втручання у внутрішні справи польської держави: це управління Радянського Союзу, що виникає з VII-го артикулу Ризької угоди.

На запитання, чи Польща виконує свої зобов'язання за VII-м артикулом Ризької угоди, щодо українського чи білоруського населення, можна відповісти одним — однісіньким словом: Ні.

Якщо взяти до уваги, що західньо-українські землі становлять простір понад 150 тисяч квадратних кілометрів, з компактною масою понад 7 мільйонів українського населення, то не важко встановити, що значить зобов'язання Польщі дати українському населенню цих земель „усі права, які забезпечують вільний розвиток культури, мови та релігійних обрядів“. Ясна річ, воно повинно мати змогу розвивати свою культуру, як основу національну культуру на цих землях. Українська мова повинна бути на цих землях основною мовою держав-

них і громадських установ. Усі школи, від народніх до вищих, повинні, насамперед, служити розвитку української культури. Державне будівництво й все громадське життя повинне творити українське населення. Усе це можливо — та й то тільки певною мірою — тільки за широкої територіальної автономії західно-українських земель.

Досить встановити ці матеріальні розміри зобов'язань Польщі на підставі VII-го артикулу Ризької угоди, щоб ствердити, що польська дійсність на західно-українських землях різниться від тих зобов'язань, як, в уявленні християнина, пекло від неба.

І хоч би яку скромну міру ми взяли, щоб визначити матеріальні розміри зобов'язань Польщі, — однаково вийде, що Польща цих зобов'язань не виконує.

Візьмімо, наприклад, міру національно-культурної автономії. Маючи на увазі, з одного боку, текст VII-го артикулу Ризької угоди, а, з другого, простір західно-українських земель і число українського населення під Польщею, треба визнати, що ця міра є дуже скромна, що вона означає дуже обмежливу інтерпретацію зобов'язань Польщі. При цьому треба мати на увазі, що сама Польща теоретично визнала цю міру, вміщуючи в польській конституції від 17 березня 1921 р. арт. 109, який постановляє:

„Кожний громадянин має право зберігати свою народність і плекати свою мову та національні властивості.

Окремі державні закони забезпечують меншостям у польській державі цілковитий і вільний розвиток їхніх національних властивостей за допомогою автономних об'єднань меншостей з публічно-правним характером у межах об'єднань загального самоврядування.

Держава матиме щодо їхньої діяльності право контролю та доповнення їхніх фінансових засобів на випадок потреби“.

Отже, арт. 109 польської конституції гарантує національним меншостям національно-культурну автономію. Однак цієї постанови конституції Польща досі не здійснила й не збирається здійснювати.

Візьмімо ще скромнішу міру. Є в Польщі закон з 26 березня 1922 р. про місцеве самоврядування східно-галицьких воєводств (Львівського, Станіславівського й Тернопільського). Цей закон містить також постанови про національно-культурну автономію українського населення в цих воєводствах та про закладення українського Університету. Однак, польський уряд досі не здійснив цей закон і на думці не має здійснювати, хоча був зобов'язаний це зробити найпізніше до кінця 1924 року.

Чи варт говорити про польський шкільний закон 31-го липня 1924 р., що не дозволяє українську середню школу, а про українську народну школу містить постанови (т. зв. „шкільний плейбісцит“), що в руках польської адміністрації стали знаряддям до скасування цих українських народніх шкіл?

Чи згадувати про польські закони від 31 липня 1924 р. — про мову в адміністрації й суді, що зменшили навіть ті права, які українська мова мала в Галичині за австрійських часів?

Чи казати про утискування українських організацій, товариств та установ, української преси, українських зборів?

Яку охорону має українська культура в Польщі, про це яскраво говорять львівські погроми українського населення та українських культурних і громадських установ.

Навіть назов „Україна“, „українець“, „український“ — на означення українських земель та українського населення в Польщі — не тільки не вживається в Польщі офіційно, але забороняється вживати й українським установам. Тимчасом, у польським автентичним тексті VII - го артикулу Ризької угоди виразно сказано „ukrainska ludnosć“ на означення українського населення в Польщі.

Коротко — хоч яку скромну міру для визначення розмірів зобов'язань Польщі, на основі VII - го артикулу Ризької угоди ми б узяли, усе доводиться твердити одне й те саме: Польща цих зобов'язань зовсім не виконує.

Уже зазначено, що радянський уряд має цілковите право цікавитися правовим станом українського та білоруського населення в Польщі й вимагати від польського уряду, щоб воно мало „всі права, які забезпечують вільний розвиток культури, мови й виконання релігійних обрядів“.

З цього погляду такі виступи, як Голови ВУЦВК'у тов. Петровського на IV сесії X скликання ВУЦВК'у в листопаді 1928 р. або Голови Радянських Народніх Комісарів УСРР тов. Чубаря на недавньому З'їзді Рад, з погляду міжнародного права цілком виправдані. Якщо польський уряд перед радянським урядом взяв на себе зобов'язання, визначене VII - ім артикулом Ризької угоди і цього зобов'язання не виконує, то мусять погодитися з тим, що радянський уряд буде настоювати на виконанні цього зобов'язання. Інакше VII - ий артикул Ризької угоди не мав би ніякого змісту!

Однак що робить польський уряд? Не досить, що він не виконує свого зобов'язання, він ще має сміливість протестувати проти того, що радянський уряд стверджує це, і заявляти, що цим радянський уряд втручається у польські внутрішні справи. Це зовсім так, як коли злодій, тікаючи перед гонитвою, щоб відвернути від себе увагу, кричить:

„Повіть злодія!“.

Нехай польські міністри, польські політики і взагалі польський уряд та ціла шляхетсько - буржуазна Польща раз на все затилять, що становище українського та білоруського населення в Польщі не є лише внутрішня справа польської держави, бо в VII - ім артикулі Ризької угоди Польща ствердила, що це щодо Радянського Союзу є міжнародна справа, і визнала правовий інтерес Радянського Союзу в цій справі.

(Доречі: так само Версальська угода від 28 червня 1919 р. між головними державами антанти й Польщею про охорону меншостей ствердила міжнародній характер правового стану меншостей у Польщі щодо головних держав антанти та Ліги Націй).

Як саме радянський уряд заступатиме цей правовий інтерес щодо польського уряду, — це питання тактики в міжнародній політиці. Радянський уряд насамперед силкується додержати миру, і це диктує його політику в усіх справах.

Тим, хто з невідомости чи з лихої волі кує з цієї радянської політики закид, нібито радянський уряд віддав на поталу Польщі західньо - українські і західньо - білоруські землі, нагадаємо приклад з історії буржуазних країн, що мали б, може, більшу переконливість для авторів тих закидів: Італія залишалася десятки років у тіснім союзі з Австро - Угорщиною, доки прийшов слушний час, щоб визволити залишки італійської землі з під Габсбургів, а Франція понад

40 років шанувала франкфуртську угоду 1871 р. що віддала Альзацію й Лотарингію Німеччині.

Коротко кажучи, Радянський Союз, маючи на увазі насамперед зміцнити радянський лад та зберігати мир, стоїть на становищі зберегання Ризької угоди й вимагає того самого від Польщі.

Кожне втручання Польщі у наші внутрішні справи ми все плямуватимемо як порушення V - го артикулу Ризької угоди.

І так само ми не дозволимо відібрати собі нашого права вимагати від Польщі виконання VII артикулу Ризької угоди.

П. ВІНТЕР

Розвиток американського імперіялізму *

ЕСПАНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКА ВІЙНА

Анексія Гавайських та Самоанських островів була лише першою й порівнюючи дуже сумірною спробою імперіалістичного поширення Сполучених Штатів за межі американського континенту. Багато серйознішого випробування зазнав молодий імперіалізм заокеанської республіки у війні з Іспанією, що в наслідок її ПАСШ здобули величезні колоніальні мастки й дістали місце в першому ряді імперіалістичних держав.

За привід до війни з Іспанією було повстання на острові Кубі.

Цей розкішний і родючий острів, найбільший з великих Антильських островів, розташований на південь від ПАСШ і панує над входом з Атлантийського океану до Мексиканської затоки. Протягом 4 сторіч він належав до великої колоніальної іспанської імперії, що їй пощастило зберегти над ним усю владу й після того, як від неї відпали майже всі інші американські колонії. Наприкінці XIX сторіччя Іспанії довелося, проте, розпочати рішучу боротьбу з ПАСШ за панування над цим островом, і переміг у цій боротьбі американський імперіалізм.

Американські капіталісти вже давно обертали свій жадібний погляд на острів Кубу і протягом цілого XIX сторіччя складали плани, як її захопити. Відомо, що плянтатори - рабовласники Південних штатів за президента Джефферсона (1801 — 1809) виступали з пропозицією купити Кубу в Іспанії, але демократ Джефферсон відкинув цю пропозицію, вважаючи, що вона перечить конституції ПАСШ. Згодом питання про прилучення Куби купівлею або за допомогою насильницького закону порушувалося в ПАСШ багато разів і часом відігравало дуже важливу роль у внутрішній боротьбі американських партій. Прибічники захоплення завжди підтримували всі революційні рухи, що часто виникали на Кубі проти іспанського панування; з американських портів робилося розбишацькі напади на близький острів, але при цьому намагання захопити острів маскувалося гаслами про „визволення“ кубанців від іспанського гніту.

Немає сумніву, що людної острова справді не дуже добре було жити під іспанським пануванням. Після багатьох повстань, що сповнили цілу середину минулого сторіччя, Кубі врешті дано було 1879 року щось подібне до самоврядування, але фактично становище на острові мало змінилося й після того. Там, як і перше, панувала тонка верства іспанських військових, урядовців, купців та цукрових плянтаторів, що суто колоніальними методами визискували тубільців і, використовуючи своє привілейоване становище, також усіма способами утискували переселенців з інших країн, серед них і американців.

* Див. „Черв. Шлях“ № 7.

Після низки дрібніших повстань наприкінці 1894 року на Кубі почалася революція; вона набрала таких широких розмірів, що еспанська влада не могла придушити її протягом кількох років.

Всі історики стверджують, що революційний рух почався так широко й тривав так довго тільки через те, що повстання підтримував С. Ш. Щоправда, президент Клевеленд (1893 — 1897) видав закон, що забороняв американським громадянам підтримувати повстанців, та це не припинило посиленої діяльності американських інтервенціоністів. У США збиралися пожертви повстанцям, з американських портів надсилали до Куби судна з військовим ристунком. По цілій країні вербували добровольців до кубанських революційних армій. У Нью-Йорку одверто існувало офіційне представництво „революційного уряду Куби“, що від імені його випускало навіть великі державні позики¹⁾.

Прибічникам інтервенції легко було викликати в Кубі велику течію на користь американського втручання у справу „визволення“ Куби. Громадська думка, що її посилено обробляла жовта преса, була надзвичайно збуджена й обурена з нещадних метод боротьби, що їх уживали еспанці проти революціонерів, а надто з політичних концентраційних таборів, що до них уміщували тисячі громадян з Куби і де вони гинули з голоду, заразних хороб та катування. Бульварні газетки день у день пеймовірно перебільшували цей жах і закликали уряд США виступити з зброєю в руках на оборону „людяности“, „народніх прав“, „демократичного урядування“ тощо. Вплив цієї агітації на народні маси був величезний — не даремно славнозвісний Херст, власник жовтої газети „New York Journal“ агодом одверто вихвалявся, що війна виникла саме через його заходи.

Конгрес США також натискував на уряд і вимагав, щоб уряд втрутився в боротьбу мешканців Куби з Еспанією. Президент республіки Клевеленд (демократ), що спершу заперечував проти агресивних дій, наприкінці також почав уживати войовничого тону в своїх нотах протесту, звернених до еспанського уряду. Коли ж 1897 року за президента ПАСШ став республіканець Мак-Кінлі, рішучий прихильник імперіялістичного курсу, США почали діяльно готуватися до війни.

Такий поворот у політиці США, у зв'язку з невдачами в боротьбі з революцією на Кубі, дуже налякав еспанців. Щоб запобігти війні, еспанський уряд вдався до поступок США у багатьох важливих справах. Він відкликав з Куби вславленого своєю жорстокістю генерала Вейлера, пом'якшив режим у концентраційних таборах, проклямував для Куби широку автономію тощо. Та виявилось, що всі ці заходи вже спізнилися й не врятовують становища — США уже хотіли війни, що б там не було. До всього цього напочатку 1898 року в Гаванській гавані з невідомих причин висадився в повітря й потонув американський військовий корабель „Мен“. Американські імперіялісти доводили, начебто це зробили еспанці, і гасло військової партії „Пам'ятай

¹⁾ Ці позики випускалося за низким аж до сміху курсом. Купуючи облігації позики „революційного уряду“ острова Куби за ¹/₁₀ їх номінальної вартості, американські спекулянти могли сподіватися, що одержать цілу вартість, якщо революція переможе. З'ясовано, що багато американських державних діячів одержувало їх неплатно, а тому, природня річ, вони були палкими прибічниками інтервенції. В основі широкої агітації, що її провадили за гаслами „людяности“ й „самовизначення Кубанського народу“, була найганебніша гонитва за прибутком (див. напр. у німецького історика Ф. Люквальдта в його книзі „Geschichte der Vereinigten Staaten von Amerika“).

про Мен!" відразу ж здобуло в США надзвичайно широку популярність. Войовничий настрій мас підвищився до краю, і війна стала неминуча.

Міжнародна ситуація склалася дуже вигідно для США. Щоправда, європейські держави зробили спробу дипломатичного втручання й звернулися до Америки з закликом додержувати миру, але американці відповіли, що це несерйозно і що все обмежиться на словесному заклику. Головне — вашінгтонський уряд знав, що Сполучені Штати забезпечили дружній неутралітет Великої Британії: вона саме тоді готувалася до війни з Південною Африкою й була зацікавлена, щоб через неутручання в конфлікт між Іспанією й ПАСШ купити в цієї останньої неутручання в англійсько-бурську війну.

Британські історики неохоче згадують про цей епізод і силкуються затаїти або загашувати англійсько-американське суперництво в перших двох війнах, що з них почалася нова, одверто імперіалістична ера в світовій політиці ¹⁾.

Проте, з заяв американських державних діячів добре видно заляштунокві дипломатичні махінації того періоду. Напередодні еспансько-американської війни британський міністер закордонних справ лорд Грей просто сказав американському послові Джонові Хейу: „Чому Сполучені Штати не скористаються з нашої флотії, щоб швидко покінчити з Кубою? Іншим разом вони зроблять нам таку саму послугу“. А британський міністер колоній Джозеф Чемберлен (батько теперішнього Чемберлена) сказав, що він хотів би спілку з ПАСШ, абож — якщо це суперечить американським традиціям, — то хоча б спільного виступу у важливих справах. „Пліч-о-пліч ми могли б диктувати мир у цілому світі. Я був би радий, коли б ми могли боротися спільно з вами. Добрі наслідки цього позначилися б на цілих поколіннях ²⁾“.

Отже, американська військова партія знала, що тил у ПАСШ прикриває найдужча в світі морська держава, і тому ця партія могла діяти рішуче, не звертаючи уваги на словесні заклики до миру великих європейських держав. Американці поспішали використати таке вигідне становище й оголосили Іспанії війну.

Війна тривала недовго. Вона почалася в середині квітня 1898 року, а вже 12 серпня того самого року була підписана прелімінарна мирна угода. Всупереч передбачанням багатьох воєнних авторитетів, стара колоніальна імперія була занадто слабким супротивником для країни, де зростав молодий імперіалізм.

Ми не розповідатимемо докладно про воєнні дії. Досить зазначити, що вони відбувалися не тільки в Мексиканській затоці та на самому острові Кубі, а й на Тихому океані.

Перших перемог американці досягли саме на цьому далекому театрі війни, де американський адмірал Дюї відразу ж потопив еспанську флоту й потім за допомогою місцевих інсургентів почав забирати

¹⁾ На думку більшості сучасних істориків, початок імперіалістичного періоду взагалі належить до часів еспансько-американської та англійсько-бурської війни. Зокрема і Ленін зазначав, що саме поняття „імперіалізм“ почало найчастіше зустрічатись в літературі саме після цих воєн (див. його „Імперіалізм, як высшая стадия капитализма“).

²⁾ Див. Еміль Кімпен — „Импералистическая политика С. - А. Соединенных Штатов“ (третья частина цієї книги є в російському перекладі). Тут загалом багато цікавого фактичного матеріалу з історії американського імперіалізму.

Філіппінські острови. На Кубі події трохи затяглися, але вже на початку серпня Іспанія мусила капітулювати.

За мирною угодою, складеною в Парижі 1898 р., Іспанія назажди відмовилася від своїх претензій на Кубу. Становище цієї останньої було, проте, не зовсім ясне — острів перейшов до ПАСШ, як казали дипломати, „на володіння, але не як власність“. Крім того, Іспанія віддала США й інші свої володіння з групи Антильських островів, серед них і острів Порто-Ріко. В Тихому океані США дістали Філіппінські острови та острів Гуам (з групи Маріанських островів або Ладронів). Найбільшу територію вони здобули через „купівлю“. Іспанія мусила віддати Філіппінські острови Сполученим Штатам за 20 мільйонів доларів. Це була, певна річ, тільки спроба замаскувати захоплення цієї найціннішої з-поміж усіх американських колоній.

Отже, в наслідок війни, початої за „визволення“ та за „незалежність“ Куби ПАСШ здобули величезні колоніальні володіння й стали першорядною світовою державою. Та, хоч накинутий Іспанії мир і так уже мав неймовірно грабіжницький характер, багато американських політиків уважали, що Америка була „занадто лагідна“ й дорікали своєму урядові, що він не зажадав від Іспанії ще й відшкодування за всі витрати на війну...

„НЕЗАЛЕЖНА“ КУБА

Історія захоплення Куби й затвердження на цьому острові панування ПАСШ є одна з найцікавіших і найповчальніших сторінок в історії сучасного імперіалізму.

Перемогою над Іспанією Сполучені Штати досягли того, що острів був визволений від еспанського гніту, але після цього перед ними стало важке питання: що ж чинити далі?

Для послідовних імперіалістів США такого питання, певна річ, не існувало: на їхню думку здобутий острів треба було анексувати без жодних розмов, і край. Та проти таких плянів гостро виступало багато політичних діячів, що їм справа здавалася не такою вже простою.

Треба мати на увазі, що перед початком війни конгрес США ухвалив резолюцію, що після війни дуже зв'язувала уряд: У цій резолюції говорилося, між іншим, що США зобов'язуються забезпечити Кубі цілковиту незалежність. У відповідному пункті резолюції говорилося:

„США не мають жадної думки чи наміру установити своє панування, свою юрисдикцію чи контролю на цьому острові. Вони стверджують свій замір — втихомиривши країну, негайно передати врядування та контролю над островом його населенню“.

Ось це зобов'язання, урочисто заявлене цілому світові, й явило перешкоду, щоб формально анексувати Кубу, і американські державні люди не могли наважитися безпосередньо порушити цей пункт. Але знову ж не могли вони й пристати на те, щоб дати людності острова цілковите право самовизначення, бо боялися втратити таку важливу здобич, як острів Куба, ця „перлина Антильських островів“. І вони почали розв'язувати важке завдання: як зберегти невинність і разом здобути капітал? Інакше кажучи, як зробити Кубу „незалежною“ й разом дуже залежною від США?

Можна було б не квапитися розв'язувати це завдання — перших років після війни можна було правити островом на праві військової

окупації, яку можна було виправдати потребою охороняти життя та майно громадян і встановити лад у країні. Ця окупація й тривала цілі 4 роки, а тимчасом доміркувалися, як розв'язати це завдання. Розв'язання його зійшло ось на що:

СШ згодилися дати людині Куби „незалежність“ і передати їй урядування та контроль над своїм островом з умовою, що ця людина у своїй конституції забезпечить СШ певні права й привілеї. Головні з цих вимог, що їх виставив уряд СШ, були такі:

1. Уряд Куби зобов'язується ніколи не складати з чужими державами угод, що спричинялися б до зменшення її незалежності чи давали б їм право колонізації, спорудження фортець або контролю над якоюсь частиною острова.

2. Він зобов'язується не робити державних боргів, що на їх виплату було б не досить звичайних прибутків країни.

3. Він погоджується визнати право втручання СШ, щоб охороняти незалежність Куби й підтримувати уряд, що міг би обороняти життя, майно й індивідуальну волю та виконувати зобов'язання, встановлені паризькою мирною угодою.

4. Він оголошує за дійсні всі акти, що їх видала влада СШ протягом військової окупації.

5. Він дає СШ землю, потрібну на вугільні та військово-морські станції.

Ці вимоги Вашингтону викликали на Кубі величезне обурення. Найбільше обурював кубанців третій пункт, що зводив усю незалежність власне нанівець. Кубанський установчий конвент довго чинив опір американському ультиматумові й не годився затвердити конституцію з такими постановами, що санкціонували протекторат СШ над островом, але кінець-кінцем він мусів поступитися, щоб звільнити країну від військової окупації. В травні 1902 року американське військо покинуло врешті Кубу і вона стала „незалежною“, а 1904 року була складена угода між ПАСШ і Кубою, що на підставі згаданих пунктів урегулювала відносини між обома республіками.

Далі СШ пильно стежили, щоб Куба точно виконувала зобов'язання, що їх накладала конституція і розглянута умова. Коли ліберальна партія Куби спробувала 1906 року скинути реакційного президента, обраного під час окупації під безпосереднім натиском американської влади, то уряд СШ знову заняв острів своїм військом, що залишалося там 2½ роки. Після цього СШ кілька разів (1912 року, пізніше — за світової війни) здійснювали своє право втручання у внутрішні справи республіки Куби — одне слово, дозволяли Кубі „самоврядування остільки й доти, доки вона поводитися мирно й не загрожувала американським інтересам“ (П. Т. Мун: „Империализм и мировая политика“).

Про економічну залежність Куби від ПАСШ можна міркувати з таких даних¹⁾.

Коли СШ 1898 року почали війну за „визволення“ острова, то американські капітали, інвестійовані в Кубі, досягали 50 млн. доларів, 1909 року вони зросли вже до 140 млн. 1924 року вони становили 1.250 млн., а 1927 року вже перевищували 1½ млрд. доларів. Року 1902 довів товарів з Сполучених Штатів до Куби оцінювався в 25 млн. дол., а р. 1925 — 187 млн. доларів. Частка СШ в імпорті

¹⁾ Територія Куби становить 44. 164 кв. міль; людиність її 1927 року становила 3 млн. чол.

Куби становила 1913 року 53%, а 1926 — 62%. З усього вивозу Куби близько $\frac{7}{8}$ припадає на ПАСШ.

Основу добробуту Кубу утворює виробництво цукру. На цьому острові збирається близько $\frac{1}{3}$ цілого світового врожаю цукрової трости, і понад 85% цього врожаю продається до США. Цукор для Куби є те саме, що для Мексики нафта, і не дурно цей острів названо „світловою цукерницею“. З 1250 млн. доларів американського капіталу до 1924 року, вкладеного в підприємства Куби, більше як половина (750 млн.) припадає на цукрові плантації. Решта розподіляється між залізницями, міськими підприємствами, тютюновими плантаціями, портовою облогою, торгівлею тощо.

Взагалі економічно „незалежна“ Кубанська республіка багатобільшезалежить від ПАСШ, ніж чи малоколоній від своїх метрополій. С. Нірінг і Д. Фрімен доводять, що „економічним і політичним життям острова фактично правлять з Нью-Йорку та Вашингтону“ і Куба „майже цілком належить Нью-Йоркському банку National City Bank“.

Треба ще відзначити, що прагнення США захопити Кубу визначалося, певна річ, не самими економічними міркуваннями.

Багато важили тут також мотиви стратегічного характеру, але про це нам доведеться докладніше говорити з іншого приводу.

АНЕКСІЯ ПОРТО - РІКО

За Паризької угодою, що нею скінчилася війна з Іспанією, США дістали також другий з найбільших островів Антильської групи — острів Порто - Ріко. Щодо нього уряд США не зв'язав себе перед війною ніякими зобов'язаннями і взагалі дістав цей острів просто так — на додаток до інших завоювань, а через те він і не замислювався про долю Порто - Ріко і відразу перетворив його на свою колонію. Згаданий кілька разів американський професор Мун, що взагалі досить гостро ставиться до інших держав, що захоплювали колонії, але для імперіалізму США завжди знаходить різні виправдальні мотиви, мусить проте визнати, що приєднання Порто - Ріко до США було „суто - імперіалістичним актом“.

Площа Порто - Ріко дорівнює $3\frac{1}{2}$ тисяч кв. миль і людності на ньому нараховується близько $1\frac{1}{2}$ млн. Після приєднання до США він цілком став економічним наддатком їхнім.

На острові виробляється головне цукор, тютюн, каву та південні овочі, і $\frac{9}{10}$ цілої продукції продається США. Року 1927 загальний вивіз з Порто - Ріко становив 108 млн. доларів; з них понад 100 млн. припадало на ПАСШ. Того самого року довіз товарів дорівнював 98 млн. доларів. Докладніші відомості про торгівлю Порто - Ріко показують, що цей розмірно невеликий острів дає щороку багато мільйонів прибутку американській сталевій та залізничній промисловості, виробникам текстильних виробів, миловарам, судновласникам та американським імпортерам цукру, тютюну, тропічних овочів, мінеральних угноєнь тощо.

Визискування трудящих на Порто - Ріко, таксамо як і на Кубі та по інших американських володіннях, має суто-колоніальний характер і через нього зростає незадоволення та шириться революційний рух.

Стратегічна вага Порто - Ріко для ПАСШ дуже велика. Цей острів, разом з Таїті та Кубою, панує над морськими шляхами з Атлантичного океану до Караїбського моря, отже над підступами до Центральної Америки та до Панамського каналу.

За тією самою Паризькою угодою ПАСШ дістали також багато дрібніших островів, розташованих у Караїбському морі (острови Кулебру, Кулебриту, Мону, Вієгез, тощо).

ДОЛЯ ФІЛІПІНСЬКИХ ОСТРОВІВ

Протягом трьох сотень років Філіпінська людність беззастанно воювала з своєю метрополією за незалежність. Перед початком еспансько - американської війни філіпінці були вже близькі до того, щоб повалити еспанське панування.

Повстанці мали регулярну армію, що в ній нараховувалося від 20 до 30 тисяч озброєних бойців, надхненних прагненням до національної незалежності.

Ця армія успішно боролася з окупаційним військом; наприкінці вона змусила еспанців до перемир'я й фактично панувала над країною.

Після своєї вже згаданої перемоги над еспанською флотою американський адмірал Дюї склав спілку з філіпінськими революціонерами й разом з ними почав облогу Мапілан, головного Філіпінського міста. Славетного проводиря філіпінської революції Агвінальдо, що був тоді в еміграції, привезли до Філіпін на американському військовому судні, забезпечили американською зброєю та ризигунком. Республіканська армія за проводом Агвінальдо діяла разом з американським військом і власне здобула йому перемогу на суходолі над еспанцями.

Філіпінці були певні, що американці безкорисливо прийшли їм на допомогу в боротьбі за незалежність. Вже влітку 1898 року вони утворили свій тимчасовий уряд, а на початку 1899 року цей останній оголосив „конституцію Філіпінської республіки“. Проте, хутко виявилось, що чинячи так, філіпінські революціонери чинили безгосподаря — американські імперіялісти мали зовсім інші наміри щодо Філіпін.

Щоправда, поки точилася війна, уряд ПАСШ виявив певне загання, розв'язуючи питання про дальшу долю Філіпінських островів, але хутко після перемоги над еспанцями зникли всі сумніви, і президент Мак - Кінлі дав інструкції американським делегатам на паризькій мирній конференції обстоювати приєднання цілої цієї групи островів до ПАСШ. Це й було здійснено начебто як „купівлю“, що за неї говорено вище.

Щоб схарактеризувати психологію американського імперіяліста, наведемо оповідання самого Мак - Кінлі про ту „внутрішню боротьбу“, що її переживав він, коли треба було остаточно щось вирішити з приводу Філіпін. Ось його слова:

„Я щовечора аж до півночі ходив по Білому Будинку (палац американського президента) й не соромлюся признатися вам, джентльмени, що не раз ставав на коліна і благав бога напутити й керувати мною. Однієї ночі мені — сам не знаю як — спали на думку такі міркування:

1. Повернути Філіпінські острови Еспанії ми не можемо — це було б страхопутство й негідний нас вчинок.

2. Ми не можемо передати Філіпіні Франції або Німеччині, нашим комерційним супротивникам на Сході — це була б погана й невідгідна нам економічна політика.

3. Ми не можемо залишити філіппінців самих собі, бо вони не підготовані до самоврядування, і самостійність Філіппін хутко призвела б до такої анархії та таких зловживань, які були б гірші від еспанської війни.

4. Нам не залишається нічого іншого, тільки взяти всі філіппінські острови, виховати, піднести й цивілізувати філіппінців та прищепити їм християнські ідеали, бо вони наші брати в людстві й Христос помер також і за них.

Після цього я ліг і спокійно заснув.

Отже ніхто інший, тільки сам бог розв'язав усі сумніви американського президента й на подяку за пильність його молитви нав'язав йому ідею анексувати Філіппінські острови. Навряд чи можна в цілій світовій літературі знайти яскравіший приклад імперіалістичного лицемірства та цинізму, як ця проречиста сповідь президента Мак-Кінлі.

Виявилось, проте, що навіюючи американцям думку захопити Філіппінські острови, небесний володар забув сповістити про це мешканців островів: У кожному разі філіппінці не згодилися перетворити свою країну на колонію ПАСШ і почали найзавзятіше боротися за незалежність — цим разом проти американців. Війна між революційним урядом Філіппін і ПАСШ тривала понад три роки; вона вимагала від ПАСШ величезних жертв. Кількість забитих та поранених у цій війні була багато більша, ніж за еспансько-американської війни. Остаточно острови були звоювані аж 1902 року, коли американцям пощастило забрати в полон ватажка філіппінців Агвінальдо. Але й після того в країні ще діяли дрібні партизанські загони, що проти них шороку посилали каральні експедиції.

Філіппіни являють найбільшу й найціннішу з американських колоній. Серед великого числа окремих островів, що належать до цієї групи є два дуже великі — Луюю, що дорівнює 41.000 кв. миль, і Мінданає — 37.000 кв. миль. Коли звоювалося ці острови, там нарахувалося близько 8 млн. людности, а тепер там понад 12 млн.

Природні багатства Філіппінських островів дуже великі. Країна досі має суто аграрний характер. Головні продукти там — риба, конопля, цукрова трость, тютюн, зернові хліба та кокосові горіхи. Останніх років американці там широко розводять плянтації кавчукових дерев. На островах здобувають також золото та деякі інші мінерали.

Перетворивши Філіппіни на свою колонію, американці взяли посилено експлуатувати багатства країни й запроваджувати там капіталістичну цивілізацію. Немає сумніву, що в розвиткові продукційних сил вони досягли великих успіхів: це доводить неухильне зростання площі обробленої землі, поширення товарового обігу тощо. Ось наприклад, як розвивалася зовнішня торгівля Філіппінських островів останніми роками.

	1923 року	1927 року
Довіз . . .	83.000.000 дол.	118.000.000 дол.
Вивіз . . .	94.000.000 „	152.000.000 „

Американські капіталісти вклали великі кошти у філіппінські підприємства й фактично майже цілком монополізували зовнішній товарообіг; філіппінський імпорт з США зростає від року до року, і якщо

перед тим, як острови були звоєвані, частка ПАСШ у цьому імпорті становила тільки 60%, тепер вона дорівнює вже 60%.

Американці дуже пишаються з наслідків своєї цивілізаторської роботи на Філіппінських островах, охоче згадують школи, що їх вони заснували для філіппінців, шляхи сполучення, що їх спорудили, наводять статистичні відомості про зростання добробуту тощо, але при цьому намагаються заховати справжній імперіалістичний зміст своєї господарчої та культурної політики в найбільшій колонії ПАСШ. А тимчасом американський імперіалізм — це власне ненажерливий паразит, що висмоктує кров з господарчого організму Філіпін. Експлуатація природних багатств на островах має справді хижацький характер. Однобічний розвиток продукційних сил має на меті перетворити країну на аграрно-сировинний наддаток до США. Трудящі маси, робітники та селяни, живуть і працюють в умовах, що мало відрізняються від феодалної кормиги або цілковитого рабства. Тому не дивно, що в країні зростає та міцнішає революційний настрій і інколи спалахує гостра соціальна боротьба.

Щодо культурної роботи американських імперіалістів на Філіппінах, то вона стоїть на дуже низькому рівні. Щоправда, порівнюючи з періодом еспанського панування справа трохи покращала. Коли прийшли американці, там з'явилися, крім християнських місіонерів, ще й шкільні вчителі, але американська буржуазія не має наміру давати філіппінцям справжню освіту. Генерал Вуда, що був за голову спеціальної комісії для обслідування становища на островах, признався, що „одне з головних завдань шкільного навчання — це прагнення навчати дітей говорити по-англійському“; справді ж це — єдина мета американського культуртрегерства. Ліберальніше настроєний американець історик П. Т. Мун з цього приводу наївно дивується, чому, мовляв, за навчальну мову вибрано англійську мову, а не еспанську, що була за мову освіченої верхівки філіппінців перед американським звоюванням, але й цьому освіченому „демократові“ не спадає на думку, що малайські племена, які живуть на островах, хочуть і мають право добувати справжню освіту і до того добувати її своєю власною мовою...

Економічне пригноблення і культурне та політичне пригнічення країни від імперіалістів підтримує „національно-визвольний рух, що тісно сплітається з класовою боротьбою пролетарських та напівпролетарських мас. Щоправда, буржуазні шари філіппінців, що на словах вимагають незалежності країни, схилиються до різних компромісів із звоєвниками і ладні першої ліпшої хвилини замиритися з „незалежністю“ Філіпін — за протекторатом ПАСШ, але народні маси борються за справжню незалежність, і це ненастанне зростання руху завдає чимало турботи американським імперіалістам.

Анексіюючи Філіппінські острови, американці урочисто обіцяли визнати незалежність країни, скоро там буде усталений лад та „стає врядування“, а згодом ці заяви багато разів стверджували й президенти та конгреси ПАСШ.

Славнозвісний Вудро Вільсон 1912 року переміг на президентських виборах на основі платформ, що в неї входила й вимога незалежності для Філіпін. Справді ж такі заяви американських імперіалістів, навіть „найдемократичніших“, є тільки лицемірство й одурення. Немає й найменшого сумніву, що американська буржуазія ніколи не відмовиться добровільно від свого панування над Філіппінами, що являють для неї вигідний об'єкт економічного висискування

й крім того дуже важливий пункт опертя у великій боротьбі світових імперіалістичних держав за панування над Тихим океаном. До цього питання ми ще повернемося, коли розглядатимемо тихоокеанську проблему в цілому.

УТВОРЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОГО ГІБРАЛЬТАРУ

Коли скінчилася еспансько - американська війна, що в наслідок її ПАСШ дістали величезні колоніальні володіння й зміцнили свої великодержавні позиції так в Атлантійському, як і Тихому океані, американський імперіалізм якнайенергійніше переходить до нових завдань. Перші два десятиріччя 20 - го сторіччя для США — це період посиленого економічного й політичного проходження в Центральну Америку. Після захоплення Куби та анексії Порто-Ріко найважливішими кроками в цьому напрямі було встановлення протекторату над Гаїті й Сан-Домінго, встановлення фінансової політичної контролю над Нікарагуа тощо; при цьому до такої економічної та політичної експансії ПАСШ спричинилося те, що був про-
ритий Панамський канал.

Сама ідея сполучити обидва світові океани — Атлантійський і Тихий — проривши канал через Панамський пересип, є дуже стара, і американські державні люди завжди дуже зацікавлено слідували за розвитком таких плянів. Але в першій половині 19 сторіччя здійснювати ці пляни було ще важко за тодішнього рівня техніки, та й практична потреба не відчувалася ще дуже гостро. Але коли США захопили Каліфорнію і відкриті там поклади золота помітно посилили зносини з американським Заходом, питання про Панамський канал набрало актуальної ваги.

Тоді (в середині сторіччя) США ще не мали на думці самі прокласти новий морський шлях через Панамський пересип або забезпечити за собою в цій справі якісь важливі привілеї, та всеж вони вважали за потрібне вжити заходів, щоб інші держави не здобули якоїсь переваги в цій справі. Таку мету мала складена вже 1850 року „угода Клейтона і Бульвера“ (названо її так відповідно до наймень представників обох країн, що підписували угоду) між Великобританією й ПАСШ. За цією угодою визнавалося, що канал, який гадалося прорити, повинен бути неутральний, неукріплений і має перебувати під міжнародньою контролею. За тогочасними умовами цю угоду розглядалося як таку, що цілком забезпечувала американські інтереси, але згодом, коли проритий за 70 - років Суецький канал довів, що такі грандіозні проекти можуть здійснюватися й було засноване славновісне французьке „Товариство Панамського каналу“, американці почали домагатися, щоб майбутній канал перебував виключно під контролею ПАСШ. Тоді переговори з Великобританією про перегляд угоди 1850 року не дали, проте, позитивних наслідків, а потім, коли стався історичний „панамський скандал“ (тобто коли збанкрутувало й луснуло французьке „Товариство Панамського каналу“) спорудженням каналу в США знову почали бути менше цікавитися й аж після війни з Іспанією ця справа знову стала на чергу дня.

Коли США анексували Гавайю та Філіппіни й взагалі почали дедалі все більше втягуватися в справи тихоокеанського району, для США виникла конечна потреба прокопати Панамський канал, так з торговельних, як і з стратегічних міркувань. Старий морський шлях з Атлантики

до Тихого океану був занадто довгий — суднам доводилося обминати цілу Південну Америку, а канал через пересип повинен був скоротити цей шлях на багато тисяч миль (між Нью-Йорком і Сан - Франциско — на 7.873 миль). З цього стає зрозуміла та енергія, що з нею американські діячі на початку нового сторіччя заходилися усувати всі перешкоди до спорудження Панамського каналу.

Дипломатичні утруднення цим разом почастило подолати досить легко. Володарка морів Великобританія тоді буда цілком захоплена бурською війною, і американські дипломати без великих труднощів дістали її згоду на те, щоб канал був цілком під контролею ПАСШ. Це й було встановлено за британсько - американською угодою Гея Понсфота (1901 року), що касувала угоду Клейтона Бульвера. Інші великі держави не заперечували проти цієї угоди, що в згоді з нею за ПАСШ було визнано виключне право будувати канал і управляти ним, але при цьому було встановлено, що канал буде відкритий для торговельних і військових суден усіх країн так мирного, як і воєнного часу, і збори за перехід ним будуть однакові для суден усіх націй.

Після цього почалися переговори з „Товариством Панамського каналу“, що мало концесію на влаштування каналу через пересип. Це товариство спочатку прохало величезну суму — 109 млн. доларів за те, щоб віддати свої права урядові ПАСШ, але коли президент Рузвельт почав загрожувати, що він збудує канал не через Панаму, а через Нікарагуа, тоді французьке товариство продало свою концесію за 40 млн. доларів.

Важче було домовитися з урядом Колумбії, що в її межах був тоді Панамський пересип. Щоправда, колумбійський посланник у Вашингтоні на початку 1903 року поставив свій підпис під угодою, що за нею Колумбія передавала ПАСШ в оренду на 99 років потрібну на канал смугу території на 6 миль завширшки, за одночасову виплату 10 млн. доларів і щорічну орендну плату в 250.000 дол., але колумбійський сенат відмовився затвердити цю угоду. Вашингтонські діячі не дуже збентежилися з цього: вони хутко знайшли вихід із скрутного становища. Вони більше не сперечалися з колумбійцями, але за їхнім сигналом у панамській провінції була влаштована маленька „революція“: під охороною американського десанту був утворений „тимчасовий уряд“. З листопада 1903 року Панама проклamувала своє відокремлення від Колумбії й оголосила себе незалежною державою, а за 2 тижні новий панамський уряд склав з урядом ПАСШ угоду, що за нею цей останній дістав ще вигідніші умови до прокладення каналу, ніж ті, що їх перше відхилила Колумбія ¹⁾.

Так ПАСШ здобули нову колонію, що її власне являє „зона Панамського каналу“. Над забраною в „довічну оренду“ територією, що становить 554 кв. миль і поділяє Панамську республіку на дві частини, СШ мають суверенні права, можуть будувати там фортеці, тримати озброєні сили тощо. Сама ж нова „незалежна“ держава Панама також перебуває під фактичним протекторатом СШ. До конституції цієї держави з вимоги уряду ПАСШ був включений пункт, що в згоді з ним СШ „мають право інтервенції по цілій Панамській республіці, щоб відновляти спокій та лад, якщо їх порушуватиметься тощо“.

¹⁾ Хто цікавиться подробицями цієї історії, дуже характерної для політики та практики імперіялізму, той знайде їх у згаданій Е. Кімповій книзі.

Все це наробило було великого шуму і в зв'язку з ратифікацією Панамської угоди в самих США знялося велике обурення з тих метод імперіалістичного поширення, що їх вжив тут Рузвельтів уряд. Та не зважаючи на всі протести, конгрес затвердив захватницькі угоди і США дістали змогу почати будувати свій „Гібральтар“.

Канал споруджувалося понад 10 років. Для вантажного руху він був відкритий у серпні 1914 року, але формальне відкриття відбулося аж 1920 року. Щоб збудувати й підтримувати канал, потрібно було 488 міль. доларів; загальна сума прибутків з плати за переїзд становила 175 міль. доларів. Рух суден каналом розвивається швидко: 1922 року ним пройшло 2.736 суден з 11 міль. тон ваги й було одержано 11 міль. дол. переїзної плати; 1927 року канал пропустив уже 5.475 суден з 28 міль. тонн ваги й дав 24 міль. дол. прибутку. Майже половина суден, що переїздили Панамським каналом 1927 року, належала ПАСШ — 2.685 суден; на другому місці йде Великобританія — 1.351 суд., а потім на великому віддаленні йдуть Норвегія, Німеччина, Японія й інші країни. Вагообіг Панамського каналу вже 1924 р. перевищив вагообіг Суецького каналу; це один з численних показників того факту, що центр світової економіки вже перенісся з східної півкулі на західню.

КАРАІБСЬКЕ МОРЕ — ОЗЕРО ПАСШ

Спорудження Панамського каналу — це дуже важливий етап в історії американського імперіалізму. Воно неминуче повинне було призвести до дальших імперіалістичних кроків у районі Караїбського моря.

Це останнє являється наче ворота з Атлантийського океану до країн Центральної Америки та Панамського каналу. Його оточують з півночі Великі Антильські острови, з сходу — група Малих Антилів, на півдні тут є дві Південно-Американські держави — Венесуеля та Колумбія, а також Панама, що належить уже до Центральної Америки; на заході розташовані маленькі центрально-американські держави: Коста-Ріка, Нікарагуа, Гондурас з прилеглим до нього Сальвадором та Гватемала. На північному сході тягнеться Юкатанський півострів, що належить до Мексики; він разом із західнім кінцем Куби відокремлює Караїбське море від Мексиканської затоки.

Відібрані від Іспанії острови — Куба, Порто-Ріко тощо, крім своєї економічної ваги, мали для ПАСШ ще велику цінність як пункти опертя, щоб ширити свою владу над Центральною Америкою й поступово перетворювати її на свою „сферу впливу“. На цих островах США дістали багато найкращих військово-морських баз, але коли була захоплена Панамська зона, американські військові та морські експерти прийшли до висновку, що цього не досить, щоб охороняти Панамську затоку й забезпечити вільний рух каналом за часів війни. Через це виник нестримний рух ПАСШ захоплювати далі територію в районі Караїбського моря.

Поруч численних дрібних островів Вест-Індії, що досі являють колонії Великобританії й Франції, до цього архіпелагу належать чотири великі острови. Про долю двох з цих островів — Куби й Порто-Ріко — ми говорили. Третій — Ямайка — належить Великобританії, отже, він поки неприступний ПАСШ. Зате, щоб захопити четвертий з цієї групи — острів Гаїті — не було великих перешкод, а тому американський імперіалізм щонайенергійніше попрямував до цієї мети.

На острові Гаїті є дві республіки — Гаїті й Сан - Домінго. Їх і досі вважається за „незалежні держави“, проте фактично вони цілком перебувають під протекторатом ПАСШ.

СШ уже давно прагнули захопити ці держави. Ще за 70 - х р. р. минулого сторіччя президент Грант заявив про потребу анексії і Сан - Домінго, але причини внутрішнього й зовнішнього порядку тоді перешкодили здійснити цей план. Починаючи від 90 - х років уряд маленької острівної республіки потрохи опиняється у фінансовій залежності від американського капіталу. Року 1903 він під тиском ньюйоркських кредиторів змушений був дати свою згоду на те, що в разі невиконання зобов'язань країни щодо боргів уряд СШ може призначити в Сан - Домінго своїх фінансових агентів, щоб збирати митні збори, а за 2 роки між урядами Сан - Домінго й ПАСШ був підписаний протокол, що за ним уряд ПАСШ дістав право діяти в Сан - Домінго як кредитор неспроможного винуватця, саме урядувати над усіма таможнями, контролювати державні прибутки й витрати тощо. Такий самий характер мала й угода 1907 року, а це означало цілковиту економічну залежність Сан - Домінго від ПАСШ.

Та справа не могла обмежитися на самому фінансовому втручання — після нього прийшло втручання політичне й озброєна інтервенція. Уряд Сан - Домінго не мав змоги регулярно виконувати свої зобов'язання за позиками, що дістав від американських банків на ліквідаційних умовах; крім того, внутрішні непорядки часто порушували економічне й політичне життя країни, а це давало привід американським імперіалістам до інтервенції.

Року 1912 все обмежалося на невеликій інтервенції, але підчас світової війни американці розташували свої озброєні сили по цілій країні й встановили в Сан - Домінго військову диктатуру, що тривала до 1924 року. Скінчилося на тім, що Сан - Домінго згаданого року підписало погодження з ПАСШ, що за ним, зберігаючи якусь тинь автономії воно фактично визнало над собою протекторат своєї могутньої сусідки.

Приблизно так само події розвивалися і в республіці Гаїті. Піонери захоплення й тут були американські фінансисти в особі представників морганівського National City Bank, а на початку імперіалістичної війни — в липні 1915 року — уряд ПАСШ скористався з першої нагоди, щоб висадити в Гаїті свої озброєні загоны.

Під тиском військової сили уряд Гаїті добровільно визнав фінансову й політичну контролю ПАСШ над своєю країною.

Захопити обидві Гаїтинські республіки імперіалісти ПАСШ прагнули так з військово - стратегічних, як і економічних міркувань. Острів Гаїті славиться своєю родючістю, отже, являє для американських капіталістів дуже бажаний об'єкт експлуатації. На острові живе понад 3 млн. чоловіка, що за кабальними умовами працюють на кавових, цукрових, тютюнових та інш. плантаціях, які належать головне північним американським капіталістам. Загалом, підбивши цей острів під свою владу, американська колоніальна імперія дуже збагатилася.

Треба сказати, що прагнучи до колоніального поширення американські капіталісти не завжди вдаються до однакових метод насильства та одвертого грабінництва, а вживають іноді й інших способів. Приклад — Вірджійські острови (острови Діви), що їх ПАСШ придбала в Данії купівлею

Вірджінські острови розташовані на схід від Порто - Ріко й становлять крайню східню групу Великих Антилів. Одна частина цих островів належить Великобританії, другу частину, що перше належала Іспанії, ПАСШ дістали вже після іспансько - американської війни. Невелика група цих островів до 1917 року належала Данії (вони були відомі за назвою „Данська Вест - Індія“), що в неї уряд ПАСШ і купив їх за світової війни.

Придбати ці острови США хотіли вже давно. Переговори з Данією з цього приводу провадилося ще за громадянської війни (1865) року), потім знову наприкінці 19 сторіччя й ще раз за Рузвельта (1902 року), але з тих чи з тих причин наслідків досягти не щастило. Врешті за світової війни ПАСШ цих наслідків дійшли й дістали й Данську Вест - Індію. За 25 млн. доларів вони купили три більші острови (острови св. Томи, св. Понна й св. Хреста) з прилеглими до них дрібними островами й рифами.

Про цю групу островів треба сказати, що з економічного погляду вони не являють для США жодної цінності й були куплені з суто стратегічних міркувань.

Коли справу купівлі їх обговорювалося в сенаті ПАСШ, то голова сенатської комісії в міжнародних справах сенатор Лодж цілком одверто підкреслював стратегічну вагу Вірджінських островів, кажучи:

„Цінність цих островів для США з воєнного погляду навряд чи можна перебільшити. Ми завжди пеклувалися, щоб створити добру морську базу й вугільну станцію у Вест - Індії. Маючи велику вагу за мирних обставин, ця станція буде потрібна для нашої безпеки воєнного часу. Прекрасна гавань св. Томи задовольняє всі вимоги воєнно - морської справи“.

Купивши Вірджінські острови, США виконали свою мінімальну купівельну програму на архіпелазі Вест - Індії¹⁾. В кожному разі там тепер більше немає таких островів, що про них можна було б сказати, що їх легко можна забрати. Але, немає сумніву, на самому початку нової світової війни ПАСШ відразу ж уживуть усіх заходів, щоб здійснити й свою максимальну програму щодо цього району й посилкуватися захопити й ті острови, що тепер належать Великобританії та Франції — країнам, що в майбутню імперіалістичу війну мабуть будуть супротивниками ПАСШ.

Поступово розширюючи й укріплюючи свої великодержавні позиції у Вест - Індії, американські капіталісти не залишали без уваги також і континентальне, західне та південне надбережжя Караїбського моря. Ми вже казали про боротьбу ПАСШ з Колумбією й про ролю північно - американського імперіалізму в створенні Панамської республіки. Щодо держав Центральної Америки, то й вони дедалі все більше підлягають економічному й політичному впливу ПАСШ.

Найдалі справа захоплення посунулася вперед у Нікарагуа. У цій маленькій республіці, що її людність ледве досягає 700.000 чол., США уже порядкують, наче в себе вдома або, певніше, наче в звоєнованому краї.

¹⁾ „Вест - Індія“ (Західня Індія) — це загальна історична назва всіх островів, розташованих між Північною й Південною Америкою; вони відокремлюють Мексиканську затоку й Караїбське море від Атлантичного океану. Крім Великих і Малих Антильських островів до Вест - Індії належить також група Багамських островів і багато дрібніших островів. Увесь цей тропічний район разом з Центральною Америкою часто називають також — „Американське Середземномор'я“.

В Нікарагуа, таксамо як перше в Гаїті та Сан - Домінго, стратегічні інтереси США і фінансова політика нью - йоркських банкірів призвела до дипломатичної, а потім і воєнної інтервенції. Ми не розповідатимемо історію цієї інтервенції, що її початок належить ще до передвоєнного періоду (до 1907 року) й що потім проходила нарізно-манітніші стадії, а тільки відзначимо головну мету, що її намагаються дійти ПАСШ у цій країні.

Нікарагуа найбільше приваблює США тим, що через територію цієї республіки найзручніше прокласти другий глибоководний канал між Атлантикою й Тихим океаном. Ще перед спорудженням першого каналу США довго вагалися, вибираючи місце на нього, і проекти Нікарагуанського каналу завжди конкурували з проектами Панамського каналу. Віддавши Панамському варіантові перевагу, американці проте почали завзято домагатися від Нікарагуа права концесії на збудування міжокеанського каналу через цю країну. Спершу головним мотивом було побоювання, що якась інша держава придбає це право в Нікарагуа й збудує канал, що конкуруватиме з Панамським. Але потім виявилось, що, поперше, Панамський канал має досить серйозні хиби з технічного погляду, подруге — він взагалі разрахований на судна дрібнішого типу, як ті морські велетні, що їх будують тепер, і потрібне, одного каналу взагалі не досить, щоб підтримувати морські торговельні зносини, що ширилися, і надто щоб вільно маневрувати флотою за війни. Так для США цілком реально стає на чергу питання про те, щоб прокопати другий канал, і це саме пояснює ту завзятість, що з нею Вашингтонський уряд домагався відповідної угоди, та ті заходи, яких він ужив, щоб підбити Нікарагуанську республіку під своє панування.

Угода, що дає США виключне право будувати канал через Нікарагуа, була підписана 1918 року. Але американським імперіялістам цього мало. Вашингтонський уряд хоче бути також певний, що в Нікарагуа завжди буде коло влади партія, на яку можна мати цілковиту надію, здійснюючи даліші великодержавні плани. Цим пояснюється те активне втручання в боротьбу нікарагуанських партій, що його США проявляли останніми роками, коли доходило навіть до того, що парламентські й президентські вибори в Нікарагуа проводилося під контролею озброєних сил ПАСШ.

Для ПАСШ важлива з стратегічного погляду також морська база в бухті Фонсека (на тихоокеанському березі Нікарагуа), що її ПАСШ дістали в Нікарагуа в „оренду“ (разом з хлібними островами) на 99 років, Взагалі, зрозуміло, що Нікарагуа за плянами імперіялістів ПАСШ повинна бути одним з головних пунктів опертя, щоб ширити владу ПАСШ над Центральною Америкою й здійснювати цілу тихоокеанську програму північно - американського імперіялізму.

Розмірно більшу самостійність зберегла поки решта республік Центральної Америки, але вони також поступово втрачають її у наслідок невпинного „мирного проходження“ північно - американського капіталу. Коста - Ріка, Сальвадор, Гватемала, Гондурас — усі ці країни вже тепер перебувають у великій економічній залежності від ПАСШ. Нью - йоркські банкіри захоплюють їх, даючи позики, скуповуючи нафтові джерела та банкові плянтації тощо. Після цього економічного захоплення безперечно прийде і встановлення політичної контролю ПАСШ над цілою Центральною Америкою.

Коста - Ріка наприкінці світової війни вже зазнала чогось подібного до інтервенції. Року 1917 там був скинутий уряд, що перебував

під великим впливом нью-йоркського Уол-Стріта (банківського центру) й щедро роздавав нафтові концесії американським фірмам. Президент Вільсон відмовився визнати новий уряд, що хотів дати деякі важливі концесії впливовій британській фірмі лорда Коудрея. За допомогою агентів північно-американських нафтовиків у Коста-Ріко був зроблений державний переворот (1919 року). Новий уряд почав виявляти більше „любви“ до нью-йоркських, ніж до лондонських концесіонерів, і Вашингтон його відразу таки визнав¹⁾.

БОРІТЬБА ЗА МЕХІКАНСЬКУ НАФТУ

Надто велику увагу північно-американський імперіалізм віддає своїй найближчій сусідці Мехіці.

Вже давно ця країна приваблює чужоземних капіталістів своїми природними багатствами — єдиними в світі срібними рудними, золотими копнями, мідяними та олив'яними родовищами, а останніми часами — найбільше своїми нафтовими джерелами. Якщо прослідкувати історію взаємин між Мехікою й ПАСШ протягом останніх двох років, то відразу помітно, що вирішальну роль тут відіграє саме питання про нафтові концесії.

Нафтові запаси Мехіки є одні з найбагатіших у світі. Видобутками нафти Мехіка ще 1926 року була на другому в світі місці (після ПАСШ) і аж за останні два роки вона віддала це місце СРСР, а сама залишилася на третьому. Американські капіталісти перші почали розробляти мекіканські нафтові родовища, але починаючи від 1905 року туди приходять і британські підприємці і відтоді Мехіка робиться ареною завзятої боротьби між американськими й британськими концесіонерами. Був час, коли продукція британських фірм у Мехіці перевищувала видобуток американських нафтовиків, і тоді переважну частину мекіканської нафти завжди вивозилося до ПАСШ.

Північно-американський капітал прохолодів у Мехіку не тільки по лінії нафтових розробок, а заходив також і в інші галузі народного господарства — в залізничне будівництво, гірничу справу тощо. На 1927 рік інвестиція американського капіталу в Мехіці досягала загальної суми 1,4 млрд. дол.; з них на нафту припадало 369 млн. дол., на гірничі підприємства — 317 млрд., на залізниці — 248 млн., на земельну власність — 166 млн. У зовнішній торгівлі Мехіки США стоять на першому місці; загальна сума мекіканського імпорту за 1925 р. становила 390 млн. пезос (1 пезос - $\frac{1}{2}$ ам. долару). З них на ПАСШ припадало 275 млн. пезос. На 1926 р. відповідні цифри показують 381 млн. пезос і 268 млн. З загальної суми мекіканського експорту — 683 млн. пезос. 1925 року на ПАСШ припадало 517 млн., а 1926 р. відповідні цифри — 691 млн. і 491 млн.

З цих відомостей цілком очевидна найтісніша економічна залежність Мехіки від капіталу ПАСШ. Ця залежність створювалася поступово, і рівнобіжно з її зростанням збільшувалося також прагнення уряду США установити політичну контролю над Мехікою.

Втручання північно-американського імперіалізму в мекіканські справи виявлялося в найрізноманітніших формах, починаючи

¹⁾ Як ширився імперіалізм ПАСШ на країни Центр. Америки, досить докладно говорить книга С. Нірінга й Д. Фрімена — „Дипломатія долара“.

від систематичного підкупу мекіканської влади з боку нью-йоркських фінансистів і кінчаючи організацією повстань та приведенням війська на мекіканську територію. Широкі можливості для політичного та воєнного втручання ПАСШ у мекіканські справи відкрилися надто після того, як 1910 року в Мехіці почався період довгої громадянської війни.

Ми не говоритимемо тут про соціальні й політичні причини мекіканської революції та її розвиток. Зазначимо тільки, що одну з найважливіших причин явило хижацьке господарювання чужоземних капіталістів у Мехіці за попереднього періоду, за диктатури президента Порфіріо Діаца (1876 — 1911), і одна з перших вимог повсталих селянських та дрібно-буржуазних мас — це була вимога обмежити привілеї концесійних хижаків.

Тепер з'ясовано, що залізного диктатора Діаца повалено за певною участю північно-американських імперіялістів. Останніми роками Діац почав віддавати більше переваги британським концесіонерам, ніж американським, а через те американські нафтовики (славнозвісна компанія Стандарт - Ойл) виступили проти Діаца й підтримали його супротивників. Але після перемоги ці суперники посварилися між собою й переміг генерал Хуерта (1913 р.), що його у Вашингтоні та Нью-Йорку мали за прибічника британської орієнтації. Такого кінця не передбачали американські магнати. Вони лишилися незадоволені з наслідків першого тура повстання й вирішили діяти далі. На домагання американських нафтовиків президент Вільсон відмовився визнати уряд Хуерти і проти нього відразу ж були організовані нові повстання.

Активну участь уряду ПАСШ у боротьбі з Хуертою тепер доведено численними даними. Спочатку це втручання мало посередній характер — офіційному президентові США відмовилися дати позику й не дозволили йому купувати зброю на території США, тоді як усі генерали, що повстали проти нього, все потрібне до війни одержували саме з ПАСШ. Коли виявилось, що цього мало, щоб повалити Хуерту, американський уряд присікався до першої нагоди й висадив своє військо на мекіканській території (в порті Вера-Круца, на весні 1914 року). Це й вирішило долю генерала Хуерти.

Коли Хуерта був скинутий влітку 1914 р., між переможцями ще довго тривала бійка, і аж 1915 р. одному з них — генералові Каранца — пощастило захопити владу й стати президентом. Його відразу ж визнали ПАСШ, а далі й інші держави. Та Каранца, що переміг за допомогою американських нафтопромисловців і Вашингтонського уряду, мусів здійснювати хоч якісь з обіцяних народнім масам реформ, а це відразу ж викликало серед американських імперіялістів невдоволення з нього. Тільки стало відомо, що новий уряд готує якусь аграрну реформу й має зробити в конституції певні обмеження в правах чужоземних капіталістів, мекіканські контрреволюціонери зняли проти Каранца повстання, і ПАСШ знову їх підтримали. Вєславлений „демократ“ Вільсон знайшов вигідний привід до озброєної інтервенції: він скористався з нападів мекіканських бандитів на територію США і послав до північної Мехіки „каральний загін“ з 12.000 салдатів, з генералом Першінгтом на чолі й крім того вислав до мекіканських кордонів ще 18.000 салдатів і 100.000 чолов. національної гвардії.

Зрозуміло, що величезну армію мобілізували не на те, щоб спіймати бандитів, як казала американська влада, а з безсумнівним наміром захопити мекіканську територію. Та розвиток міжнародних

подій перешкодив здійснити ці плани: Вільсон мусів відкликати в лютому 1917 р. генерала Першінга з армією з Мехіки, бо розвиток світової війни потребував втручання ПАСШ у цей важливіший міжнародний конфлікт.

Мехіканські події виявили, між іншим, цілковиту протилежність британських і північно-американських інтересів. В періоді між 1910 і 1914 р. р. мехіканське питання повсякчасно порушувало „дружні відносини“ обох англо-сакських країн.

Гострість конфлікту зменшилась аж на початку світової війни, коли Великобританію відтягали важливіші справи, ніж Мехіка. Роблячи американському уряду поступки в мехіканських справах, британські імперіалісти намагалися забезпечитися якщо не одвертою підмогою, то хоч би дружнім неутралітетом ПАСШ у вирішальній боротьбі на світовій арені, що тоді точилася на різних „театрах“ великої імперіалістичної війни. Багато чого з дипломатичної історії того часу ще невідомо, але і в опублікованому досі матеріалі є дуже багато цінних і повчальних документів, що висвітлюють розвиток імперіалістичної ідеології в ПАСШ. Тут надзвичайно цікаві, прим., листи тодішнього посла в Лондоні Вальтера Педжа до президента Вільсона і його радників. Ці листи дають певну відповідь на питання про причини, що призвели до тимчасового співробітництва за світової війни.

На жаль, недостача місця не дає змоги використати листи та інший матеріал у цій статті. Досить лише відзначити, що за першого періоду мехіканської революції — від 1910 до 1914 року — виявилось, що позиції обох урядів — лондонського й Вашингтонського цілком не-примиренні. Державні діячі великобританські — сер Едвард Грей, Асквіт та багато інших — були цілком певні, що уряд ПАСШ цілком відбиває інтереси „Стандарт - Ойля“ й підлягає Рокфелерові, а Вільсон та його міністер закордонних справ Брайан були не менш певні, що британський уряд виявляє прагнення британських нафтовиків з лордом Коудреєм на чолі. Кожна сторона, зрозуміло, вважала, що вона вища над такі обвинувачення й пояснювала свою політику не впливом нафти, а високими принципами „демократії“ та „волі народів“, але тільки на думку одних у Мехіці демократію й волю можна було здійснити через президента Хуерту, що прихильно ставився до британських концесіонерів, а на думку інших, цього Хуерту з усіма його прибічниками треба було б без жалю розстріляти, як бандітів, а ставку демократії треба було ставити на його супротивників, тобто на тих мехіканських генералів, що більше любили Рокфеллера, ніж лорда Коудрея...

З наближенням рішучої боротьби з спільним ворогом в особі Німеччини протилежні погляди Великобританії і ПАСШ починають зближатися. Роль дипломатичного примирника відіграв найближчий співробітник сера Едварда Грея, славновісний сер Вільям Тірель — той самий, що тепер обіймає посаду британського посла в Парижі й пильно працює над утворенням британсько-французького зближення. Цей спритний дипломат спеціально їздив („приватно“) до Америки, багато розмовляв з Вільсоном та його міністрами, і ці останні поволи почали схилитися до думки, що в британських державних людей теж залишилося ще дещо від „демократичних“ принципів, отже з ними можна обробляти спільні справи. Власне це означало, що американські та британські імперіалісти прийшли до висновку про потребу відкласти поки свої взаємні суперечки, зокрема, суперечки через мехіканську „демократію“ (тобто через

експлуатування мекіканської нафти) й почати енергійніше готуватися до наступної війни з Німеччиною.

Як світова війна від самого початку забирала всі сили Великобританії, то й ПАСШ дістали волю дій щодо Мехіки. Вже було відзначено, що президент Вільсон одного часу робив був спроби використати таке вигідне становище, щоб цілком захопити Мехіку, але під тиском обставин йому довелося відмовитися від цих намірів. Тимчасом нафтовики провадили свою справу. Різними способами вони домоглися того, що післявоєнними роками поволі були зведені нінащо всі заходи дрібно - буржуазно - революційних партій, спрямовані до усталення суворішої контролю над концесійними підприємствами. А крім того вони досягли й інших наслідків — чималого послаблення британської конкуренції в експлуатуванні нафтових багатств Мехіки. Якщо 1910 року, перед початком мекіканської революції, британській компанії лорда Коудрея належало 58% усієї нафтової продукції Мехіки, то після війни ми бачимо вже протилежне становище — 1923 року частка американського капіталу в нафтовій промисловості Мехіки дорівнювала 57,7%, а британських підприємств — 33,8%.

Викладаючи хід розвитку американського імперіялізму, ми досі додержувалися головне меж передвоєнного періоду. Але й тут ми розглядали майже виключно ті прояви імперіялістичної експансії ПАСШ, що мали за свій наслідок територіяльне захоплення та утворення північно - американської колоніальної імперії. Отже ми обминули цілу низку найважливіших проявів з передвоєнної історії американського імперіялізму: мирне проходження північно - американського капіталу в Канаду та країни Півд. Америки, поступове зростання активності буржуазії ПАСШ на Далекому Сході, надто в Китаї, розвиток американсько - японських суперечностей і взагалі цілої тихо - океанської проблеми в цілому, зростання й вагу пан - американської ідеології тощо.

Всі ці питання ми розглядатимемо далі, коли перейдемо до ролі американського імперіялізму за світової війни й надто в післявоєнному часі.

Я. ЛІТНИК

Портретне малярство видатних митців XVIII століття

(Д. Левицький, В. Боровиковський, А. Лосенко)

Художні музеї України тепер збагачуються на дуже цінні твори портретного малярства видатних митців українців XVIII сторіччя — Левицького, Боровиковського та Лосенка. Ці митці вперше в історії портрету зуміли утворити портрет, як втілення психології людини. В більшості портретів того віку дуже мало є внутрішнього змісту: все портретне малярство того часу повинне було 'обелюговувати смак кріпака - власників поміщиків. Характерний погляд, що панував у XVIII віці на портретне малярство. В рідкій книзі скульптора Архипа Нанова (1789 р. С. П.) є цікаве міркування про портрети. Тут, як ми бачимо, була утворена особлива ідеологія та канон: істотною рисою портретного малярства того часу мала бути приємність, добра постать, колір, постава, одежа, — щоб кожний був одягнений відповідно до свого стану, через те, що тільки одяг може в малярстві показати різницю між людьми. Якщо є природні органічні хиби, то в портретах їх треба виправляти. Ці канони малярські були запозичені в італійських авторів; вони трактувалися в Росії як не-заперечні закони. І невідомо ще, який час було б в такому нерухомому стані наше малярство, коли б не вплив до Росії закордонних малярів, що були вчителями та вихователями наших самородків, а також і реформаторами художньої культури тодішньої Росії. Треба зауважити, що закордонні маляри не завжди були такими вчителями, що тільки від них переймали. Ми маємо випадки, коли навпаки — закордонні малярі копіювали роботу наших митців. Це видно з того, напр., що мистець Вуаль копіював портрет цар. Марії Федорівни роботи Дм. Левицького. Ми бачимо, що такі талановиті митці, як Дм. Левицький, В. Боровиковський не по-рабському копіювали оригінали — вони завжди давали, навіть і в копіях, щось своє індивідуальне. Що правда, таких прикладів не дуже багато. Більшість російських малярів XVIII сторіччя були ремісники, бо за старих часів не цікавилися індивідуальними нахилами майбутніх митців. Справжніх творців - митців було лише декілька чоловіка, серед них і є такі видатні портретисти, як Д. Левицький, В. Боровиковський та А. Лосенко.

Повернувшись коротенько до історії портрету, треба зазначити, що перехід від старовинного іконописного письма до портретного малярства відбувся поступово. Різниця між старим іконописанням і портретом та, що іконописець писав звичайно з пам'яті, не зважаючи на натуру, не звертаючи уваги на реальність, тоді як портретист повинен був зважати на натуру. Релігійне малярство накладало на митця відповідні вимоги писати, як кажуть, по іконному, а не „по

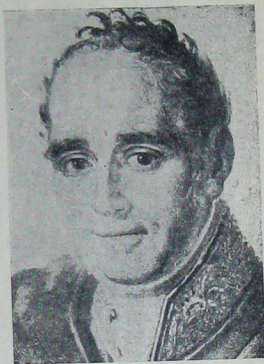
живописному²⁴, т.т. виводити рот та очі човником; складки одягу також підкреслювалося за відповідними правилами. Перші портрети з'явилися в Росії в XVI стор. — це були надіслані з закордону портрети грецької царичі Софії Хомівни, Марини Мнишек і інші. Аж в другій половині XVII віку поруч іконного письма виникла портретна школа. До портретної справи взялися іконописці збройної палати. Незабаром з'явилися закордонні митці (Грубе, Люден, Каравак, Токе), що зробили великий вплив на запровадження портретного мистецтва. В нашій академічній мистецтві того часу панувало та висувалось на перше місце алегоричне малярство, релігійне мистецтво та поганська мітологія; цей напрямку у мистецтві цілком заперечував волю індивідуальної творчості. Особисті переживання та почуття митця не могли мати місця. Життя дійсного мистецтва йшло поза межами академії й часто вступало в уперту боротьбу з традиціями та умовностями академічного мистецтва. Найкрайшими представниками митців - портретистів, що зуміли перейняти психологією виображуваних осіб та показати через гармонійно накладені фарби людську душу в усій її різноманітності, були Д. Левицький та В. Боровиковський. До них треба ще додати чудового маляра, артиста - контурника та ліпіння у малюнку А. Посенка.

Дмитро Григорович Левицький (1735 — 1822) народився та виріс у художньому оточенні. Батько його, священник „ревізор іконописання“, був один з найвидатніших українських граверів XVIII сторіччя. Д. Г. народився в Києві. Першу художню освіту він здобув у свого батька. 1760 або 1761 р. Левицький прибуває до Петербургу, де першим учителем його був Олекса Антропов. Потім він відвідує класи професорів академії Лагрене і Валеріані. Найбільший вплив на Левицького мав італієць Джузеппе Валеріані, що приїхав до Росії з Венеції 1742 р., маляр перспективіст та декоратор. Вже 1762 р. Левицький захищає слави як маляр, а виставка 1770 року везла його як портретиста. Надто вславив його портрет ректора академії А. Ф. Кокорінова, що здивував навіть модних тоді митців чужоземців. Левицький після цієї виставки був призначений на дійсного члена академії. 1776 року його обирається за радника академії. Викладати малярство в портретній класі він почав від 1771 р. 1778 р. Левицький попрахав звільнити його від уряду, але 1807 р. він знов робиться членом академії і залишається ним аж до смерті. Він був портретист з природи і ніколи не виходив з цієї сфери. Добре освічений на свій час, він не тільки стоїть на одному рівні з вельможами, що йому позують для портрета, але й ще підноситься над ними. Він вивчає та схоплює психологію своїх оригіналів катерининської доби — „придворного“ побуту і віддає їх тонкою манерою письма та ніжним кольоритом фарб. Його творчість дуже добре показана була попереду в Російському музеї в Ленінграді, Рум'янцівському та Третяківській галереї в Москві²⁵). Серед портретів Левицького за кращі можна вважати жіночі портрети Н. С. Борщової під час танцю, графіні Мнишек, цар. Катерини (в Зимовому палаці), кн. В. Голіциної, де Левицький чудово віддає сполучення гами фарб. Серед чоловічих портретів можна відзначити портрет ректора академії Кокорінова (музей кол. Петербурзької Академії). Перед нами виображення літнього в парик катерининської доби вельможі з великими рисами на обличчі та виразними лагідними очима у вільній спокійній позі. Цей портрет добре

²⁴) В самій тільки Третяківській галереї є 24 твори Левицького.

Д. Левицький Портрет Кокорінова

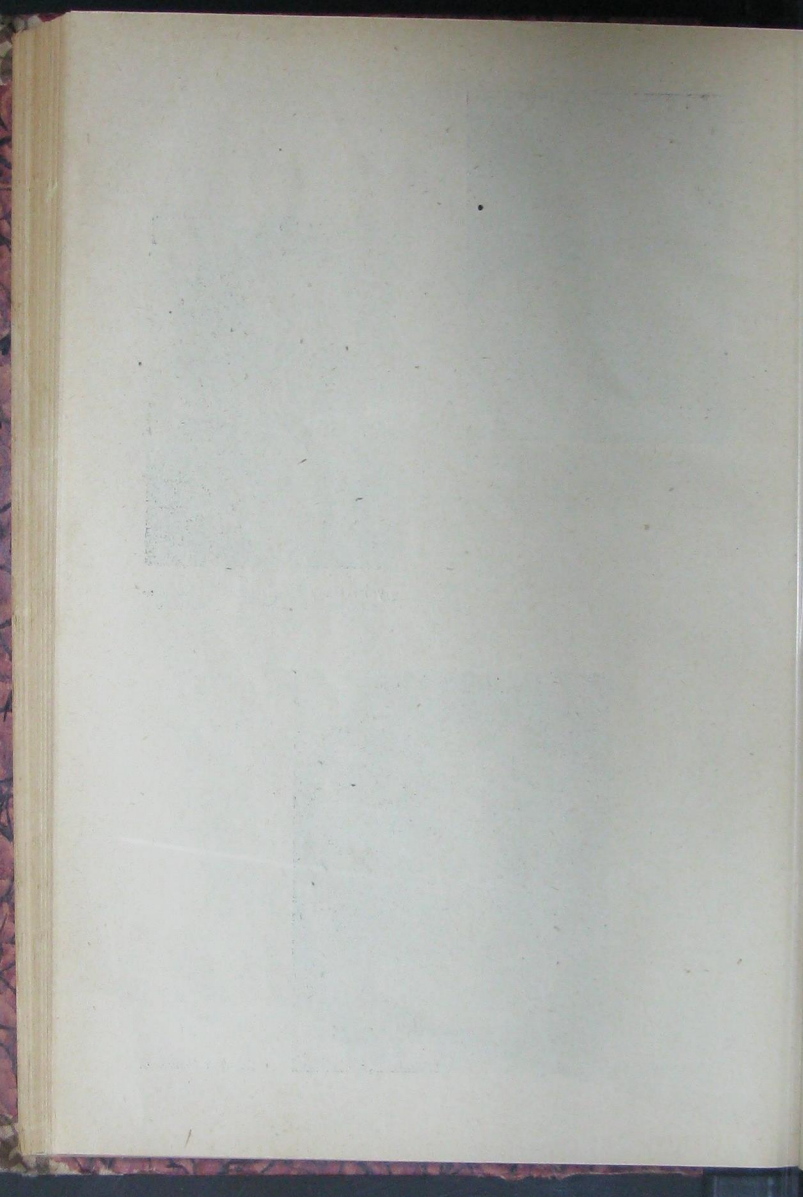
Бугаєвський-
Благодарний

Портрет В. Борови-
ковського

Г. Лосенко

Портрет Майкової

віддає характер та психологічний зміст. Другий чоловічий портрет — „Портрет невідомого“ в темнозеленому жупані. Цей портрет виображає нам вже немолоду енергійну, без парика, людину. Поворот тіла та голови, вираз очей виявляють енергійну, тверду волю. Своїми фарбами портрет дуже кольоритний і написаний у гарячих тонах: темно-зелений жупан, фон рудувато-червоний, обличчя червоне, а камізелька намальована жовтою охрою; все вкрите прозорим шаром лессировки.

Другий великий портретист Володимир Лукович Боровиковський.¹⁾ Він народився в м. Миргороді на Полтавщині 24 липня 1757 р. Юнаком він вступив на військову службу, але незабаром звільнився й оселився в батьківському домі в Миргороді, де віддався виключно малярству. Під час подорожі Катерини II - ої до Криму Боровиковському доручили розписати стіни будинку, де зупиниться Катерина. Боровиковський написав дві фрески, де алегорично виобразив Катерину: в першій — виобразив сім грецьких мудреців перед книгою „Наказа“ та Катерину у вигляді Мінерви, що пояснює свій твір; в другій фресці був виображений Петро I, що оре землю, а Катерина сіє слідом за ним насіння. Ця ідея картини дуже подобалася Катерині II - їй і вона запропонувала Боровиковському їхати до Петербургу вчитися у Лампі. Мистець погодився і на 30 році свого життя виїхав до столиці. Невідомо точно, хто був перший навчитель Боровиковського. За деякими відомостями, він почав вчитися в Лампі, але це неймовірно, бо обидва Лампі, батько та син, приїхали до Петербургу допіру 1791 р. Певніше те, що перший навчитель Боровиковського був Дм. Левицький. Коли ж приїхав Лампі - батько, то він перейшов до його студії. Боровиковський був лівак (шульга), бо писав і малював лівою рукою. Користуючись з керівництва таких портретистів, як Лампі та Левицький, він весь час залишався самим собою, зберігаючи свою індивідуальність. 1795 р. на прозбу Лампі його призначають на академіка, а 1802 р. він дістає звання радника портретного малярства. Не зважаючи на великий талант Боровиковського, академія мало віддавала йому уваги; вона вважала портретне малярство за мистецтво другорядне і тому Левицький та Боровиковський не могли дістати звання професора. Боровиковський був нежонатий; про свою славу та матеріальний стан він не турбувався. Наприкінці свого життя він писав на релігійні теми, але портрети становили головний об'єкт його творчості. Помер Боровиковський 1825 року. Найбільше робіт Боровиковського містилося в Російському музеї в Ленінграді; в Румянцевському музеї та Третьяківській галереї в Москві. В портретах Боровиковського, як і у Левицького, відбиваються загальні риси та ознаки його доби. Йому позує ціла тодішня Петербурзька „знать“ та багаті поміщицькі кола.

Він у своїх портретах дає певну характеристику своєї суспільної класи. Марево млявої втоми й пересичення життям овіяні люди доби Боровиковського. Порівнюючи чоловічі й жіночі портрети, ми приходимо до висновку, що в його чоловічих портретах більше виразності та правдивої індивідуальності і менше одноманітності, ніж у жіночих.

Боровиковський дає нам тип інтимного портрета, представників російського дворянства. З чоловічих портретів відомі портрети: Державіна, Д. П. Трошинського, „портрет невідомого“. В портрети „невідомого“ віддається романтична виразність та містичність.

¹⁾ Див. його портрет (Російський Музей) роботи його учня та приятеля Бугаського — Благодарного (1783 — 1859). Портрет цінний своєю виразністю, добрим малюнком та м'яккістю світло-тінів.

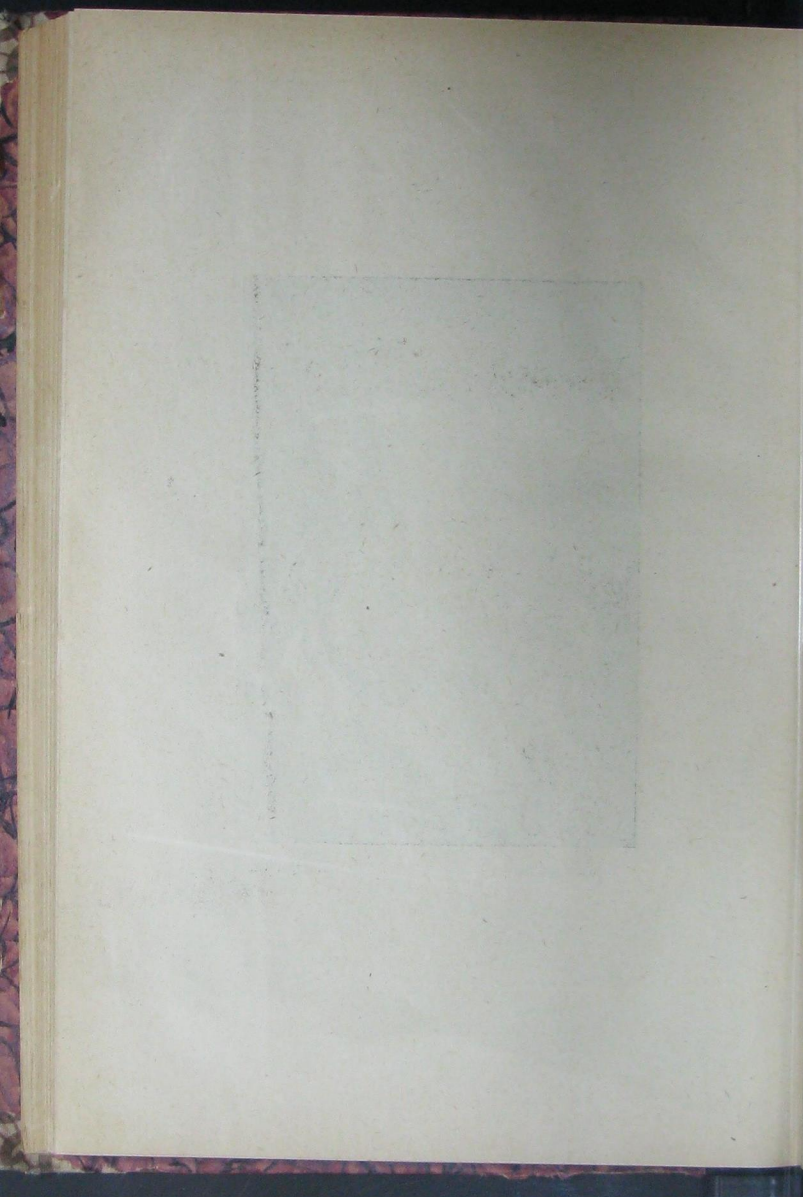
Весь цей портрет передано в густоолив'яному тоні, що примиряє контрасти чорного та білого в одязі, жовтавого світла та фіялкових тіней в обличчі. Кольорит портретів Боровиковського такий характерний, що його манеру письма не можна змішати з манерою іншого портретиста. Обличчю він надає трохи порцелянового відтінку, але так оживляє його грою світло - тіней, що не почувается холодности порцеляни. Фарби накладено прозорими мазками в зеленавих тонах. В жіночих портретах відразу можна пізнати Боровиковського. Умовний півзворот корпусу, легкий поворот голови, байдужий погляд мигдалюватих очей, манірно стримана усмішка, пожадливий рот, трохи розтріпані кучері, спокійно складені руки на колінах або на поясі. Він має манеру виображати жінок з яблуком в руках. Дуже добре віддається гармонія сполучення фарб на обличчі, волосі та одязі. На тлі літній пейзаж, зелене листя та шматки блакитного неба. У всіх жінок повні щоки, античні шиї та плечі і гарні, білі руки. Серед жіночих портретів славетні портрети Потьомкиної (дочки Катерини II - ої й Г. Потьомкіна). Чудово віддано гармонію фарб, червонистий колір шалі, зелене листя тла та блакитний пояс. Чудове багатофарбне сполучення темного золотого волосся й блакитного, тканого перлинами та золотом, обручика на голові. Обличчя, шия, руки дають гаму витриману в блідо - рожевім світлі та прозоро - блакитних тінях. Загальний блакитний тон надто ясно виявляється в кольорі убрання. Загальна лінія тіла визначає плавкість та граціозність цілої постаті. Другий чудовий „Портрет жінки в тюрбані“ (пані Сталь). Це вельможна, немолода жінка в убранні та зачісці початку XIX віку, з смагливим кольором обличчя, темнокарими, опуклими очима, повними внутрішнього вогню, з високо - піднятими бровами, чорними жмутками волосся, тонким носом та роздутими пожадливими ніздрями, великим ротом з великими губами з півусмішкою. Дуже правдиво віддано сполучення обличчя, що вже марніє, з міцною шиєю та гарно обрисованими важкими формами тіла, невеликими, але гарними руками, що в них надто гарні п'ясті та пальці. Все тіло виображене в сталій позі, опертій на кам'яну колону. Чудово передано шовкове убрання м'яким переливанням полисків (блискіток) на ньому. Загальний тон блакитно - зелений, жовтаве світло та темноолив'яні тіні тіла. Добре гармоніює відношення — білі, жовті та рожеві кольори шалі з загальним тоном убрання та смуглявим відтінком рук. Цей портрет винятковий своєю психологічною індивідуальною, правдивою характеристикою. Він реально передав особу в усій складності темпераменту — владного, рухливою, з силою волі та великим розумом в усьому органічному зв'язку з її добою. Це зразок першорядного майстерства. Наприкінці життя Боровиковський захопився містицизмом, віддавши виключно релігійному малювству, але в цьому мистецтві він втратив свої малярські цінності. У нього є релігійного змісту чудовий ескіз Ап. Петра для скульптури, в Казанському соборі в Ленінграді — образ вел. Катерини і в м. Херсоні в соборі часів Катерини (на військовому форштані, де бувала Катерина II та похований Г. Потьомкин) є багато образів, що своєю манерою письма, кольориту, фарб, безперечно, належать пензлеві В. Боровиковського. До них належать образи св. Катерини та Григорія.

Третій видатний мистець був теж українець Антін Павлович Лосенко. Він народився в м. Глухові на Чернігівщині в родині заможного селянина 30 липня 1737 р. Рано осиротівши, молодий Лосенко зазнав голоду, холоду та гіркоти блукання по чужих хатах. 1744 року його

В. Боровиковський

Портрет Сталь

привезли до Петербургу та віддали до „придворного“ хору співати. Здібності до малювання у нього рано виявилися, і коли в 16 років він втратив голос, його віддали у навчання до маляра І. Аргунова. Там він робив 5½ років і виявив великі успіхи. 1759 року він вступив до академії мистецтв, де працював під проводом спочатку Ле - Лорена, потім Де - Вельї. 1760 року він виїхав за кордон, де поступив до майстерні митця Рету; під його керуванням він написав „Чудовна ловитва риби“. 1766 року він у Парижі працював у видатного французького артиста маляра Давіда, потім жив у Римі до 1769 р., де копіював Рафаеля і надіслав до академії копію „Правосуддя“ Рафаеля та „Каїн і Авель“. Далі повернувся до Петербурга. За історичну композицію „Володимир та Рогніда“ він одержав звання академіка і призначений був на професора академії. Від 1772 р. був ректором академії, 1773 року він помер. Головна цінність маляра Лосенка це віртуозний, точний малюнок. Постійне вивчення пропорцій людського тіла та його анатомії багато для нього зробило в галузі портрета (він написав підручника до вивчення пропорцій людського тіла — „Из'яснение краткой пропорции человека, основанное на достоверном изследовании разных пропорций древних статуй. Старaniem Импер. Академии Художеств профессора живописи Лосенко для пользы юношества, упражняющагося в рисовании издание“). З портретів Лосенка відомі портрети Сумарокова, Волкова, актора Шумського, один жіночий портрет Майкової (Рос. музей). В портретах Лосенка нема ефектності Боровиковського та Левицького, але в них почувається холодна, уважна витриманість малюнку. Надто цікавий його „етюд натурщика“, де він бездоганно передав суворість лінійної форми, гру світло - тіней та фарбову насиченість і контрасти ґрунтових кольорів: темно-зеленого (фон) та ясно-червоного (тіло); вільними мазками чудово передав ліпку тіла натурщика. Цей етюд був написаний в Парижі; він цінний тим, що дає нам вже зразок здорової, міцної академічної традиції, перейнятої з Заходу, що накладає шлях майбутнього реалізму. Якщо ми зробимо підсумки нашій художній культурі ХVІІІ віку, то побачимо, що вона мало дала саморідного в мистецтві, бо має характер (хоч і талановитого) переймання — учнівства від західних митців: німецької, французької і італійської й іноді англійської школи. Наші художники - учні виявляють дуже великі здібності, як за доби Візантизму.

Левицький, Боровиковський, Лосенко дуже швидко всмоктують нове для них в мистецтві після традиційної іконописі та алегорії; вони виявляють незвичайні здібності схоплювати психологію в портретах і утворюють у них яскраві характеристики цілих суспільних класів тієї доби. Це змогли зробити тільки такі блискучі таланти, як Левицький, Боровиковський та Лосенко, що визначили своєю творчістю межу двох століть.

Перенесення таких культурних цінностей на Україну зробить великий вклад у наші мистецькі збірки та збагатить історію української культури й мистецтва.

Це можна здійснити лише за радянської влади, що дала можливість розвивати та вивчати національну культуру, що її не визнавав царат.

Ашнінівська експедиція в Абесінію 1888 р.¹⁾

Не встигла вгамуватися у нас одна подія з цим гаманом, як знову зчинилася тривога і метушня. Капітан і помічники, також і Ашінов на помості, понаводили свої біноклі на італійську канонірку, яка почала викидати гаслові прапори нашому пароплаву, чом він минає „Массау“ і не заходить туди? Діло вже було з полудня, пароплав в цей момент проходив повз „Массау“, берег далеко мрів в синявій млі. Цілу низку прапорів італійці викинули на снасті, запитуючи, що за пасажирі їдуть і куди і чому капітан не заходить у Массау? Між нашими моряками деякі знали гаслову азбуку і розшифровували. Італійці нетерпляче вимагали відповіді від австріяка, але наш капітан уперто не давав відповіді. Тут заметушився і наш пасажир, побіг до капітана запитувати, чом у Массау не заходить, протестуючи, що йому в Массау треба злізати, що це не по закону, бо він бере пасажирів до того міста, а минає його! Австріяк, покурюючи люльку, відповів флегматично, що заради одного пасажиря нема потреби заходити, що він собі в „Джеді“ може злізти і на яким іншим пароплаві вернеться назад в Массау. За дві години італійці домагалися відповіді, але австріяк уперто мовчав. Ми теж нервували немало, сподіваючись якогось лиха, бо роздратовані італійці не подають такого ганебного ігнорування їх домагання.

Ми так і сподівались, що вночі щось буде, канонірка або нас спинить, щоб запитати: що ми за люди і який у нас вантаж, або звелить завернути у „Массау“. На морі в цей час, ще з полудня, зірвався вітер, від самого Суєца була на диво гарна погода, а тут почав вітер чим більш кріпчати, і доки сонце зайшло, вітер обернувся в шторм. Ми його не відчували дуже гостро, бо вітер був, як кажуть, в лоб, по носі. Величезний океанський вантажник, розрізуючи своїм носом цілі гори хвиль, ішов напролом, проти вітру, тільки здригався, як налітав шквал і покривав від носа до половини палубу водою, а коливання не боявся. Не те було з італійською каноніркою, і хоч яка шпарка була вона при тихій погоді, доганяючи наш пароплав, а при штормові, проти вітру, не могла справитися з австрійським велетнем „Амфітрідою“ „Августо - Барбаріго“ була проти нього маленьким пігмеем. Вона, як та качка, то пірне в провалля, то знову з'явиться на горі на самім гребені хвилі, як шогла заввишки, і все чим далі більш відставала. Коли смерклося, австріяк на кермі не засвічував електричного ліхтаря. На канонірці це зауважили, що австріяк хоче утекти, тоді італійці хотіли взяти наш пароплав в смугу електричного прожектора, щоб тримати нас на очах, та ніяк це не вдалося, бо снопи проміння попадали то в хмари, то в хвилі або вбік, — хоч намагаєшся на який момент керму, то знову загубить. Ніч вся пройшла спокійно, ми очевидячки бачили, що канонірці нас не дігнати. Опівночі вона була так далеко від нас, стріляючи промінням по всіх усядах,

¹⁾ Див. „Ч. III.“ № 7.

що було безпечно. Ми спали. На ранок, як ми повставали, вітер ущук. Але канонірки навкруги до самого обрію не видно було. В полудневу пору ми прийшли в порт „Джеду“, на азійському прибережжі. Джеда для мусульманів, як для православних Яффа; від Джеди до Мекки 60 кілометрів, куди магометанські прочани йдуть на богомилля. Пароплав увійшов у затоку і викинув якір. Затока ця природна, складається з підводних рифів коралевих, і затока рифами оточена дугою; ця дуга обхоплювала частину води понад 5 кілометрів навкруги. Тільки з моря штучно проломлено прохід. Поки пароплав розвантажувався, ми забавлялися грою з арабськими дітлахами, які навкруги пароплаву, як чортенята, купаючись, пірнали і ловили гроші, які дехто кидав у воду. Ми захотіли і собі викупатися, пороздігалися, плигнули у воду, і пішли навипередки уплинь.

ДЖЕДА. АКУЛИ І ФРАНЦУЗЬКІ ГОСТІ. БАНКЕТ НА АМФІТРІДІ

Сплигнувши у воду з борта пароплава, я пішов уплинь до кінця затоки; хотілось подивитись, які то рифи. Декотрі з нас, що плили разом зо мною, повернули назад. Арабські хлопці, що купалися, почали щось вигукувати до мене та розмахувати руками, але я не звертав уваги, не розуміючи їх. До рифа було ще трохи не половину проплисти. Я підплив до залізної бочки, що по затоці були на котвицях, схопився за причальне кільце і виліз на бочку трошки відпочити. Через хвилину бочка здригнула і загойдалася, я схопився міцно за кільце, щоб не зсунутися в воду. Я зразу не розумів, від якої причини без хвили бочка загойдалася, коли незабаром знову штовхнуло, і бочка зробила нахил на оба боки і раптом передо мною з'явилися дві тіні у воді, спиці котрих показалися біля бочки; я зразу прикипів до кільця обома руками. Акули настирливо почали навкруги снувати і насмілилися боками тертися біля бочки. Я закричав до пароплаву, щоб рятували, але поки подали човна, акули зникли і більш не показувалися. Опісля арабські хлопці з'ясували, що вони мене застерігали далеко не відпливати, бо небезпечно. Біля пароплаву акул не буває, бо їх одгонять гамір та гуркіт, коли розвантажують пароплав.

Вернувшись на пароплав, ми застали гостей в Ашінова¹⁾. Цю візиту французи робили росіянам не з чого другого, як з метою запобігливо підлабузюватися, щоб мати спільника, бо в той саме час між урядами йшли політичні перемови про це. Ашінов з цього приводу улаштував справжній бенкет. В капітанській рубці на верхній палубі, улаштовані були заради гостей закуски та питво, нашим співцям, музикам, танцюристам велено було перед рубкою на палубі зібратись і улаштувати концерт для розваги гостей. На бенкеті було біля 12 чол. Гості французькі, капітан пароплава з помічниками, Ашінов з жінкою, та адъютантом і архімандрит. Сам Ашінов був зодягнений в парадний козацький одяг, сидів поруч з жінкою як той ідол єгипетський, стараючись надати собі пиhi. Балачку увесь час по-французькому провадила мадаме Ашінова і адъютант Цейль. Вона шебетала на всі лади як дійсний соловейко, було видно, як французи не тільки із увічливости, а дійсно зачарувалися її привітним поведінням. Вона вела

¹⁾ На це варт звернути увагу теж, бо після російський уряд зрікся, що ніякої експедиції він не посилав. Звідки ж тоді французи могли знати у Джеді, що їде російська місія?

розмову за всіх, особливо за свого ведмедя, бо він, як те опудало, сидів похмуро, вона у нього була і перекладачем і сфальором і повсякчас була на сторожі. Нам збоку видно, як вона підхвачувала прямо у повітрі слова й відповідала за його; коли хто звертався до його, вона йому підказувала, коли промову сказати, коли який тост, коли і як відповідати на тости, вона як вивірка справлялася. Збоку дивлячись, було жаль її, як за всіх боків до неї звертаються і треба відповідати, і в той час бути на сторожі за свого телепня, щоб він не осоромився. А в цей саме час, наші співці розважали французів українськими та російськими піснями, а на тости вигукували ура. Що аж араби вантажники полохалися.

Наприкінці французам були піднесені замість солодкої потрави ефектні танки. Спершу російські, потім українські, козачок та гопак, про це я згадував, що між членами по цій справі були справжні артисти. На останці танків, почали черкеси виказувати свою „джигітовку“. З них особливо свій гурт сидів навкруги і танцюристи їхні один за одним почали витанцьовувати лезгінку з кинджалами. Але на сьогодні готувалося щось надзвичайне. Ми всі були здивовані тим, що осетинський старшина Мамед - Савкуц мав уперше танцювати лезгінку з кинджалами. Усі осетини вихваляли його, що він славетний і відомий в своїй країні джигіт. Ми не йняли віри цьому, бо це була туша вагою 8% пуд., флегматична і млява. І от ця туша увесь час сиділа байдужо, коли осетини один краще від другого поодиночі виступали, здавалося, що вже чоловічий хист, до чого він придатний, краще нічого не зможе виконати, аж воно ні... Нарешті піднімається це страшенно важке м'ясо чоловіче 45 років, на зріст велетень, мляво і поважно виходить насеред кону в м'ягких чув'яках, і тільки сміх один зворушує в кожного. Але ось воно, це м'ясо, зробило викрутас на носкові чув'яка однією ногою, наче балерина зробило „па“, так що пароплав здригнувся. Тоді всі охнули, угляdivши, що це дійсно артистичний екземпляр, а коли він разом з танцями жонглював 8 кинджалами, які йому по черзі товариші, виймаючи з піхов підкидали, а врешті як він навприсядки пішов, викидаючи ноги, встаючи на носках, і з кожним „коліном“ все швидше, все моторніше, тут творилося неймовірне щось. Французи, австрійці і ми утворили йому бурхливу овацію, французи зачарувалися, говорили, що вони зроду не бачили такого дива, такого артиста. Вони почали навпередки його вінчувати, стискаючи йому руку, кажучи, що коли б таке диво побачив Париж, то цей осетин зробився б там славетністю й золото загрівся би.

Розпрощавшись французи, облизавши ручки м - м Ашівовій, подякували їй нам за вшанування піснями та танцями; вітаючись за руки, ми з пошаною проводили їх вигуками ура. Вони побажали нам взаємно щасливої подорожі, походили на шлюпку і од'їхали до берега. Ніхто з нас не сподівався, не тільки ми, але й самі французи, що вони через якого півтора місяці відиграють таку трагічну ролю душогубів у нашій експедиції.

КІНЕЦЬ НАШОЇ ПОДОРОЖІ. ТАДЖУРА²⁾

Ще одна доба минула і ми біля двох годин полудня підходили вже до африканського берега. Здала беріг здавався чудовим, у пишній

²⁾ Таджура, данакільське місто на прибережжі затоки тієї ж назви на африканському прибережжі, столиця данакілів.

зелені, а поблизу це робило враження неприємне: мізерні рослини, колюча мімоза одна, та де - не - де біля осель фінікові пальми та садочки пальмові. Ми ввійшли в Таджурську затоку і пароплав викинув котвицю проти міста Таджура; це було наприкінці грудня, не пам'ятаю тільки якого числа. На берегові зібралось багато тубільців, було видно що нас зустрічати будуть. Ашінов розглядів і сказав, що сам Таджурський султан там є, „Ахмет - Селім“, приятель Ашінова. Насамперед Ашінов під охороною 10 чоловіка кубанців сів на човна і з'їхав на берег. Султан зустрів його і запрохав до свого палацу Ашінова. Розказували кубанці, як султан приймав їх та частував. Палац його відрізнявся від тубільських куренів тільки своєю великістю та своїм багатством, на їхню думку. Це великий курінь, обшиваний рогозками з пальмового листя, і покрівля покрита густо пальмовим листям, двері з рогозок, розфарбованих везерунками, вікон ніяких нема, бо кризь дірки рогозок досить світла пробивається. На долівці теж рогозки, а на помості, де звичайно сидять та сплять, рогозки краші, розфарбовані. Коли гості увійшли в курінь, то сісти не було на чім, але сам султан, знайомий з європейськими звичаями (він, як французький підданець, бував часто у французьких колоніях Джібуті та в Обоку), придбав собі меблі, стола та дюжину віденських стільців, але вони не були розташовані в курені, а лежали обгорнені в папері десь на схованці і тут челядь його поприносила їх, порозв'язувала і гості посідали. Гостям подали каву з фініками та другими солодощами, на гарній плетеній штучно з листя пальмового вазі-корзинці. Довго гості не засиджувалися, Ашінов запрохав султана зараз на пароплав у гості до себе. Жінки султана не увиходили де були гості, їх було чотири, вони тільки кризь дірочки цинкові дивилися на гостей — „московів“. Султан з своїм сином юнаком 20 років та почетом сів до човна і разом з Ашіновим поїхали на пароплав. Нас сповіщено, щоб зустріти його по - парадному, урочисто, ми розташовані були у дві шеренги, від самої драбини біля борта аж до середини палуби, де східці вели на поміст до капітанської рубки. Коли він піднявся з човна на східці і вліз на палубу, то тут гримнуло таке ура, що він зразу жахнувся і оторопів, поглянувши на озброєних „московів“. Але зразу схаменувся і стримав себе, щоб не соромитися; він зрозумів шану, яку йому робили „москови“. Султан цей, як ми його називали, ватажок данакілів, котрі живуть на прибережжі Червоного моря, нарід бідний, землі не обробляють, а ведуть тільки скотарство та що дає мати-природа. Коли є у кого 3 — 4 деревині фінікових пальм та 2 — 3 кози, то він вже забезпечений, а як має корову та мула або верблюда, він вже хазяйновитий, а коли є з 5 верблюдів, то це вже багатий хазяїн. Сам султан — ватажок, це не яканебудь карикатурна істота, а велим гарна людина, надзвичайно ставна постать, високого зросту, років 40, повний, лице трошки віспугате, але приємне. В протилежність неграм, ці тубільці одної раси, як абесінці, копти, сомалійці, вони не чорні, як негри, губаті, товстогубі, колір шкіри і обличчя рудуватий та темно-попелястий, переважно. Одіж їх: біднота носить на стегнах пов'язку та фартух, жінки шматком будь-якої матерії обгортаються від колін до грудей наче в запаску. Чоловіки заможні одяг носять арабський — білий або кольоровий бурнус, штани до колін білі, деякі і сорочку, голови не покривають і не стрижуть, а збивають в шапку і зміцнюють дерев'яними шпичками. На головах біднота накладає собі баранячого лозу, який поволі розтоплюється і стікає по обличчі та шиї, тоді його розмащують долонями по всьому тілі. Це дійсно не знаю, чи від спеки,

чи від москитів, але в той час, як ми були, я ніяких москитів не бачив, хоч спека була до 40 градусів Реомюра в холодку. Сам ватажок цей, що приїхав на пароплав до нас,—він був зодягнений в темно-синю одіж,—штани, куртка, поверх довга керей без рукавів згорнута і накинута на плечі і застібнута на металевого гудзика через праве плече. На голові була чалма по магометанському, однією рукою він підпирався паличкою з кістяною головкою, узутий був в сандалі порозшивані срібними візерунками. Тримав себе дуже просто. По всьому видно, що людина розумна і поміркована, не видно було ні тіні тієї бундючності, ні пихи його стану, якими ми собі уявляли по малюнках дикунів. Одяг його почету такий самий, тільки бідніший. Ашінов запрохав гостей в рубку, в ту саму, в якій приймав французьких гостей в Джеді. Як і тоді, був улаштований стіл для гостей. Гості, як увійшли, то по магометанському звичаю поскидали свої сандалі за порогом каюти, тільки султанові сандалі один з почету взяв у руку і заніс в каюту і поклав на поміст біля ніг. Гостей було четверо данакілів з султаном, був капітан з своїм помічником, власне задля них на розпрошування Ашінов зробив бенкет, він хотів широко вшанувати австрійського капітана за його послугу, що допоміг йому утекти від італійської канонірки. Як і тоді в Джеді, бенкет супроводився тостами та промовами, як тоді, ми співали та танцювали, дивуючи дикунів. Різниця була тільки, що на бенкет цей Ашінов запрохав сердечного італійця пасажера, котрий їхав аж з Суєца. Не думав він і не гадав бідолаха, що опиниться в такому важкому становищі. Коли канонірка нас загубила і пароплав наш поминув „Массау“, де він мав надію зсадюватися, де мріяв може і полонити нас усіх, бо те, що він бачив на власні очі, його запевнило, що ми їдемо на поміч Абесінії,—він, коли канонірка чезла, то зовсім зажурився, сидів собі під сходами, боявся вже і на очі показуватися. Бачив урочисту зустріч французів у Джеді, бенкет, все це його бентежило та хвилювало, він ще не знав, як і ми ще не знали, що сталося з каноніркою, бо якби знав він, що в ту ніч вона напоролася на скелю у морі, то запевне захворів би. А тут ще і нова неприємність, Ашінов і його запрохав на бенкет в Таджурі. Він не сподівався, що Ашінов знехтує так міжнародню ввічливість й насміється так ганебно з його. Уже коли він увійшов, то догадувався, що тут чимсь пахне, бо хоч мадам Ашінова увічливо зацвенькала полатині, тобто по-італійському, але він бачив насмішкуваті обличчя в руських та австрійків, та він зовсім не здогадувався, що його ім'я відоме вже Ашінову. Він був здивований, коли з ним забалакала Ашінова по-італійському, але потім заспокоївся. Аж коли опісля тостів та промов Ашінов встав з келехом та випив за здоров'я його та сказав промову, він як почув своє ім'я, то трохи не впустив з рук келиха, увесь затремтів, а вже як йому переклала по-італійському м-ме Ашінова, то він як побитий зігнувся, промигив якусь подяку і сів, як приголошнений. Ось зразок промови цієї слово в слово: „Синьйор, я п'ю за італійську націю, п'ю за італійський уряд, котрий, вшановуючи росіян, вирядив у почесну охорону свою військову канонірку, „Августо-Барбаріго“ і послав свого представника — високоповажного полковника Сан-Мініятелі, як почесного репрезентанта, котрий, хоч і інкогніто їхав, але для нас це велика пошана. П'ю, синьйоре Сан-Мініятелі, за ваше здоров'я і дякую широко вам“.

Він тремтяче покнувся з Ашіновим і зо всіма, але що він почував, якою гіркою отрутою було йому те шампанське, як він вже висидів, то це можна уявити собі. Він може кається, що дався на посміх і прийшов

на бенкет, де його шановано несподівано так глузливо. Він був свідком, як вшанували та вітали австрійського капітана, як сердечно йому Ашінов дякував, що він допоміг йому врятуватися від канонірки. Хоча це він не говорив, але можна було здогадуватися, коли Ашінов після промови до капітана випив і поцілувався з ним і — о диво! — навіть сама м-ме Ашінова поцілувалася з капітаном. В той час, коли гості бенкетували, а ми, співці та танцюристи, виконували свої обов'язки та насолоджували слух піснями та зір танками, решта наших товаришів з матросами розвантажували наше майно на данакільські човни та звозили на беріг. Нарешті скінчили вантаж і закінчився баль. У рубці почалося прощання з австрійцями, вигуки „ура!“ і ми наостанці полазили в данакільські човни, а Ашінов з султаном у човен з пароплаву, у якому сам капітан випроводжав Ашінова до берега. Коли парохід витяг котвицю, дав гудок та гасло прапором на розпрошу, то ми з берега послали австрійцям тричі „У-р-р-а“ та тричі постріли з гвинтівки у повітря. Характерна подія з цього пострілу склалася: італійський полковник Сан-Мініятелі, той самий, що їхав інкогніто з нами, про якого оце зараз я споминав, написав в якийсь часопис в Європі, що ми навмисне стріляли, щоб забити його, полковника Сан-Мініятелі. По відході пароплава ми почали розвантажувати човни і майно зносили на беріг. Зробився відплив води від берега, і баркаси стояли далеко від берега, так що ми по пояс у воді переносили вантаж. Було вже над вечір. Одна половина нас укупі з тубільцями зносила майно на беріг, а друга почала розташовуватись у невеличкім гаю, що складався з фінікових пальм та акації. Дехто робив намети та курені з рогозок та дощочок, що від ящиків. Ашінова великий намет був вже розіп'ятий під купою пальм, інші розташовувалися прямо в гушавині дерев, де сонце не пробивалося, так що ми усі порозташовувалися, як під загальним дахом, під деревами. Цей гай — власність султана Таджурського, і він дав дозвіл оселитися тимчасово. Тут ми застали в Таджурі двох росіян, яких Ашінов залишив тут 8 чоловіка. Шість чоловіка порозбігалися, а двоє ще поки бідували в данакілів.

В той час, коли ми кінчали розвантажувати останній баркас, раптом зза миса показався пароплав і йшов прямо до Таджури. На березі почалася тривога і метушня. Сам Ашінов репетував, щоб як найшвидше давали на беріг мітральєзу та гвинтівки нові. У нас була нова мітральєза. Це перший кулемет був, що стріляв з барабана, як у револьвера. Хтось на березі з наших сказав, що це сама та італійська канонірка „Августо-Барбаріго“, котра нас переслідувала. Прапора не можна було ще розпізнати, хоч Ашінов наводив бінокля. Крик і зойк зчинився: „Давати як найшвидше мітральєзу, бо італійці заберуть“. Кинули хлопці все і взялись звантажити перш цю мітральєзу з баркаса на човна, щоб ближче до берега було можна підвезти, але данакільський човен перекинувся і мітральєза пірнула у воду. Тоді кинули усе і самі повилазили на беріг. Ждучи небезпеки, яка загрожувала нам від італійців, ми налагодилися вже поховатися в гори.

Пароплав наближався ближче. Ашінов, дивлячись у бінокля, не міг розпізнати, який прапор. Чорт його розбере. Він передав бінокля своєму ад'ютантові, але й той не розпізнав. В цей момент подихнув вітер, прапор на кормі пароплава заворушився, і ми двоє крикнули зразу:

— Це француз.

— А не брешете ви? — запитав Ашінов.

Дехто ще з моряків, котрі розглядали вже добре, бо корабель наблизився, крикнули:

„Військовий француз, крейсер другого ранга“.

Тоді усі відхнули з полегкістю, небезпека минула. Від французів лиха ми не сподівалися ніякого. Крейсер незабаром зупинився, викинув котвицю і четверо морських офіцерів на човні під'їхали до берега. Близько до самого берега зза відпливу не можна було підійти, то їм прийшлося плити у воду трохи не до колін та позамочувати свої штиблети і білі панталони. Ашінов зустрів їх з жінкою і запросив до свого намета, який був уже поставлений. З годину моряки пробули в його, чути було з намета французьку розмову та пукання корок від шампанського. Гості французи розповідали, що це дозорний крейсер, котрий оглядає цей район, французьку зону, а як Таджура входить у зону французького володіння, то вони, угледівши пароплав, що зайшов в затоку, прийшли сюди, щоб розвідати, за чим приходив. Ашінов їм оповів, що це російська духовна місія, яка йде до Абесінії, він тут висадився з пароплава і пробуде тимчасово, доки спорядить валку до Абесінії, бо задля майна місії, для вантажу, буде потрібно більш, як 300 верблюдів. Гості побажали всього найкращого і розпрощались. Тут вони Ашінову переказали новину, що канонірка італійська „Августо - Барбаріго“, котра переслідувала нас, потерпіла аварію біля французької зони, напорвшись на підводну скелю, так що може і врятують, як тиха погода продержиться. Опісля ми дізнались, що вона загинула зовсім, хвилями була зметена з скелі.

Як відбув крейсер, ми закінчили вантаж, котрий покладали в скілька ярусів біля табору і понакривали брезентами. Мігральсу нашу, яка з переляку була затоплена, дикуни - водолази витягли з води і врятували. До вечора ми вже справилися зовсім, але декому з нас африканське сонце попекло шкіру зовсім, бо довго голі були, як розвантажували майно з баркасів на човни у воді. По тижневі ми вилежали в бавовні, змащуючи шкіру лосм козячим. Між іншим, як ми прибули сюди і випроводили австріяка, на березі, на щоглі, був нацеплений французький прапор. Ашінов зараз же звелів його зняти і повісити свій місіонерський, а коли французи, що приїхали, побачили, то вони ввічливо пропонували повісити обидва прапори, французький і російський, бо тепер наші держави у спілці. Ашінов, поки французи були в наметі, звелів це зробити, а коли від'їхали французи, наказав зараз скинути „цю французьку ганчірку“. Біля пальм був упорядкований великий намет, в якому була розташована місіонерська церква, і почалася щодня відправа у ній. Щодня, як відправлялася служба, хор співав церковних пісень на дворі, бо в наметі був тільки престол та образи, поставці з свічками та корогви. Тубільці збиралися юрбою, і оточивши навкруги, сідали навпочіпки і зацікавлено задивлялися, але наші черці поки ще не лагодилися проповідати їм євангелію та хрестити їх...

Почалося у нас звичайне таборове життя. Зранку, поки сонце ще не покажеться зза гори, що по той бік затоки, починається військова наука, а до 8 години, як сонце почне припікати, то залишаємо, — і на відпочинок, поки спаде спека. Коли сонце перекотиться за другу гору, то дещо робиться в хазяйстві, а ввечері пісні та танці з музиками, які знов збирають юрбу тубільців. Іноді і тубільці розпочнуть свої танці під дудку з шкаралупи кокосового горіха. Вони позчеплюються руками кільцем і старанно гупають босими ногами, вибиваючи землю. Покищо ми усі власне байдикували, бо роботи ніякої не

було важкої, зробили піч для хліба, викопавши землянку, були у нас кухарі і печиники свої, були шевці і кравці, але Ашінов не квапився зодягати та узувати нас, як обіцяв був. У цім найбільше вчувалася потреба, бо в Портсайді наші ашінівці, надіючись на скарбовий одяг, попрощиндрували деяку одіж та чоботи, а решту поношували і лишилися голі та босі. Ашінов же, через те, що погода тут тропічна, не квапився, а хлопцям поки було тепло, то вони мовчали про це. Зовсім би нічого було жити, коли б Ашінов, як начальник, як керівник експедиції, посвячував своїх членів у пляни, в заміри та життя експедиції, коли ж навпаки, він ні з ким не поділявся своїми плянами. В Одесі він усіх запевняв, що ми ідемо до Абесінії; нам було відомо, що від берега Червоного моря треба йти валкою до Абесінії; дехто з старшин балакав, що тут Ашінов почне збирати валку, буде наймати верблюдів і вантажити майно на верблюдів. Була така бадачка, що за два тижні найбільше ми повинні вже вирушити. З нами по дорозі їхало два абесінські черці, котрі сіли на пароплаві ще в Яффі. Вони були старі знайомі Ашінова, бо ще торік разом їхали до Єрусалиму — про це я попередку вже згадував. Це ще в першу чи другу подорож свою Ашінов їхав з ними і складав російсько-абесінський словник. Вони приєдналися до нашої місії з наміром укупі їхати до Абесінії, але через тиждень вони розпрощалися і вирушили самі в подорож. Нас це здивувало, що черці надіялися вкупі їхати з нами і не почекали, а коли через тиждень почали гомоніти, коли ж до Абесінії поїдем, то Ашінов звелів зібрати нас і оголосив, що до Абесінії нема чого квапитися, по дурному нічого летіти туди, нам треба діджатися другої партії з Одеси, яка там залишилася, а потім третьої — тоді ми пошлемо попередній загін озброєних козаків, щоб розгледіти дорогу, по котрій будемо йти валкою, а тоді, вже під охороною, валка вирушить у подорож. Це нас здивувало і вразило тим, що Ашінов, очевидно, щось крутить. Наші старшини щось почали натякати про сомалійського ватажка Магомет Лейту, побратима Ашінова, котрого Ашінов часто згадував і все називав його Пушкіним, бо цей ватажок сомалійців дуже схожий на російського відомого поета Пушкіна; розказували, що він дуже войовничий, має вісім тисяч свого війська, а тепер Микола Іванович жде від нього звістки, бо він послав до нього гінця з листом, що ми приїхали до Таджури. Нащо? Невідомо, дізнатися не можна було.

Проїшло ще з тиждень нашого пробування в Таджурі без особливих подій. Крім того, що харчі наші змінилися на гірші, чим раз все гіршали, дійшло до того, що ми почали виявляти незадоволення та нарікання. Дійшло до того, що на 75 чоловіка на день одного барана видавали. Черці харчувалися окремо пісною стравою. Цього барана йшла найкраща частина до столу Ашінова та старшинам, осетини брали собі теж кращу частину окремо, по - магометанському особливо собі готували, а для нас лишався хвостик, бо курдюк — то ласа річ азіятів, і осетини за його дерлися. Так що нам власне залишалися ріжки та ніжки і на додаток тельбухи, а коли звариться соломаха чи кандьор, то в цій юшці шматочок м'яса з горіх як попадеться якому, то той щасливий. Нарікання наше не помагало нам, ніхто не звертав на це уваги. Пробували ми ходити на полювання, але рідко траплялося комунебудь застрілити серну, в якій живої ваги 25 фунтів, але це нам не помагало. Декому траплялося тягнути то сак, то так, інколи хто стояв на варті біля майна, то вдавалося потягнути сухарів, коржиків (галет) або муки. Тоді це крадькома розділяли і цим живилися. Дійшло раз до того, що чоловіка десять пішли на полювання, а повер-

нувшись без дичини, не застали обіда, бо все з'їли. Тоді всі обурені зібрались до Ашінова, щоб поскаржитися, виявити своє незадоволення. Він вислухав скаргу і відповів нам на це, що він нас про це ще в Одесі попереджував, що прийдеться може нам в дорозі терпіти недостаток в харчах, то щоб не ремствували. На це ми йому висловили свої докази, що це дійсно так, якби це було в подорожі, де нема де дістати харчів, а поки ми ще живемо, де навкруги нас є що купити у самих тубільців, кожний день з Адена приїжджають араби, крамарі з усіма харчами до Тажури, крім того, ще й своїх харчів у нас цілі гори під брезентами, на місяців зо два. Тоді він, розгнівавшись, накричав на нас, щоб ми не сміли лізти до нього з своїм ремствуванням: з голоду, мовляв, ще не здихаєте, а він, мовляв, знає, що робити. Нам ці харчі скоро знадобляться, а поки треба потерпіти. Між іншим він обіцяв дати наказ, щоб додаток у харчах зробили і щоб більше з такими дурницями його не турбували, натякнувши, що козаки повинні самі собі здобувати харчі. Коли йому сказали, що чорт - ма користи з полювання, бо тут дичини немає, то він додав, усміхаючись: „Неправда, я сам бачив, що дичини єсть доволі — по горах цілими табунами пасеться“. Коли ми зібрались і почали з приводу цього балакати, на що це він натякав, то до нас підійшов пришедепуватий осавул Нестеров і запитав: що нам відповів Микола Іванович, а коли ми йому переказали відповідь Ашінова про ті табуни, що пасуться, то він потираючи руки додав: — От і добре, це значить можна празник зробити кожен день, можна убійки доволі мати: непомітно відбити від табуна яку штуку — та й підігнати в долину з гори, а тут їй амінь. Знати про це ніхто не буде, бо скот ходить без пастухів.

Коли йому на це розумніші з наших хлопців відповіли, що це вже ви робіть самі, а ми не за тим їхали сюди, щоб грабувати, то наш осавул загадав, що хто охочий на це полювання, той нехай йде, а хто не хоче, той нехай сидить, а їсти все одно буде.

Ми вирішили взятися ширі до волока, який почали плести та ловити рибу на другий день. Але ранком, як ми повставали, то побачили якусь надзвичайну метушню; в однім місці осетини здирали шкіри з баранів, а в другім кубанці обдирали корову, а через півгодини казани були вже повні м'яса, вже варилося, а шкіри позакопували у землю. Вийшло, що хлопці не дрімали, а свято виконали пораду Ашінова. Чоловіка двадцять черкесів, кубанців та з нашої шантрапи зібралися вночі озброєні і зробили наскок на данакільську кошару в степу, де був на ніч загнаний скот данакільський, і заграбували корову та десять баранців, а коли вартів пастухи кинулись, щоб не дати, то їх розігнали пострілами.

Тубільці тут так жахаються пострілів, що зараз уростіч кидаються, як хто вистрелить.

Не встигло ще зваритися м'ясо в казанах, як ми угледіли, що до нас прямує султан і скільки тубільців з ним. Ми здогадались вже, чого він хоче зробити цю візиту. У нас вчинився переполох. Злюдіяки полякано, швидко почали ховати м'ясо та затирати сліди усіякі, де різали та обдирали тварин. Осетини свій шашлик, що смажили, на швидку прямо закидали піском, разом з вогнем, а з казанів повивертали в яму і закидали зверху хмизом.

Султан, котрого зустрів Ашінов, до намета не пішов а тут таки переказав через нашого перекладача копта Аварку таке:

— Чи відомо йому, Ашінову, що цієї ночі „Москов козаки“ зробили напад, пограбували оцих людей (він показав на тубільців, котрі

були з ним), забрали в них корову та десять овець, а їх трохи не постріляли, як вони хотіли оборонити?

Не можна уявити собі, як Ашінов змінився на обличчі, коли Аварка йому переклав. Він ще певно не знав про подію, а може був вже повідомлений запобігливим осавулом. Він зблід, вид його зробився оскаженим.

— Дайте мені сюди тих мерзавців, — репетував він. — Хто це вчинив, признавайтесь! Перепорю, перевишаю падлюк! Ви мене осоромили, ви лице мені обдерли перед султаном.

Стиснувши кулаки, він вимагав признатись, хто це зробив.

Звичайно, що охочих підставляти спини під канчуки не було, і всі мовчали, особливо наші мисливці нічні. Султан ще раз одмовився на запрошення до намету Ашінових. Він увесь час стояв і не сів, як йому подали стільця, а офіційно провадив справу. Ашінов, чи дійсно, чи театральню, тримав свою роллю, гримаючи на всіх, одначе загодив скривджених — запитав скільки варт ця шкода, що їм причинили. Тубільці налічили на 30 талярів, Ашінов негайно звелів заплатити, а ад'ютант дав гроші пастухам, які прийшли з султаном. Ашінов обіцяв, що винуватців він суворо покарає, як виявить їх, і накаже більше не робити так.

Інцидент таким побутом було поправлено. Султан з тубільцями пійшов. Що ж Ашінов опісля робив? Він і словом більше не обмовився, він не питав, хто це ходив на роздобутки. Хоч би сказав, щоб більше не робити цього — так ні, а ні слова. Тільки дурноверхий осавул Нестеров був незадоволений з „ребяток“: на його думку, не так треба було робити нагло, а потихеньку, де пасеться скотинка, там її в мімозах пристукнути — і шито - крито¹⁾. От така то у нас була духовна місія і ашіновська експедиція, котру ми прозвали Ашініяда, от такі вільні козаки. Того ж дня ввечері посланець від султана приніс Ашінову папірця французькою мовою, у яким він повідомляє і прохає Ашінова, свого друга, щоб уночі „москови“ не відходили далеко від табору, бо справа така, що він, султан, не може бути певним і не може відповідати, як станеться якесь лихо. Натяк тонкий і політичний — розумій як знаєш, але це нас уразило дуже. Чорт його може знати, що може трапитися. Ми вже почали боятися нападу дикунів уночі на табор. Можливо, що колинебудь на сонних зроблять напад та й повірізують, як баранів. Що правда цього не боялися, щоб від табору не віддалятися, бо знали, як дикуни жахаються пострілів, і знали запевно, що це все дурнища, але все ж мимохідь думка така з'являлася, що в погане діло ми влізли. Тимчасом прибув посланець від сомалійського султана до Ашінова — його небіж хлопчак. Він повідомив Ашінова, що до Таджури султан прибуде на празник Байрам, тоді утворить з ним єднання й умови. Яке єднання, які умови і про що? Нам про це ні від кого нічого не відомо було. Нам нічого про це не говорив ні сам Ашінов, ні наші старшини. Вони тільки оце нам про те натякнули. Ми не переставали потиху між собою ремствувати, що нас водять за носа, обманюють. Нічого з нами Ашінов не хоче говорити, ні нас радитися, поводитись таємничо, заводить з дикунами якісь зносини, якесь єднання готує, задля чого воно і що за умови.

Було між нами троє людей, які гостро відчували таку неприємну поведінку Ашінова до членів експедиції, а більше

¹⁾ На прибережжі цьому тільки скелі та колючі мімози, трави ж зовсім немає. Скотина пасеться, об'їдаючи тільки листя мімоз; поправда, є й трава, але не довго бува, бо як нема довго дощу, то вона вигоріє.

всього відносно себе. Це були оба студенти Біляєв та Вороновський, і один офіцер, поручик Михалапов. Я раніш зазначав, що студенти були запрошені в експедицію задля наукової мети, а якої, про це ніхто не відав, і коли б хто запитав, то ми б усі засміялися: нічого такого не було в нас, що давало б нам зрозуміти, що єсть таки якась наукова робота, а найбільше самі студенти це визнавали і бачили, що вони зробилися жертвою якоїсь містифікації з боку Ашїнова.

Хроніка

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ

□ Ювілейні видання для увічнення пам'яті Михайла Коцюбинського. За постановою центральної комісії для увічнення пам'яті Михайла Коцюбинського, Вінницька Окружна Комісія і Вінницька філія Всенародньої бібліотеки при ВУАН мали опрацювати та накладом Державного видавництва України випустити в світ ілюстровані видання таких творів Коцюбинського: „Тіні забутих предків” та „Fata morgana”. Перша повість і своєю темою (з гущульського життя) і опрацюванням (ілюструвала О. Кульчицька з Перемишля, вступну статтю написав А. Крушельницький з Львова) має представити Коцюбинського як письменника цілої української землі не зважаючи на кордони. Видання це нещодавно вже вийшло з друку та через місцеві окружні комісії для увічнення пам'яті Мих. Коцюбинського буде поширене по всіх округах України.

Видання повісті „Fata morgana” має представити Михайла Коцюбинського, як співця революції 1905 року на селі та письменника громадянина. Комісія для увічнення пам'яті М. Коцюбинського надає цьому виданню особливого значення і хоче, щоб воно було шедевром українського книжкового мистецтва. Підготування цього видання доручено спеціальній комісії в складі т. т. Лакизи, представника комісії увічнення пам'яті Мих. Коцюбинського, В. Отамановського та представника ДВУ К. Шила, яка встановила основні принципи мистецького оформлення видання. Ілюстрування, оздоблення та виконання обкладинки і взагалі все мистецьке оформлення видання доручено відомому українському графікові В. Касіянові. Саме видання буде чималого формату (велике кварто), матиме 30 ілюстрацій — дереворитів та все буде опрацьоване в художньо-оздобленій палітурці. Книга піде до друку в середині грудня ц. р. й має вийти в світ на початку березня 1930 року.

Увесь прибуток від продажу цих видань піде на фонд збудування пам'ятника Мих. Коцюбинського, а оригінали ілюстрацій (дереворити) комісія для увічнення пам'яті Мих. Коцюбинського передасть після видрукування до будинку-музею ім. М. Коцюбинського у Вінниці.

□ Автографи Коцюбинського. Одеське наукове Т-во знайшло невідомі

автографи Коцюбинського. Ці автографи стосуються часів перебування Коцюбинського в комісії для боротьби з філоксерою.

□ До ювілею М. Коцюбинського. Харківська Окружна Комісія по увічненню пам'яті М. Коцюбинського на своєму засіданні 2 серпня ухвалила для увічнення пам'яті письменника замовити скульпторові Новосельському погруддя Коцюбинського кльобного і кабінетного формату вартістю в 15 крб. і в 1 крб. Погруддя буде випущене в такій кількості, щоб його міг придбати кожен кльоб, червоний куток, та кожна школа. В день ювілею, 18 вересня, в центральному професійному саду буде одкритий пам'ятник Коцюбинському роботи цього ж скульптора. Крім того, комісія знала клопотання перед НКО про призначення в шкільних закладах 5 стипендій ім. Коцюбинського, а перед міськрадою — про надання Шпитальній вулиці (в нагорній частині Харкова) назви імені Коцюбинського.

□ „Шляхом життя та творчости Ів. Нечуя-Левицького”. Музей українських діячів науки та мистецтва ВУАН, за матеріальною допомогою Шевченківського та Біло-Церківського окривконкомів — організує цього року подорож, що зватиметься „шляхом життя та творчости Левицького” — фахівців-митців, що мають змалювати та фотографувати красиви пороснянської природи, де жив і працював письменник Іван Нечуй-Левицький.

Ця подорож спричиниться до якнайкращого зрозуміння і психологічно-наукового обґрунтування багатьох чого з творчости Ів. Нечуя-Левицького.

□ Гоголь українською мовою. В-во „Книгоспілка” заходилося видавати повну збірку творів Гоголя українською мовою на 5 томів за редакцією Ів. Лакизи та Павла Филиповича і за стилістичною редакцією А. Ніковського.

Все видання має бути закінчене друком 1929-30 року, при чому із повної збірки буде видано окремі відбитки для масового читача. Всі томи виходять з критичними нарисами та ілюстраціями, серед них дереворити Сахновської та Касіяна.

Вийшов уже 1-й том та відбитки: „Ніч проти Івана Купайла”, „Шпонька та їхня тонька”, „Майська ніч” і інші.

□ Мирослав Ірчанна Радянській Україні. В липні на Вел. Україну прибув з Канади відомий український письменник Мирослав Ірчан. 9-го того ж місяця в будинку літератури ім. Блакитного в Харкові на чергових зборах харківської організації ВУСПП'у Мирослав Ірчан виступив з докладною інформацією про стан української літератури в Канаді та про ставлення канадійських літераторів й українських робітничо-фермерських мас до сучасних угруповань в українській радянській літературі. Зазначив, що як в Канаді, так і в Сполучених Штатах, неукраїнські маси не знають українських пролетарських письменників. Як на приклад цього, вказав на антологію світової пролетарської поезії, що нещодавно з'явилася друком. До цієї антології з українських письменників увійшли тільки Тарас Шевченко та Микола Тарнавський пролетарський поет, який перебуває в Нью-Йорку.

Одмітив також, що українські літератори в Канаді і Сполучених Штатах не мають організованого зв'язку з американськими письменниками.

Інформував також, як тяжко пробивається українській радянській книзі до Америки...

Мирослав Ірчан залишається на Україні і буде тут працювати.

□ Катедра художньої літератури. Цього року при Всеукраїнській Академії Наук відкривається нова катедра художньої літератури.

□ Літературний архів українських письменників. При інституті Шевченка в Харкові утворюється збірка всіх Шевченкових малюнків, рукописів та меморіальних речей, а при харківській філії інституту незабаром мають заснувати літературний архів усіх українських письменників, починаючи від Котляревського.

□ Українська повість під польським судом. Польське старство в Тернополі сконфіскувало історичну повість Андрія Чайковського — з часів гетьмана Сагайдачного „До слави“.

Крім цього прокуратура в Тернополі незалежно від конфіскації встановила внесок на переведення карно-судового слідства за зміст сконфіскованої повісті проти видавця — „Чар зілля“ — Василя Семчишина в Тернополі і проти автора Андрія Чайковського в Коломії за злочин заворушення публічного спокою.

Слідство переведено, переслухано обвинувачених та свідків і акти відіслано до прокуратури в Тернопіль.

□ Літературні зв'язки часопису „Вікна“ з чужоземними літературними колами. Літературно-мистецько-критичний часопис західної України „Вікна“ встановив безпосередній зв'язок з чужоземними пролетарськими письменниками: чеками — Йосипом Горюю і Іваном Ольбрахтом, німцями — Йосипом Ротом, Гергардом Полем, Ф. Вайскопом і Клявісом Германом та південнославським критиком Р. Кальтофеном.

□ Новий український часопис у Чернівцях. Недавно почав виходити в Чернівцях новий український тижневик „Борець“, орган партії українських працюючих у Румунії „Визволення“. Видає цей орган Іван Стасюк. В своїх статтях і замітках виступає „Борець“ як найрізкіше проти українського соціал-демократичного органу „Боротьби“, що виходить теж у Чернівцях.

□ Українське Т-во бібліофілів у Львові. У Львові нещодавно організувалося „Українське Товариство бібліофілів“.

Товариство ставить собі за мету сприяти розвитку української книги, дбати про збереження давньої книги і поширювати знайомлення з нею. Товариство має влаштовувати збори членів з рефератами й дискусіями, владкувати відповідні курси й лекції, організовувати виставки друків, скликатися наради та з'їзди в справах книгознавства, встановити зв'язки з іншими товариствами, що мають подібні цілі, видавати бібліофільські видання, вести антикваріат давньої книги. До управи — ради „Українського Товариства Бібліофілів“ обрано: на голову — В. Щурата, на членів — д-ра Іл. Свенцицького, д-ра І. Крипкевича, В. Дорошенка, П. Кривжуна і М. Матчака.

□ Продовження терміну чинності авторського права. Через політичне гноблення, що було перед революцією, багато українських письменників не могли використати своє авторське право. Тим-то Колегія Народнього Комісаріату Освіти вважає за можливе й доцільне продовжити термін чинності авторського права для письменників — Старицького, і Тобілевича, Кропивницького, Коцюбинського і композитора Лисенка.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

□ Подарунок київської картинної галереї Донбасу. Київська картинна галерея разом із спеціальною комісією з Харкова відбрала із своїх фондів

для оздоблення Палацу Культури Донбасу 49 картин і 3 бронзи.

□ Друга Всеукраїнська виставка. 18-го липня в Одесі в Держав-

ному художньому музеї відкрито другу Всеукраїнську виставку.

На виставці репрезентовано понад тисячу експонатів. За перший день виставку відвідало понад дві тисячі чоловіків.

□ Друга Всеукраїнська художня виставка Народного Комісаріату Освіти. 9-го Червня у Києві відкрито другу всеукраїнську художню виставку НКО. Виставка користується великим успіхом серед робітничо-селянських мас. Протягом лише перших 20 днів виставку одвідало понад 30 тисяч чоловіків. Серед мalarства, графіки й особливо скульптури визначилися деякі молоді сили.

□ Ювілей академіка Миколи Самокиші. Цього року минуло півстоліття видатної художньої творчості славетного майстра палітри — академіка Миколи Самокиші.

Микола Семенович Самокиша народився 1860-го року в с. Носівці на Ніжинщині. Батько його був листоноша, мати — проста козачка. Вчився М. Самокиша в ніжинський гімназії. Скінчивши ніжинську гімназію, — М. Самокиша поїхав до Петербургу і його прийняли 1879 року до батального відділу Художньої Академії.

На цей час припадає зустріч Самокиші з С. І. Васильківським. Молоді художники затоваришували, разом мешкали і разом поїхали в закордонну подорож.

В Парижі М. Самокиша починає працювати у славновісного майстра Едуарда Детайля протягом двох років.

1898 року М. Самокишу обрано на академіка за картину „Табуи на водої“.

Слід згадати, що ще підчас перебування в академії Самокиша входить до гуртка українців — художників, студентів, учителів, що вивчали історію України, її етнографію, збирали пісні тощо. На початку 90-х років минулого століття академік М. Самокиша разом з академіком С. Васильківським почали збирати матеріали для видання великого альбому „Украинская старина“. Видання цього альбому мало на меті спопуляризувати серед широких мас населення дещо про минувшину України. Текст для цього альбому написав академік Дм. Яворницький і видав 1900 року. А згодом, після видання „Української старини“, академік Васильківський запрошує

М. Самокишу і вони, знов таки разом, починають збирати матеріали для видання альбому „Українського орнаменту“. Цей альбом видруковано в Празі і нині він є бібліографічна цінність.

Підчас побудування земського будинку в Полтаві, художнє оформлення його було доручене С. Васильківському і цей запрошував не раз М. Самокишу в справі проєктів розпису будинку.

Жовтнева революція та героїчні події громадянської війни знаходять надзвичайно яскраві фарби в палітрі великого майстра.

Післяжовтневі події в Криму, врангелівщина, тощо відображаються в нових художніх шедеврах. Підчас Жовтня М. Самокиша перебував у Симферополі, де був професором в школі ІЗО.

Тут він утворює величезне полотно — „Перекоп“. Ця картина знаходиться в Симферополі в музеї „Таврида“.

Друга велика картина „Голод у Криму“ знаходиться у Будинку Селянина теж в Симферополі.

Потім протягом дуже короткого часу художник Самокиша дає велике полотно „Защита красное знамені“, картина знаходиться в Реввоенраді в Москві.

А далі М. Самокиша дає: „Запорожці обідають“, „На татар“, „Під Бахчисараєм“ (запорожці руйнують татарське місто), „Гарман“, „Трійка“ і багатьох інших. На замовлення АХРУ М. Самокиша намалював картини: „Радянська артилерія“, „Бойовище вдень“ („Дротяна загорожа“) і „Бойовище вночі“ (епізод під Перекопом).

Щодо останніх робіт, то академік Мик. Самокиша пильніше зупиняється на темах з української історії. Так недавно він змалював: „В'їзд Богдана Хмельницького до Києва“, „Руйнування Батурина Меншиковим“, „Кость Гордієнко нищить драгунів Кепмеля“ і інші.

Академік Мик. Самокиша бере жваву участь в житті радянського мистецтва. Так, він робить ілюстрації до книжок „Красный Октябрь“, низки книжок у вид-вах „ДВУ“ та „Рух“, працює в журналах.

Серед художників Радянського Союзу акад. Микола Самокиша посідає почесне місце.

ТЕАТР І КІНО

□ Українська Музична Комедія. Нещодавно справу про організацію в харків української музичної комедії замість російської опери обговорила президія харківської міської ради. В своїй постанові про утворення української музичної комедії — міська рада підтримала, що цього вимагає великий розвиток національно-культурного будівництва і великий інтерес трудящих до українського мистецтва. Укра-

їнська музична комедія повинна бути цілком новою революційною організацією, що мусить використати всі здобутки радянського мистецтва й утворити новий революційний репертуар.

Щоб підтримати новий театр на перших кроках його роботи, міська рада вирішила призначити йому певну дотацію з бюджету наступного року. Народний Комісаріат Освіти теж допомагатиме новому українському

театрові. Миська рада асигнувала український музичний комедії аванс в 20 тисяч карбованців на підготовчу роботу і звернулася до Народнього Комісаріату Освіти з проханням асигнувати таку ж суму.

Тепер уже йде формування трупи музичної комедії. До складу її увійдуть артисти російської опери Рязький, Янет, Болдирева, Кареніна, що висловили бажання працювати в українській комедії а також артисти театрів „Березиль“ і „ім. Франка“; на художніх керівників музичної комедії передбачається запросити артистів Балабана, Смирнова і Терещенка. Народний Комісаріат Освіти має утворити для музкомедії національний український репертуар. Крім оперет українських письменників, як, наприклад, „Секретар Пухтресту“, передбачається перекласти для музкомедії „Енеїду“, „Сорочинський ярмарок“, „Паливоду“, „Запорізький карб“. Передбачається також перекласти і низку найкращих чужоземних оперет.

Українська музична комедія працюватиме в театрі ім. Шевченка (Харків).
 ► Сезон мають почати між 15 жовтня і 1-м днем листопада.

□ Третій інтернаціональний театральний конгрес, організований театральним Всесвітнім Товариством, відбувся 24 — 29 червня в Барселоні. Головні питання зняті на конгресі

майже виключно практичного характеру, між іншим, такі гострі питання, як урегулювання взаємовідносин між авторами п'єс і перекладачами, захист артистів-естрадників, проект заснування каси допомоги артистам всіх жанрів мистецтва шляхом марок на театральних квитках. Представник СРСР Таїров, хоч і був запрошений на конгрес, але так пізно одержав дозвіл в'їхати до Еспанії, що вже не зміг бути на Конгресі.

□ Кіно-ательє для звукових фільмів. ВУФКУ розпочинає будувати в Києві кіно-ательє для звукових фільмів. Спеціально в Харкові й Києві буде влаштовано два театри.

Фабрика розпочинає велику роботу, щодо вивчення і практичного застосування звукового кіно на Україні. Першим фільмом піде постава режисера Довженка за його власним сценарієм під назвою „Земля“.

□ Кінофільм — Схід сонця на місяці. В астрономічній обсерваторії Пристонського університету (Пристон, Н. Дж.) злагоджено кіно-фільмову картину, що подає схід сонця на місяці.

Фільм складається з 2.000 окремих картин і довжиною понад п'ятдесят футів.

Знімки зроблено засобами великого телескопу і вони становлять одностільну картину сходу сонця на кратері Коперніка. До цієї картини додано найбільший вид поверхні місяця.

НАУКОВА ХРОНІКА

□ Організація нових науково-дослідницьких інститутів. Вища Рада Народнього Господарства (ВРНГ) порушила питання про організацію на Україні науково-дослідницького інституту харчової та ферментувальної промисловості.

Новий інститут повинен на думку ВРНГ, досліджувати сировину та продукти виробництва цієї галузі промисловості, опрацювати питання про харчовий кодекс, вивчити різні форми ферментувальних процесів і т. інш. Перед інститутом ставиться завдання організувати в лабораторному та напівзаводському масштабі нові форми виробництва, зокрема, для видобування з торфу спирту, деревної тирси і т. ін.

Крім того, ВРНГ вважає за потрібне організувати Український Науково-Дослідницький Інститут торфової промисловості, що буде філією Всесоюзного Інституту.

Робота нового інституту полягатиме у вивченні властивостей українського торфу, різних способів його добування, сушки й т. інш. В коло його діяльності входитиме також вивчення торфу, як сировини для одержання обгорткового паперу, фарби, будівельних матеріалів, угноєння та інших продуктів. При новому інституті передбачається організувати дослідчу торф'яну станцію у Баришівському районі на Київщині.

□ Інститут технічного нормування. За постановою президії Вищої Ради Народнього Господарства відкривається новий науково-дослідницький інститут технічного нормування й економіки праці. Потреба організації такого інституту дуже актуальна. Промисловість не має потрібних кадрів робітників, щоб упорядкувати справу технічного нормування на заводах і підністи на належну височінь роботу відділів економіки праці.

Інститут має вивчати і розроблювати питання паспортизації технічного устаткування, вивчати актуальні питання з длянки охорони праці, техніки безпеки, що нині майже зовсім не висвітлені ні в літературі, ні в практичній роботі.

До постійної праці в інституті запрошено низку видатних фахівців.

□ Всеукраїнський нумізматичний музей. В зв'язку з тим, що підчас розкопок на Україні зібрано багато різних історичних монет, Всеукраїнська Академія Наук приступила до організації в Києві всеукраїнського нумізматичного музею.

□ Український музей народознавства в Чернівцях. В Чернівцях існує український музей народознавства, що незабаром розпочинає видання буковинських етнографічних матеріалів. Вже

виготовлено перший випуск. Музей видав відозву, в якій прохас надіслати фольклорні матеріали на адресу: Чернівці, вул. Петро-вища 4.

□ Поширення бердичівсько-го музею. Цього року бердичівський соціально-історичний музей значно і територіально і щодо експонатів поширився.

В цьому музеї, що міститься в колишній старовинній фортеці — монастирі „босих кармелітів XIV-го сторіччя“ є тепер понад 2000 експонатів, починаючи з доби трипільської культури і до наших днів. Серед експонатів музею на особливу увагу заслуговують видання кармелітської друкарні XVI-XVII сторіччя, єдина на Україні колекція портретів діячів кармелітського ордену та колекція гармат.

□ Музей гігієни та санітарії. При кафедрі народнього здоров'я ВУАН засновано нову окрему комісію музею гігієни та санітарії. До складу комісії обрано академіка Заболотного, акад. Корчака-Чепурківського, проф. Удовенка, проф. Собкевича та інш.

□ Селянський університет в Києві. Незабаром в Києві відкривається селянський недільний університет на 300 слухачів. Лекції читатимуть кращі професори.

□ Пам'ятка старовини. Всеукраїнський комітет охорони пам'яток старовини дістав відомості про те, що в колишній чернігівській губернії є єдиний на Україні феодальний лицарський палац XV-XVI століття. Він у доброму стані. Цей палац, що зветься „Кам'яниця Лизогубів“ вирішено взяти під охорону.

□ Літні експедиції етнографічної комісії ВУАН. Етнографічна комісія ВУАН відрядила для наукової етнографічної праці таких своїх членів: проф. Кочаров виїхав на Надволжя для досліджень німецьких і українських колоній; проф. Рихлік по всій Україні досліджує чеські колонії, а С. Терещенко досліджує чумацтво на Звенигородщині.

□ Експедиція до Середньої Азії. 1-го липня розвідувальна експедиція Всеукраїнської Асоціації Сходознавства виїхала до Тянь-Шаню та Киргизії. З експедицією поїхали кінооператори ВУФКУ Биков та Цейтлін. Експедиція складається з 10ч., на чолі експедиції тов. Погребецький.

Експедиція має зійти на невідсліджені верхов'я Хан-Теңірі та Кок-Шаал. Сходження провадитиметься з боку одного з найближчих у світі льодовиків — Інільчека, на якому будуть влаштовані 3 намети. Експедиція провадитиме також етнографічну роботу серед киргизів та дузанган, обслідує українську людність в Киргизії, прокладе маршрут комплексних експедицій 1930 р.

Експедиція дістала з-за кордону запрошення дописувати в журнали до Відня та Берліну. Після закінчення обслідування Тянь-Шаню, частина експедиції вирушить до Північного Алтаю.

□ Нові матеріали про Кирило-Методієвське Братство. В Одесі знайдено цікаві матеріали про учасника Кирило-Методієвського Братства — Гулака. Незабаром ці матеріали будуть опубліковані.

□ Біографічний словник діячів України. Комісія Всеукраїнської Академії Наук для складання біографічних словників діячів України, що збрала вельми багатий матеріал для словника, уже виготовила до друку перший том словника.

□ Відділ примітивної культури й народньої творчости Наук-Дослід. Катедри Історії України при ВУАН у Києві.

□ Наукові засідання. З найцікавіших доповідей, що відчитувалися останніми часами, слід одмітити такі: д.чл. катедри К. М. Грушевська доповіла про нову свою студію „На бічних стежках чабанського епосу“. Аспірант П. С. Глядківський, що закінчує вже свій аспірантський стаж, доповів уривки з своєї промоційної праці: Казка про влячного мерця. Пригодна оборона цієї студії має відбутися восени цього року.

Обидві доповіді викликали великий інтерес і жваві дискусії.

Екскурсії. Наук. співр. ВУАН., Л. П. Шевченківна (бере участь у роботі Кабінету примітивної культури) відбула екскурсію на українське Полісся. У червні-липпі цього року Л. П. Шевченківна відбула також одну подорож для збирання матеріалу за вказівками кабінету примітивної культури.

Підготовка аспірантури. На 27 червня призначена нова перевірка аспірантів відділу. Аспіранти мають скласти звіт про наукову етнологічну літературу, яку їм належить опанувати відповідно до завдань роботи відділу й фаху.

Проф. М. П. Вашетко розпочав для аспірантів і співробітників Відділу курс лекцій з соматичної антропології. Курс розрахований на шість двогодинних лекцій й має спеціальну настанову на інтереси українського дослідника.

Видавнича діяльність. Друкується вип. 1 „Первісного Громадянства“ за 1929 рік.

Зміст: К. Копержинський, — Яфетична теорія та її значення для етнології. К. Грушевська — Дослідження статтських громад у первісному суспільстві. К. Квітка — Занисок української народньої ритміки (амфібрахії) Т. Гавриленко. Україна у працях німецьких етнографів — і низка інших статтів із зміток про українську пісенність та з історії етнографії, критика й бібліографія.

Готується до друку том II видання „Українські народні думи“ за ред. К. М. Грушевської.

Популяризаційна робота. Намічена низка тем для лекцій по клубках при фабриках і заводах. Для більшої наочности виготовлено багато діапозитивів. Лекції мають читати співробітники відділу, зна-

йомлячи робітництво з науковими досягненнями академічної установи та проблемами, які розроблюються.

□ Книга присвячена ювілеєві акад. Багалія. В академічному виданні в Києві вийшла книга, присвячена ювілеєві академіка Д. М. Ів. Багалія. В ній зібрано всі матеріали, промови й привітання.

□ Видання творів акад. Багалія. З нагоди ювілея Рада Народніх Комісарів ухвалила постанову — видати всі наукові праці Д. М. Ів. Багалія. Академік уже приготував до друку 3 монографії з історії України, культури й літератури. До друку виготовлено: нарис колонізації Слобідської України, історія Слобідської України та заселення Південної України. Кожна монографія має 1 том. Всього видають 20 томів. Наукові праці акад. Багалія видають у виданні ДВУ.

□ Праці академіка Симинського. Академік К. Симинський подав до друку II-му відділу ВУАН свої нові роботи — „Гратчасте склепіння нової системи” та „Нова конструкція стін для економічних будинків”.

□ „Енциклопедія Української Культури”. Справу з виданням „Енциклопедії Української Культури” типу енциклопедії Брокгауза та Ефрона принципово розв'язано і цього року має бути розпочате видання енциклопедії.

□ До виборів академіків ВУАН. Колегія Народнього Комісаріату Освіти УСРР затвердила вибори таких 34 нових академіків: Ігнатівського, Слабченка, Яворницького, Яворського, Возняка, Колессу, Купала, Тичину, Щурата, Гольдмана, Кравчука, Затонського,

Орлова, Палладіна, Любименка Третякова, Холодного, Богомольця, Вавилова, Леонтовича, Сапегина, Соколовського, Опокова, Різницька, Рудницького, Динника, Потона, Проскуру, Федорова, Кржижановського, Шліхтера, Семковського, Скрипника і Юринця.

□ Культурна робота серед українського населення в Москві. Нещодавно в клубі ім. Кухмістрова в Москві відбулися збори 2.500 робітників — українців. Цей вечір збудив українську суспільність Москви і застав ґрунт для ведення масової культурної роботи серед трудящих українців, яких у Москві нараховується понад 70 тисяч чоловік.

На цих зборах доповідь про національну політику партії і радянської влади зробив Наркомздорів'я РСФРР тов. Семашко.

З привітаннями виступили представники ВЦРПС і робітники українці заводів АМО „Дінамо”, „Серп і Молот”, „Паробуд”, курських і брянських майстерень тощо.

Збори ухвалили: 1. Просити московську раду негайно відвести відповідне помешкання для українського клубу в Москві; 2. Просити московський відділ народньої освіти (МВНО) прийняти на свій бюджет єдину в Москві українську бібліотеку, а також хорова та драматичну студію; 3. підняти питання через постпредствництво УСРР про відкриття в Москві української школи і дитячого садка.

□ Українізація на Вороніжчині. В зв'язку з українізацією Росошанської округи на Вороніжчині, де 75% населення — українці, окружна газета „Голос Бедноти”, що видавалася російською мовою, тепер виходить українською.

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ КИЄВА

(допис).

Минулого разу (№ 5 — 6) доводилося зазначити, що в справі розвитку оперового мистецтва ми „розворушилися”. Тепер це можна тільки продовжити, відзначивши дальші прикмети оздоровлення в цій ділянці.

Маємо відомості, що художньо-керівний склад київської української опери розробив докладну декларацію, що накреслює шляхи розвитку української опери на наступне п'ятиріччя. Щоб перейти на нові шляхи, накреслено цілу низку радикальних заходів. Це покищо тільки „декларація”, але конкретизація завдань показує певну раціоналізацію оперової справи на майбутнє. Конкретне ув'язування її з новим культурним будівництвом відкриває широке поле для практичної роботи, бо соціальне виправдання опери залежить передусім від можливості нового музично-сценічного тлумачення її. Від оперових перспектив перейдемо до

практичних культурних заходів моменту. Як вже говорилось, поруч виборів нових академіків поживалося дуже інтенсивно еднання робітництва з академічними колами. Особливо це імпульсивно виглядало, як Донбас увійшов у смугу культурного еднання. Делегація від ВУАН була на Донбасі. У відповідь Донбас вислав представників з особливим наказом для участі в виборах академіків. На таких декларативних формах еднання справа не спинилася. Още на початку літа в залі нового помешкання ВУАН зібрались представники від громадських організацій, підприємств, наукових та культурних установ, щоб обміркувати разом з Шефською Радою деякі справи щодо культуршефства над Сталіним. Після обговорення інформації про подорож до Сталінгого й її наслідків розроблено й ухвалено план практичної роботи в напрямі культуршефства пролетарської гро-

мадськості м. Києва над Сталіним. Перед радою виступив з додатковим з'ясуванням Всеукраїнський Мистецький Комбінат. Відповідно до родів культурної роботи організовано такі секції: наукову, мистецьку, преси й літератури, музичну, виставкову та народньої освіти.

Як реальний наслідок такого культурного шефства, маємо коштовний подарунок для Донбасу. Київська Картинна Галерея відібрала з своїх фондів 49 картин на оздоблення Палаців Культури Донбасу.

Все це показує, що Київ вміє ділитися своїми культурними цінностями з периферією, а ця остання вже збагнула цю культурну цінність Києва й планомірно її використовує. Позначається це й на інших фактах. З закінченням навчального року Київ дуже часто почали відвідувати екскурсії з сіл. Бувають вони у всіх культурно-наукових закладах, музеях тощо. Всі вони неодмінно бувають в Академії. Знакомлять екскурсії з культурними надбаннями останнього часу, академічні заклади (напр. Етнографічна Комісія) в свою чергу використовують ці екскурсії. Налаштовують через них зв'язок з периферією, щоб збирати матеріял.

Від культурно-наукового життя, зв'язаного з провінцією, перейдемо до внутрішнього життя в самому Києві. Заслуговує на увагу кілька диспутів, що відбулося останнього часу.

Интерес до увічнення пам'яті Т. Шевченка все збільшується. Справа не зосереджується на чомусь одному, а йде в кількох напрямках. Піклуються опорядити могилу „Кобзаря" біля Канева. Відновляється стара справа збудування монумента в Києві, на це вже зібрані були колись великі кошти й виготовлено кілька проектів. Всі ці, старі й нові, проекти зібрані були в київській філії Інституту Т. Шевченка, улаштована була виставка, розроблена анкета, а наостанку організований з приводу всього цього диспут.

Наслідки диспуту є такі. Конче потрібно як найшвидше докінчити справу збудування в Києві пам'ятника Шевченкові. Зібрані проекти пам'ятника нічого позитивного не дають. Всі вони тлумачать поетову постать в дрібно-буржуазному напрямі й відбивають у собі вузький етнографізм. Потрібно ширше популяризувати цю справу серед робітництва й почути його голос.

Щодо впорядкування могили, то анкета дала в цій справі досить цікаві спостереження. Основна думка зводиться до того, що могилу слід залишити в первісному стані, збудувавши на ній тільки надгробок. Вибалихив споруд на могилі не повинно бути — це має бути простий обеліск.

На початку літа відкриток Києві II пересувну художню виставку. З приводу цієї виставки в Музеї Революції переведено диспут. Константовано насамперед, що на ви-

ставку охоче ходили робітники й селяни. Щось позитивного винести глядач з виставки не міг. Якщо говорити про I й II виставки то доводиться констатувати, що перша подовала матеріял організовано й продумана. Тут навики все неорганізовано й хаотично. Ніяких мистецьких напрямків виставка не виявляє. Це дезорганізує глядача. На виставці нема найвидатніших митців. Ті художники, що подали свої речі на виставку, нічого нового в цих речах не дали. Песимістично дивитися на стан нашого мистецтва не доводиться. Уся сума суспільного радянського будівництва розгортає перед мистецтвом широкі перспективи. Здорова критика на диспуті показує, що живі напрями мистецтва в суспільстві усвідомлюються.

„Шляхи української архітектури" вже довший час приковують до себе увагу фахівців. Це вже тягнеться не днями, а роками. Життєве будівництво останнього часу надто загострює цю проблему стилю. В Києві не раз доводиться спостерігати завзятий герц між двома напрямками в архітектурі. Різко вони розходяться між собою, а ще різкіше нападають один на одного. З боку дивлячися, навіть важко визначити основні прикмети обох напрямків. Кожний з них обстоює поновлення старих форм і вбгання до нового народніх елементів. Один з цих напрямків доводить, що в простих народніх архітектурних формах досить своєрідно перетравлено й пристосовано до місцевих потреб старе бароко. Цей стиль і варто далі розвивати, бо він найзручніший на нашому рівні культурної техніки. Супротивна сторона відкидає українське бароко, називає цей напрям старим і відстає, а себе — новим напрямом. Цей „старий" напрям закидає своїм опонентам не менші гріхи: архітектурний шовінізм, академізм, нерозуміння української культури.

Таким роздвоєнням і закінчився цей диспут про „шляхи української архітектури".

Влітку київський обиватель має змогу відпочивати й естетично задовольнятися в Пролетарському саду (кол. Купецький сад). Там і гастролери (Головин), і Лисенківський інститут з своїми молодими силами тощо. Але робітнича маса з околиць там не буває. Обвинувачують у тому Рибкасу („Прол. Пр.", № 143). Читати причина, сказати важко, але одне можна відзначити, що до робітничих клубів такий „чистий" репертуар не докочується. Чути нарікання, що робітничим клубам постачають естраду халтуру: циганські романси, еротичну, ексцентричні танки, а щоб надати „народности", додають гармоністів. Є в Києві музична капеля „МК", але ті для робітничих клубів не використовують.

Робітництво любить музику. Це виявилось на концертах 4-ї Музпрофшколи, що з власної ініціатици улаштував на Петрівці (Поділ) музичні вечори й ранки.

ЗА МЕЖАМИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

РСФРР

□ Новий літературний журнал а. л. В Ленінграді на початку липня відбулася невеличка нарада з участю Максима Горького, на якій обговорювалося справу нового журналу спеціально для письменників - початківців.

Новий журнал вийде найближчим часом.

На чолі редакції журналу дав згоду стати М. Горький.

□ Перші „дитячі університети“ З осені цього року в Ленінграді в робітничих районах передбачають організувати 2 дитячі університети для дітей від 11 до 16 років. До завдань університету входить поширити знання дітей і формувати їхні світогляди на основі задоволення дитячої цікавості.

Метода роботи — розмови, лекції, досліді, практичне навчання, екскурсії, читання, гри.

□ На допомогу літераторам. Московський комітет ВКП(б) обговорив щими днями питання, про вищі державні літературні курси. В своїй постанові МК констатував потребу організувати ВИШ, що готує літераторів — виробників.

Наркомвицсправ затвердив статут нового товариства сприяння молодим талантам. Завдання товариства — подавати моральну й матеріальну підтримку талановитій молоді, що готує себе до роботи в будь якій галузі художньої творчості. До товариства, як фундатори, належать т. т. Луначарський, Свідерський, О. Д. Каменева, Оболенський, Пельше, Сградяк, Ротштейн, Гусман, Шамардікан і інші. Товариство, крім матеріальної підтримки молодим талантам, знайомитиме маси з їхніми творами.

БІЛОРУСЬ

□ Всесоюзна виставка білоруського мистецтва. В листопаді ц. р. в Москві відкривається Всесоюзна виставка білоруського мистецтва; головний організатор її є білоруський відділ Комітету мистецтв національності СРСР при „ГАННІ“. В Білорусі й інших місцях СРСР (напр. у Сибіру де є білорусів до 700 тис. чоловіків) мистецькі і культурні організації провадять велику підготовчу роботу.

На виставці будуть представлені образотворче мистецтво, кіно, театр і музика Білорусі.

□ Репертуар 1-го Білоруського Державного Театру на наступний сезон. У репертуарі 1-го БДТ на наступний сезон, запроваджено п'єси: Кудзіна — „Поміж наваліцями“, „Соловей“ — за повістю Бядулі, нові твори Міровича, Громики, Романовича, п'єса Увлда Іванова „Верність“ і п'єса Г. Кюбера — „Карусель“. Передбачається також постановка оригінального балету „Сон комсомолки“, лібрето для якого уклали Семєнів і Романович. Музику пише композитор Маркєвич. З старих постанов у репертуарі залишено 14 п'єс. Знято з репертуару „Перемога“, „Кривая облона“, „Панський гайдук“, „Савецький чорт“ — „Месяць з лева“.

□ Вибори нових академіків до БАН. В другій половині червня, обрано до Академії два нових члена-академіки: проф. Шпєцєлов по категорії хемії і проф. Васильков — по категорії ботаніки. Академік Шпєцєлов має 60 друкованих праць, у тім числі понад 30 з с.-г. енциклопедії.

Академік Васильков займає катедру ботаніки в білоруській с.-г. академії і відомий, як один з небагатьох у СРСР теоретиків цитології, має багато наукових праць, в тому числі низку праць з флори Білорусі.

□ Білоруський другий державний театр. БДТ другу більшу частину сезону буде в Вітебськом. До свого репертуару на новий сезон театр заводить низку нових постанов — оригінальних і перекладних п'єс. Між іншими мають поставити п'єсу Якуба Коласа „Война до переможеного конця“.

□ Мозирський краєвий словник. Мозирський краєзнавець А. Круковський на підставі матеріялів, зібраних Мозиревським Краєзнавчим Т-вом, уклав Мозирський краєвий словник. Редагує цей словник проф. Бузук.

□ Катедра марксизму і лєнінізму при БАН. Катедра марксизму і лєнінізму при Білоруській Академії Наук розпочала роботу. Катедра має три основних комісії: для діалектичного матеріялізму, лєнінізму і історичного матеріялізму. Катедрою керує академік Вольфсон.

□ Етнографічна експедиція на Мозирщині. Секретар Білоруської Академії наук академік Ластовський, науковий робітник Сєрбов і секретар ЦБ краєзнавства Касєнятович виїхали у велику етнографічну експедицію на Мозирщину.

Зібрані матеріяли будуть передані на розроблення до етнографічної комісії Академії наук.

ХРОНІКА ЗАКОРДОННОЇ ЛІТЕРАТУРИ

АМЕРИКА

□ Новий метод розповсюдження книжок. Не дуже давно Америка почала вживати нового заходу для поширення літературних новин серед читачських кіл. Це спосіб абонементів на зразок театральних або музичних. Утворилося вже кілька організацій, що ставлять собі метою завчасний продаж певної кількості книжок протягом року. Читач купує собі в такій організації „абонемент“ і щомісячно одержує книгу, яку обирає для нього спеціальна комісія з компетентних членів. Це здебільшого видатні представники критики та літератури, що й повинні з сили літературних новин обрати „шедеври“.

З таких організацій найбільшу діяльність розгорнули „Клуб щомісячної книги“ і „Літературне об'єднання“. Колектив поетів організував „поетичний гурток“, що приймає передплату на кращі поетичні твори. Письменники і публіцисти, що приєднуються до робітничого руху, вже розроблюють проект „Робітничого клубу щомісячної книги“ з завданням рекомендувати щомісячно книгу для робітників.

□ Цінний документ американської літератури. У Парижі видрукувано цінний документ американської літератури „Восьма президентура“ Вота Вітмена, найбільшого співаця Америки XIX століття. Жан Катель написав передмову до цієї незваної досі промови „предтечі сучасної поезії“.

Один з американських критиків назвав цю промову одною з найкращих сторінок Вітмена.

□ Дві антології негрської поезії. Нещодавно одночасно вийшли німецькою і французькою мовою дві антології негрської поезії. „Afrika Sings“ видана Анною Нусбавм у перекладах Г. Кессета, Й. Люїтпольда, А. Сіменсена і А. Нусбавм (Відень, видав. Штайделя) і „Le negre qui chante“ Maria Jolas (вид. Cahiers libres).

У німецькій збірці видко тісний зв'язок американських негрів з їхньою первісною батьківщиною Африкою. Незалежно від англо-американської лірики найсильнішим тоном у цій поезії є расова приналежність. Є тут і народні пісні і „авторські“, великої мистецької вартості. Сильно пробивається в них почування соціального приниження, туги за далеким рідним краєм і змагання за незалежність. Дитяча скарга злита тут з акордами революційного бунту.

У французькій антології підібрані поезії так, щоб з усього було по зразку: із піяцьких пісень, і „танцюючих“, і робітничих, і старих балад. Критика жалувалася, що перекладачі не додали до них ще нот.

□ Найбільша нагорода за повість. Найбільшу нагороду за повість так звану „нагороду Джена Дея“, призначено за минулий рік американській повістярці Катерині Брави за її повість „Батько“.

□ Книжкова продукція. 1927 року в Північно-Американських Сполучених Штатах видано 2.392.044 примірників наукових і технічних книжок, 875.191 примірників книжок з соціології й економіки та 282.861 з агрикультури.

□ Нові книжки—Бланко Фомбона надрукував в Мадриді у видавництві „Mundo Latino“ талановиту і серйозну працю про сучасну еспано-американську поезію „El modernismo y los poetas modernos“.

В перших розділах він подає определение модернізму, його походження і різні напрямки.

Решта присвячена розглядові творчості окремих поетів, об'єднаних в декілька груп.

— Відомо перуанська письменниця Aurora Saceres випустила збірку перуанських оповідань „La princesa Suma Tisca“, яку вважають за найкращий її твір.

АНГЛІЯ

□ Літературні новини. — Відомий поет і критик Альфред Нойс виступив у перше, як новеліст. Його перша новела „The Return of the Scarecrow“ зустріла дуже прихильне ставлення критики. Під зовнішнім гумором вона ховає серйозну сатиру на деякі сучасні літературні та соціальні явища.

— Критика проголосувала появу нового видатного поета в особі Драйтона Гендерсона. Поема його носить назву „The New Argonautica“.

Її збудовано на зразок античного, героїчного епосу, але дієві особи взяті з світової війни.

— Воллес Нікольс готує до друку повне зібрання поем, яке вийде цієї осені в видавництві Ward Lock. Одночасово друкується і нова поема Воллеса „Brittle glory“.

— Письменниця Гледіс Пето друкує разом дві книги, що становлять її враження від подорожі. Перша має назву „Мальта і Кипр“, друга—„Єгипет сьогодні“.

— З екзотичної літератури можна відмітити роман „The tale of Hour“ Чарльза Вівіана, дії якого відбуваються на островах Малайського Архіпелага.

З психологічних романів звертають на себе увагу між іншими: „The silver Flame“

Джемса Гілтона, „Simon Wisdom“ Гілларі Марча, „Water“ Альберта Пейсона Террона.

□ Новий роман Альдоуса Гакслея. Англійський письменник Альдоус Гакслей (Huxley) написав новий роман „Контрапункт“, в якому шукає нової форми. Заголовок книжки характеризує її техніку. Автор малює образ лондонського товариства punctus contra punctum.

□ Провідник по соціалізму для освіченої жінки. Бернард Шов видав разом з Велом книжку п. з. „Провідник по соціалізму для освіченої жінки“. Зазначають, що

це є не тільки провідник для освіченої жінки, але й справжня енциклопедія „шовінізму“. Цей дотепний твір Шова тепер дивався оригінальною відповіддю. Ля Мезьюр'є написав „Провідник по освіченості для соціалістичної жінки“.

□ Нова п'єса Бернарда Шова. Бернард Шов написав нову п'єсу „The Apple Cart“. Ця п'єса має бути вперше виставлена у Варшаві в польському перекладі п. з. „Великий Крам“. Дія цієї п'єси відбувається в майбутності, але зміст її актуальний.

Змальована в ній криза демократії і парляментарного ладу.

ДАНІЯ

□ Шестидесятиліття Мартина Андерсен Нексе. 26 червня минуло 60 років Мартінові Андерсену Нексе, одному з найкращих і найпопулярніших письменників Данії. Андерсен Нексе — робітничий письменник. Зміст його творів — це життя і боротьба робітничих кварталів данської столиці Копенгагена, з яких і він сам. Син бідного муляра, Нексе пройшов сувору школу життя, почавши ще з дитинства заробляти собі на хліб. Він був і пастухом і батраком, і чоботарем, і муляром, доки завзяте прагнення до знання не допомогло йому так підвищити самоукую свою освіту, що він зміг стати учителем в школі. Знайомий вже і раніше з соціалізмом, він входив тут в коло передових людей — революційних діячів, літераторів.

Подорож до Італії це більш поширює його світогляд і поглиблює політичну свідомість. Він продовжує свої літературні спроби, початі ще коли він був муляром, і 1898 р. виходить перша збірка його оповідань під назвою „Тіні“. Це був початок письменницької діяльності Нексе. Він написав ще цілу низку оповідань і романів. Найголовніший його твір — це чотирьохтомна епопея під

загальною назвою „Пелле Переможець“. Цікаву еволюцію пройшов Нексе за всю свою письменницьку діяльність. В перших своїх новелах Нексе малює безрадісне життя бідаків, маленьких трудящих. Він тільки описував побуту, він не робить ніяких висновків. Але картини цього побуту такі сумні, що письменник впадає в песимізм. Він не бачить виходу з цього життя. Але Нексе переміг цей настрій, і в пізніших його творах він стає вже дійсним революційним письменником з міцною вірою в перемогу труда, перемогу волі трудящих. В романі „Пелле Переможець“, що має багато автобіографічних рис, можна чітко простежити цей шлях Нексе від песимізму і покірності долі до віри в перемогу.

Нексе єдин з перших чужоземних письменників, що вітає Жовтневу Революцію. Він приїжджав до СРСР в найтяжчі дні, але наслідком цього з'явилася книга, повна віри в майбутнє Радянського Союзу, під назвою „Назустріч молодому дню“.

Мартина Андерсена Нексе можна вітати в його ювілей не тільки, як видатного і близького нам духом письменника — робітника, але й як одного з найкращих друзів СРСР.

ЕСПАНІЯ

□ З літературного життя. Еспанський журналіст, співробітник великих газет лівого напрямку, Альварель дель Вайо, що минулого року приїжджав до СРСР на тольстовські свята, випустив у видавництві „Espasa-Calpe“ (Мадрид, 1929), книгу „Rusia a los doce años“ („Росія за десять років“). В ній він заглиблює на фінансовому, економічному становищі СРСР, а також уділяє багато місця літературі, театрові і кіно.

— Люїс Андрес і Морера випустив нарис російської революції під назвою „La antorcha rusa“ („Руський смолоскип“).

— У видавництві „Прометей“ у Валенсії вийшов перший том помертих романів

Бляско Ібаньєса „En busca de Gran Kan“ (В пошуках Великого Хану), що за задумом письменника мав розпочати серію романів на тему відкриття й завоювання Америки.

— Піо Бароха випустив два нові романи (видавництво „Caja Raggio“) „Humano Enigma“ („Людська загадка“) і „Las sendas Dolorosas“ („Скорбна путь“). Протворчість Піо Бароха у видавництві Semper у Валенсії вийшла праця Франциско Піна — „Піо Бароха“.

□ Каталонський журнал. В квітні ц. р. вийшов перше число „Каталонського журналу“ французькою мовою. Цей журнал має бути органом духовного зближення між Францією та Каталонією,

ведений першорядними письменниками обох цих країн і при співробітництві чужинців. Крім літературних творів мають там бути критичні огляди, мистецтво, музика, театр і кіно з усіх країн. У першій числі

взяли участь Поль Валері, Шарль Моррас, Андре Моруа, Люк Дюртен, Анрі Пурра, Поль Ребу, Андре Шамсон, а з каталонців Жозеф Карнер, Льонез - Піко, Карлес Ріба, Сантіаго - Пісіньюль, Хоан Естерлік.

ІТАЛІЯ

□ Літературні новини. — Нова повість Фавста Мартіні. Всесвітня література має чимало творів, в яких жінки описують переживання материнства.

Зате мало є творів батьків, що брали б за сюжет любов до дітей.

Фавст Маріано Мартіні видав на цю тему повість — „Обличчя сина“.

— Фльорентійське видавництво „Le Monnier“ видало новий роман з серії „Життєписи“ Етторе Аллодоли — „Юнак з чорним прапором“. Цей історичний роман дає образ одного з славетних кондот'єрів Італії і малює яскравими фарбами життя Фльоренції 15 віку.

— Удинське видавництво „Larivista Letteraria“ видало книжку Франческо Фаторелло „Історична функція журналістики“.

— Туринське видавництво „Fratelli Boccia“ видало книжку Італо Сіціліано — „Театр Людіжі Піранделло або про аналі мистецтва“.

— Біографічні романи. Інтерес до біографій відомих людей виявляється в Італії не менш за інші країни. Видавництво Альпі в Мілані друкує серію таких життєписів під назвою „Italia gente dalle molte vite“. Між книгами, що вийшли найостаннішими часами, звертає на себе увагу написана Джузеппом Раймонді біогра-

фія — „Magalotti“. Цікава постать Лоренца Магалотті поета, вченого і політика XVII століття, дала авторові багатий матеріал для його твору.

□ Нові книжки з історії мистецтва. — З нових книжок з історії мистецтва звертає на себе увагу між іншими праця Уго Оетті „La pittura italiana del secolo XIX“ (Італійське мalarство 19 століття).

В книзі приміщено 228 художніх ілюстрацій й біографії найвидатніших майстрів 19 століття.

— В Мілянськм видавництві „Bolla“ вийшла книга Ронкальї Джіно „La rivoluzione musicale italiana“ („Італійська музична революція“). Автор подає яскраву картину розвитку музичної драми в Італії.

— У видавництві „Hoeppli“ вийшла цікава праця Луїджі Гідіні „La scasia del arte“ („Мислиство в мистецтві“) з багатим матеріалом.

— Видавництво Бестетті і Тумінеллі видало великий альбом, що складається з 300 гравюр, під назвою „Декоративне мистецтво в Помпеї і Національнм Музеї в Неаполі“.

Те ж видавництво готує до друку новий альбом:

„Оголене тіло в мистецтві“, де має зібрати репродукції найкращих творів, що репрезентують людське тіло.

НІМЕЧЧИНА

□ Серед нових книжок. З книжок красного письменства, що з'явилися з останніми тижнями, одне з перших місць належить новому роману Рене Шикеле „Sinfonie für Jazz“. Критика відмічає в ньому високу художність і надзвичайну насиченість сучасністю, „модернізмом“. Картина майже всіх столиць Європи, які читач об'їжджає з оркестрою, це справжні скалки дійсності.

— В тому ж Viseher Verlag вийшов воєнний роман Мартина Берадта „Sprer an der Front“, критика опреділює книгу, як глибоку і вдумливу спостереження над подіями і перечуваннями під час війни свідомого розумного її учасника.

— З психологічних романів відмічають Зігфріда Требіча „Renate Aldringen“ художній з боку стилю, правдивий змістом роман „кохання“.

□ Новий журнал „Weltstimmen Weltbücher in Umrissen“. Видавництво Франка у Штутгарті почало видавати журнал „Weltstimmen weltbücher in Umrissen“. У чотирьох щорічних числах находимо статті про Лесіна, Пушкіна, Ібсена, біографічні і автобіографічні Вальтера фон Мольте, Якоба Вассермана, Клабунда, Гелсуорті, Леонарда Франка і ін.

В останньому числі вміщено критичну статтю на „Історію новітньої культури“ Егона Фріделя, рецензія „Титана“ Драйзера, аналіз Фльоберівської „Пані Боварі“ тощо.

□ Постава п'єси Ведекінда „Ящик Пандори“. Один берлінський театр виставив п'єсу Ведекінда — „Ящик Пандори“ в первіснм нескороченім тексті; другу дано французькою мовою, а третю англійською.

РУМУНІЯ

□ Літературне життя. Великий празник часопис „Die Prager Presse” присвятив окреме число Румунії. Між іншими статтями подає і огляд нової румунської поезії, написаний Оскаром Сізеком. Румунська поезія, за О. Сізеком, знаходиться ще під міцним впливом народної творчості. Часто надбуємо в ній і теми іроти народних пісень. Але останніми роками збільшився і вплив чужоземної літератури. Так, наприклад, один з найкращих поетів сучасної Румунії Йон Мінулеску дає в своїх поезіях відгуки французького символізму. А серед нових поетів в статті названо: Баковія, поета мелянхолії, осінніх настроїв, смерті, Тудора Артезі, якого порівнюють з Стефаном

Георге і Полея Валері. Мікіфор Країнік, що керує літературним органом *Gândirea*, який об'їжджує навколо себе всіх найзначніших поетів сучасної Румунії, є одиочасово й тонкий і глибокий поет, з ухилом в містику. Дуже відрізняється від нього далекий від усякого містицизму Войкулеску, що відбиває в своїх подіях барвисту мову народних пісень.

До чистих експресіоністів відносять Адріана Маніна.

Поезії Стефана Ненітеску подають найкращий зразок повернення до неокласицизму.

В галузі драми величезний вплив на своїх сучасників має Люціан Блага, фундатор сучасної румунської драми.

FRANCIJA

□ Премії Французької Академії 1929 р. — Премію за роман французької Академії цього року присуджено письменникові Андре Демезону за книгу під назвою: „Le livre des betes qu'on appelle sauvages” („Книга про тварин, яких називають дикими”). Критика, відмічаючи оригінальність і талановитість цієї книги, основу якої становить цікавий своєрідний опис психології тварин, вважає в той же час за непорозуміння присудження премії роману за цю книгу, яку ніяк не можна назвати романом, так само, як і автор її зовсім не є романіст.

Премію літератури присуджено Анрі Массі за його літературно-критичні нариси: „Jugements”. (видавництво „Plon”). Перший том містить в собі нариси: Ренан, Франс, Баррес. Другий — Андре Жід, Ромен Роллан, Жорж Дюамель, Жюльєн Бенда.

□ Літературна нагорода „Мінерви”. Цього року роздали вперше літературну нагороду „Мінерви”, призначену виключно для жіноцтва.

Нагороду дістали: Маргарита Д'Ескаля і Сузанна де Каліас.

□ Конкурс на найкращий твір. Паризький журнал „Revue hebdomadaire” розписує конкурс з нагородою 10.000 франків за найкращий твір автора, що досі ще нічого не друкував, а перешле свій рукопис цьому журналові, який застерігає собі право друку нагородженого твору.

□ Новини красномовного письменства. Останні новини серії „Vie des hommes illustres” (Життя славетних людей) такі: „Життя святого Людовика Жака Булянге, „Життя Мольєра” Рамона Фернандеца, „Життя Клода Моне” Марти де Фелєз.

В серії „Les conversations” (Видавництво „Plon”) вийшов четвертий випуск під назвою „Casanova chez Voltaire; автор Анрі де Реньє.

Жюль Ромен закінчив третій останній том своєї трилогії „Психея”. Він носить назву „Quand le navire”. („Коли корабель”). Критика відмічає оригінальну трактовку теми і своєрідний стиль.

Мерсель Арля, автор „Домініка”, написав роман під назвою „L'ordre” („Поряток”), появу якого критика вважає за видатне літературне явище. Поява такого роману, за словами *Monde'u* свідчить про те, що французький роман ще далекий від занепаду. Тема роману — життя сучасної молододі людини. Реалізм і глибина відображення людського суспільства і окремих його членів і становлять велику цінність книги.

— Низку маленьких художніх оповідань з властивим авторові своєрідним стилем, написав Андре Байон: „La vie est quotidienne” („Щоденне життя”) — ця назва як найбільш підходить до цих коротеньких картинок з щоденного життя.

□ „Mort de la pensée bourgeoise”. Французька критична преса присвячує багато місця книжці Е. Берля, що недавно вишла накладом видавництва Грассет під назвою „Смерть буржуазної думки” („Mort de la pensée bourgeoise”). Автор з великою сміливістю обвинувачує сучасних буржуазних письменників та філософів у відсутності певних поглядів на найважливіші питання сучасного життя, в намаганні пройти повз ці питання, не зачіпаючи їх. Книга має свої слабкі сторони та хиб, але все ж вона становить собою книгу вельми цікаву і важливу з огляду на ті питання, які вона піднісє.

□ Померла журналістка Северін: В житті померла найталановитіша французька журналістка Северін. Вона почала свою працю як співробітниця повістяр та революційного діяча Жюль Валлеса, помагаючи йому писати його трилогію „Жак Веитра”.

Після його смерті вона стала редакторкою сміливого журналу „Крик народу”. З цього

часу вона працювала постійно в численних органах паризької преси. Відоме її інтерв'ю з папою, який підчас розмови признався, що є за антисемітизм. Її кращі статті та інтерв'ю зібрані в томах „Червоні сторінки“, „Записки тої, що належить до фронди“ і „Містичні сторінки“. У своїх творі „Ліна“ малювала вона дитячі та молодечі роки. Сміливість її пересвідчень чи то підчас процесу Дрейфуса, чи то підчас процесу Сакко і Ванцетті, її невинна оборона бідних і покривджених з'єднала її симпатії в усіх робітничих таборах.

□ Виставка Т-ва французьких бібліофілів. Т-во французьких бібліофілів (Intermediaire du Bibliophile et du curieux) організувало від 31 травня виставки в галереї Лемот при співучасті деяких членів Французької Академії та Академії Гонкурів. На виставку запрошені були і чужинні товариства.

□ З українського мистецького життя в Парижі. Париж здавна є Мекка для малярів. Вважають, що їх у Парижі понад 40.000. Серед них багато чужинців, серед яких є і українці. Останніми часами помітно збільшилась тут кількість українських малярів, їх буде понад 40 чоловік. Спільні культурні та економічні інтереси спонукали їх до спроби створити професійну організацію, але вона проіснувала не довго, кілька місяців і в наслідок інтриг, відсутності активної праці — розпалася. Але тепер у Парижі створилася нова організація митців з ініціативи емігранта Полі-

садова. Вона об'єднує кількох художників, кількох аматорів театру, хорового співу, танців та інші. Ця організація має власне приміщення, печатку і називається — „Союз українських митців“, що продовжує мистецтво „западних часів“ і має католицький ухил, через що вважають, що вона не зможе притягти до себе поважніших художників.

Виступи українських художників у Парижі чи в індивідуальних виставках, чи в салонах, шодалі стають частішими і соліднішими.

Генеральний перегляд серйозного малярства — „Осінній салон“. Минулої осені були прийняті до салону з українців праці шістьох майстрів: Бабія, Бутовича, Глушенка, Левицької, Перебийноса та Хмелюка.

Дехто брав участь у салоні незалежних (Бабій, Глушенко, Зарицька, Омельченко та Полісадів). Є також праці українських малярів і у весняному салоні (Гординський та Ядінюк).

Нешодавно відбулася індивідуальна виставка Бабія, що пройшла з певним успіхом. Відомий графік Мозалевський робить виставку в Бернгеймі.

В червні місяці ц. р. відкрилася одна з групових виставок, де з українців беруть помітну участь: Гординський, Перебийнос та Перерешкий.

В червні ж відкрилася групова виставка українців - парижан декораторів, графіків та архітектів.

УКРАЇНІКА

□ Журнал „Casopis Muzealneї Slovenskej Spolocnosti“ (Рос. XX. С. 3) в № 3, в розділі статтів наукового характеру умістив статтю Ю. Бондаря — „Буковинські приказки“.

□ Вірменська двохижнева газета „Кармір Угі“ (Червоний Шлях), що виходить у вірменській колонії м. Харкова — в № 6 ц. р. вмістив статтю т. Лебеджанна — „Україна“ —

короткий огляд української сучасної поезії та її значення. У № 8 цієї газети вміщено переклад із Шевченка — „Заповіт“ — переклав т. Гопікіян.

□ Про „Людину з кіно-апаратом“. У лондонській щотижневій газеті „Сендней Вернер“ за 7 липня ц. р. вміщено докладну рецензію на фільм ВУФКУ — „Людина з кіно-апаратом“ і портрет Дзіга Вертова.

Бібліографія

Ол. Досвітній. Нас було троє. ДВУ, 1919. Тир. 5000. Стор. 284. Ціна 1 карб. 65 коп. Обгортка роботи І. Падалки.

В українській літературі вже утворилася своєрідна спеціалізація письменників на окремих темах; так, Ю. Смолич і Ол. Досвітній спеціалізувалися на змальовуванні боротьби революціонерів із контр-революцією чи імперіалізмом. Але в той час, як Смолича (крім „Фальшивої Мельпомени“) здебільша цікавить пригодницький бік цієї боротьби, Досвітній ставить перед собою проблеми соціального порядку. Звичайна річ — тільки ставити, а не розв'язує, бо ні в „Американцях“, ні в „Хто“ маси зовсім не існує, не тільки як дієвої особи, а й як тла. Взагалі ці речі не витримують будь-якої літературної критики, якщо тільки підходити до них, не беручи до уваги, коли вони з'явилися. Адже ж „Американці“ це перший післяреволюційний український роман; час його написання майже збігається з часом народження „Червоного Шляху“ — першого українського грубого журналу. Отже, не зважаючи на всі незчисленні хибі „Американців“, за автором цього роману залишається звання піонера в справі утворення революційного українського роману. А за відомим російським прислів'ям „первий блин всегда комом“.

Відносна вага нового роману Досвітнього „Нас було троє“ менша, ніж вага „Американців“, бо ніякого нового напрямку чи жанру автор цим романом не утворив, і на тлі кількох значних укр. романів, що з'явилися протягом минулого й цього років, твір Досвітнього нічого видатного не являє. Але абсолютне значення „Нас було троє“ — кулі більше, ніж „Американців“, бо попри всі свої вади, новий роман є цілком літературний твір, що з ним можна оперувати методами літературної критики. Дія роману відбувається за часів минулої радянської - польської війни; починаючись у Києві, вона перекидається на терен Польщі. Сюжетна схема полягає в тім, що кілька комуністів переходять через фронт до ворожої Польщі, щоб налагодити зв'язок із польськими робітничими організаціями й готувати їх до соціальної революції. Через білий терор і систему шпигунства, емісарам - комуністам не щастить виконати свого завдання: вони швидко потрапляють у тюрму, відкіля їх звільняють для обміну на представників польської буржуазії; але з головних героїв роману тільки одному щастить повернутися до ССРР, бо інші гинуть підчас переходу кордону від зрадницьких кул польського офіцера. Цю сюжетну схему заповнено пригодами підчас переходу до Польщі, мелодраматичною історією панни Беноні, історією зради Ляського, подробицями тюремного життя героїв, тощо. Зав'язку роман має любовну, хоч потім мотив любови й не відіграє помітної композиційної ролі.

Автор, безперечно, мав певне ідеологічне настановлення — прищепити читачеві огиду до польського імперіалізму й угодівського соціалізму. В таких випадках звичайно не шкودують чорної фарби (чим можна досягти зовсім небажаного ефекту — утрирування й навіть кумедности), і від цього не вільний і Досвітній. Ми почуваємо такі надмірності в двох моментах: історії панни Беноні й фінальному епізоді розстрілу комуністів при обміні. Історія Беноні позбавлена достатнього логічного вмотивування. Красуня - комуністка Валентина, що відзначалася незвичайними конспіративними здібностями й незвичайною обережністю, разом з іншими їде до Польщі з політичною місією; але після переходу кордону вона несподівано з'являється панною - дивачкою, дідичкою, що надзвичайно захоплювалася полюванням і тому залишилася в своїйму маєтку, коли його одібрали більшовики, а батько панни утік за кордон. Але коли в неї реквізували рушницю й вона одночасно одержала листа від батька з Німеччини, їй захотілося утекти з незрозумілого їй Радсоюзу. Щоб здійснити цей намір, вона й робиться більшовичкою, провадить політичну роботу й дістає команднування до Польщі, але після переходу через фронт скидає маску й оповідає своїм товаришам, хто вона, кажучи, що з ними вона не має нічого спільного. Підкаструє головним героям роману — тому, від особи якого ведеться оповідання, його дружині Жабі й їхньому товаришеві Михайлові, що удають з себе біженців від більшовиків — щастить обдурити п л ьську владу, але в Валентині - Беноні знаходяться якісь компромісуєчі документи; вона виправдується, але капітан каже: „неуже я їдіот, щоб повірити, що ви заради мисливства відмовились від батька, а потім пішли в більшовики, щоб тікати...“ І читачеві здається, що цей капітан має такі рацію. Йі катують, у закладуці знаходять якийсь „більшовицький документ“, колективно гвалтують і зовсім хвору ведуть до в'язниці. Далі ця

жінка зникає з очей читача, щоб з'явитися в останньому розділі. Варіація й хвора на пранці, вона зненавиділа Польщу й попросила одіслати її до Радсоюзу серед тих, кого обмінюють на заложників - поляків. Її ролія в романі кінчається на тім, що Валентина - Беноні родить сифілітичну дитину, душить її й питає головного героя про Київські адреси: веземолога, щоб лікуватися, й партійних організацій, щоб помститися. Читач так і не розуміє, хто ж, нарешті, ця „романтична“ жінка, що на тендітну шийку її автор навантажує стільки страхів: комуністична діячка, що для „визшої“ конспірації відмовляється навіть від своїх, чи дійсно жертва непорозуміння й розбещеності польських салдатів? Засіб недовдоволеності відомий багатьом видатним письменникам і може робити велике враження на читача, але тільки тоді, коли це саме засіб, що виникає з художнього настановлення цілого твору й письменник додержується його свідомо та послідовно.

А що таких передумов у „Нас було троє“ нема, то ми вважаємо неясність мелодраматичної історії Беноні за мистецьку помилку автору. Причина цієї помилки — ясна: авторові яким завгодно способом треба було показати жах білого терору в Польщі; демонструвати його на головних героях він не міг, бо тоді довелося б закінчити роман раніш ніж хочеться — і от автор вигадує панну Беноні. Але погано, коли читач помічає ті нитки, що ними зшити твір. Надмірність вбачаємо ми й у фінальній сцені. З газет ми знаємо, що випадок вбивства комуністів-полтів'язнів підчас обміну їх на поляків, заарештованих у радсоюзи — мав місце. Але в кожному разі це — виняткове явище, бо при цьому польська влада ризикує життям тих, кого обмінюють із радянського боку. А в Досвітнього цей випадок поданий, як типовий, бо один комуніст попереджав про можливість його своїх товаришів і сам не поїхав у першій партії (що її всю, крім головного героя, розстріляли).

Але треба зазначити, що цими двома моментами закінчується зайвий мелодрама-тизм і надуживання в романі. Автор подає досить широкую картину життя селянських (безпосередньо показаних) і робітничих (про них розповідається в тюрмі й при повороті до Радсоюзу) мас, умов роботи польських революціонерів, порядку в польських в'язницях; це робить роман куди конкретнішим, ніж „Американці“ й „Хто“. Ті романи були названі „соціальними“, тепер Досвітній не ужив такої назви; тимчасом, „Нас було троє“ має на неї куди більше права. Помітний поступ почувується в умінні будувати сюжет: в „Американцях“ автор ніяк не міг у сюжеті звести кінців із кінцями й численні сюжетні провали та порожнечу заповнював відомостями із політграмоти про події революційних років; у „Нас було троє“ сюжет розгортається досить жваво й послідовно; неув'язка з панною Беноні — єдина на книжку. Через що сюжетність роману читається досить легко. Велику його цінність являє яскраві любові та співчуття до всіх визискуваних та знедолених, — що збільшує соціальну впливовість роману. Добре також, що при всій своїй огиді до капіталістичного ладу та білого терору, автор малює їх представників, як рабів певних соціально-економічних умов, що сили їх вони не можуть подолати, а не як істот із рогами та хвостом; у одного з них, молодого поручника, хвилинами прокидається навіть співчуття до робітників та комуністів.

На жаль, у романі залишилося ще кілька хиб, що були властиві раннім творам Досвітнього: дуже спрощене малювання любови та ставних відносин і недбале ставлення до відображення побутового гл. Прізвиське головного героя — Леонід Віолін, ім'я його дружини — Жабі, прізвище Михайла - Меринос (І); в якій Папуасії живуть люди з такими іменнями? Один із другорядних героїв колись учився в Росії на філософському факультеті, якого в російських університетах ніколи не існувало; в камерах польських в'язниць містяться ватер - клозети — це в кожній камері (очевидячи автор не знає різниці між ватер - клозетом і тюремною „парашою“). Це — дрібниці, але їх багато, й вони зменшують читачьке довіря до фактичної частини роману, що не може не відбитися негативно на його агітаційних можливостях.

Але в цілому роман є помітний авторів крок вперед у галузі „великої форми“ й свідчить про роботу Досвітнього над собою.

М. Степняк

М. Рильський. „Гомін і відгомін“, ДВУ, 1929 р. Прим. 3.000. Стор. 84. Ц. 1 крб., папка 20 коп.

„Гомін і відгомін“ з'являється після „Де сходяться дороги“, книжки, що вийшла зовсім недавно і покищо не була розглянута. Тому до цієї рецензії потрібний невеликий вступ.

У групі київських неокласиків М. Рильський був і залишається найживішою індивідуальністю. В збірнику „Крізь бурю і сніг“ (1925 р.) у нього вперше можна було помітити виразне громадське наставлення. Відтоді творчість М. Рильського входить у рішуче революційної поезії, як „попутницький“ доплив. І здавалося, що дальший поетів рух полягатиме не тільки в ступневому посиленні ідеологічних тенденцій, а і в неминучій деформації стилевих особливостей, що визначилися за довгий час перед „переломом“. Тому поява в „Де сходяться дороги“ явно стилізаторської манери здалася й невинправданою, і небажаною. Принциповий стилізатор у своїх оригінальних віршах є

М. Зеров. Але поетична рівновага М. Рильського фактом співжиття в „Де сходяться дороги“ „живої“ лірики з численними й зразковими імітаціями античних мотивів Шен'є, Пушкіна та Ередія явно порушувалася.

Саме тому слід з подвоєною увагою поставитися до чергових спрямовань М. Рильського. В новій його книзі виразно декларативний сонет, що починається так: „Епоху де б душою відпочити, з нас кожен має право вибирати“... Цілком зрозуміло, що ніхто з нас не заперечує поетове право на творчу волю. Але ми маємо право визначати ступінь корисності тих шкідливості тих або тих творів і в окремих випадках заперечувати поетове право друкуватися...

Тому дуже задоволено відзначимо, що в останніх рядках цього сонета М. Рильський зобов'язує насамперед самого себе:

Але любить, чи не любити те,
Що вколо нас і в нас самих росте,
Що творить нас, що творимо самі ми,—
Лише сліпець, що замість крові в нім
Тече чорнило струмнем неживим,
Тривожиться питаннями такими.

Невідомо, чому за цим сонетом іде „Старовинний город“ (вірш, де поет, силкуючися вгадати мешканців „чуждих будинків“, перебирає лицарів, далі абатів і кінцєв — кінцем вирішає, що там „зійшлися мечі свої кувати ті, що на лицарів як лицарі повстануть“) Може, місце для цієї речі в книзі знайдено випадково. Але, прочитавши „Гомін і відгомін“, починаеш розуміти, що така проекція історії на тлі теперішніх поглядів у Рильського являє те нове, що його прояв кінче потрібно зареєструвати. Вірші „Так, ми пролог“ („Народи й царства. Днів і поколінь моря дзвінки. Дивуйтесь немогутнім: у давнім ваше, наше у майбутнім. Для вас земля, а наше — далечінь“). „Кінь“ (монолог... середньовічного коня, що пішов від лицаря до простолюдія), розділ з поеми „Сашко“ та деякі інші речі в книзі наочно доводять, що цей шлях для М. Рильського може стати і своєрідним і плодотворчим. Не даремно такі вірші, як „Поетові“ й „Сатирикові“ — попри всі свої цілі прикмети зовнішні — в книзі скидаються на випадкові екскурси в царину стилізації, як останній додаток до цікавої, але рівночасно й сумнівної, стилізованої частини збірки „Де сходяться дороги“.

Щождо решти речей у книзі... вони дають підстави констатувати даліше „поліпшення“ випробуваного майстра. В книжці „Гомін і відгомін“ окремі вірші належать до найкращих витворів радянської української лірики.

Прегарно кінчиться вірш „Цілий день втихала робота“ („Як байдукий, старий літописець, сам холодний, безсилый давно, людські сні перепише місяць на широкіх небес полотні“)... Лексично свіжий сонет „Пробіг автомобіль і синя хмара диму“, чудовий сонет про грозу („Як весело співуча буря рве і розкидає злякане огнище, як дощ січе, як п'яний вітер свище, яким потоком далечінь пливе“). У віршах „Принц Данський“ та „Волохатий, фіолетовий“ виявлений давніший полемічний темперамент представника певної школи („Вже й черемха розпускається — хоч банальна, а така, що безсило опускається у деструктора рука“).

Дуже виразні своєю спрямованістю терцини про посуху. Врешті, в сонеті „Суворих слів, холодних і шорстких“ і у вірші „Коли, втікаючи од пильної роботи“ відзначимо усвідомлення в дорілому миття своєї естетичної методи („Зірву зо стін малюнки і квітки, дешево розметаю позолоту, щоб вийшов день високий і стрункий, як каменяр виходить на роботу, щоб жест руки розмірено — скупий, валів каміння і ламав стовпи“) і розуміння ваги улюбленої поетично — праці за наших умов:

„Не для розбещених римеш ти Аспазій,
Та й не для хлопчиків, що тільки двічі два
В їх може здержати безсила голова.
Є ж люди на землі — а то б не варто їм жити —
Що крізь щоденний труд уміють і любити,
І усміхатися, і мислити й шукать...
Хай навіть двічі два у них виходить п'ять,
Та з ними весело і сором перед ними,
Коли у віршеші кульгають біді римин“.

В прикінцевому відділі („Відгомін“) — з десяток перекладів із Малларме, Лерберга, Фета, Брюсова, Рен'є, Верлена, Метерліка, Міцкевича, — переклади здебільшого бездоганні. Певна річ, може виникнути сумнів щодо вибору оригіналів (наприклад, у Фета взято один з найідеалістичніших віршів, що його коріння йде від Платонових філософських концепцій), та це, власне, справа „культуртрегерських“ міркувань М. Рильського.

Видано книжку добре, але обгортка трохи невдала.

І. Поступальний

В. Блакитний (Е. Лан). Твори. Повне зібрання. Уклад Г. Коцюба. За редакцією і з передмовою. А. Хвилі. ДВУ, 1929 р., ст. 391. Ціна 3 крб. 50 коп.

Політичний і громадський діяч, журналіст і поет — ось грані постаті В. Блакитного, що збірку його творів зараз запропоновано українському читачеві.

Загальну вагу діяльності В. Блакитного висвітлено в передмові А. Хвилі. Розглядаючи тепер ролі його, як одного з перших основоположників української жовтневої літератури, згадаймо організаційну роботу В. Блакитного, як редактора „Вістей“, фундатора „Гарту“ та спинимося докладніше на сучасно-літературній частині його діяльності. Тут насамперед упадає в око різноманітність творчого обличчя В. Блакитного, стимульована безперечно активною участю його у згаданій революційним будівництвом, найбільше ділянок культурного життя треба було охопити революційним будівництвом, і В. Блакитному одному з перших належить почесне *jus primae occupationis*. Як публіцист, він присвячує чималу частину статтей організації літератури, багато пише на культурно-мистецькі теми, беручи участь у дискусіях, і, нарешті, не залишає без своєї уваги театр, музику, кіно; в художній діяльності В. Блакитний виступає як лірик, сатирик, пародист, байкар, автор новелет, драматичних спроб. На всіх цих шляхах він — чіткий ідеолог пролетаріату і яскравий виразник патосу будівництва.

У зв'язку з цими домінуючими настроями творчості В. Блакитного, а також і з різноманітністю ділянок його діяльності, здіймалося питання про співвідношення останніх у часі; висловлювано твердження, що саме суворі принципи примусили В. Блакитного припинити свою ліричну діяльність, яка, мовляв, могла б спричинитися до вислову заенападницьких тем суму, зневіри (цитуючи поезію „Інтима“) А. Хвилі, на підставі сумарного доробку поетового, спростовує це трактування лірики В. Блакитного, як „хлипавки заенападництва“: цьому доказ — „Пісня Крейцерової Сонати“, а з віршів у прозі — „Лист без адреси“.

Проте, поза облік сукцесивного принципу, повна збірка творів В. Блакитного може стимулювати ще й симультанний підхід, бо тепер творчість його виступає для масового читача в певному статичному плані. Цим поновлюється й проблема кваліфікації його, як митця слова; а тут знову ж є певні суперечні питання. Зауважена різноманітність творчих спрямовань у зв'язку з передчасною смертю В. Блакитного не сприяла зосередженню його на якійсь певній формі творчої роботи; прим., у прозі він справді дав лише *initia* (за справедливим зауваженням С. Пилипенка, *intensions* (за назвою одного Уайльдого твору). Чи не це ж позначилося й на якості деякої частини доробку, викликавши з боку А. Хвилі таку кваліфікацію: „Не можна сказати, що В. Блакитний у своїй творчості, суто письменницькій діяльності, залишив з формального боку якусь нову школу, традицію. Його формальні шукання не йшли далі винайдення зразків творчості в поезії, прозі, сатирі тощо“ (XV). Конкретизуючи це твердження в напрямку співвідношення доробку В. Блакитного до попереднього тла літературної традиції, А. Хвиля каже: „В поезії він наслідував Олеса, Чупринку, а наприкінці навіть росіянина Маяковського („Електра“). В сатирі — „Епіграми“ — Самійленка і Руданського. В невеличких оповіданнях — новелях — найкращі реалістичні речі Винниченка, Стефаніка, в злободенній революційній сатирі та агітаційно-бойовому вірші — Дем'яна Бедного“ (ibid.). „Не заперечуючи принципово наведеного твердження, доведеться гостріше відзначити оригінальність поетичного обличчя В. Блакитного, приставши до відповідної кваліфікації М. Зерова, що на його думку „Елланському не можна відмовити ні хисту, ні прямоти думки, ні ліричної своєрідності, ні чутливості стилістичної“ („Василь Елланський“, „До джерел“, ст. 99). І далі: „В історії сучасної української поезії він може і повинен буде фігурувати не тільки як „ідеологічно-поет“, але і як помітна творча індивідуальність“ (ib., підкреслення моє).

В дальшому викладі спинимося саме на цьому „лиці необщем виражене“, що властиве В. Блакитному (оскільки, звичайна річ, розмір рецензії дозволить відповідну деталізацію). Візьмімо першу поезію збірки, датовану роком 1912:

Червоні плями листу осіннього
— Криваві рани на сірих вулицях...
І сонце — вже не сонце... Тінь його
На небі хмуриться, у хмури шудиться
Вночі ключі гусей за хмарами
Одсталих кличуть срібними сурмами
І в душі стлумлені ноктюрнами
Ті згуки бризкають огнями — вдарями.

Кожен справедливо вбачає тут епігонство символізму, наявне в різних засобах поетичного впливу, надто ж — лексичі. Та хоч і епігонство, але дуже вдале, починаючи від павзової організації метроряду, вишуканих цезур і рим кінцевих (дактилічних) та внутрішніх — і кінчаючи організацією паралелізму звуку — світла (криваві рани листя, огні — вдарі звуків). На цьому вірші варто спинитися тому, що в решті доробку В. Бла-

китного геть нічогісінько не лишилося від епігонської імітації символізму. Та засвоївши засоби поетичної техніки, він перетравив їх так, що зміг подати в ліриці приклади органічно-функціонального злиття ідеології, тематики, форми („Вперед“, „Після Крейцерової Сонати“, „Червоні Зорі“, „Повстання“, „Лист“, „Над трупом мурами забитих“ та ін.). Це саме засвоєння поетичної майстерності¹⁾ разом із чутливістю до чужого стилю дало з одного боку пародійні спроби В. Блакитного, з другого ж — сприяло культивуванню сатири.

Щодо перших, то відзначаємо в них засіб контрасту у „Непоборному“:

По арміям панфутуризму
Наказ звучить суворо:
— „Вірші — естетство;

кінчає „начальник панфутур - армій“ так:

Пішов і засів... за вірші.

Ось пародія на Я. Мамонтова з влучним використанням „замовчання“, що інтригує:

Як дивно. Боже мій, як дивно!
Не та — і та... і та — і ні.—

Загадковість стверджено:

Так само тоскно - переливно
Масниться пляма на спині.

Останній рядок із щойно наведених контрастує своєю суворістю прозаїчністю з підвищеним „штилем“ попереднього. „Загадковість“ розв'язано аж в останній строфі й цим стверджено безупинність композиційного розгортання:

Моя, моя облізла шуба
Дає тепло чужій спині.

Той самий засіб — зберігання оригінального тону (часом підвищеного) поруч зниження пародійної конкретизації — дає відома пародія на Олеса, де подибуємо, з метою зазначеного зберігання, рядки-ремінісценції з оригіналу:

В дитинстві ще... давно, давно колись
Заліз я у квітник чудовий...

Іноді така ремінісценція не повна, і де ще більше підкреслює „інородність“ іншого слова:

Свистіли лози, як гадюки...
І залунав мій перший крик...

З інших пародій згадаймо одне з „дружніх посланій землякам“, а саме Сосюрі, де влучно підкреслено надмірну схильність поетову до жіночих імен (що, доречі, незграбно-посідають позиції рим):

Пішовши в Крим, у нові мандри,
Напишеш скільки ти поем?
Одну прислав: поема Хлоні.
Ах, Хлоня — хлопець. От удар...
Невже тепер тобі сторонній
Імен жіночих календар?

В іншому місці цей нахил засуджено рішучіше:

Сосюро! Беатриче — й ти?
Що спільного між вами?
Жени її під три чорти,
А ні — то йди до... „мами“...

¹⁾ З окремих засобів її згадаймо анномінативний хід (прийом широко використовуваний в М. Доленго):

Струни настрою настрою;

сюди ж можна застосувати й початок „Весняних вибриків“:

Прийшла весна, в снах...
Красна, — На,
Ясна, Впивай повітря весняне...

Чи не найголовніша ж вага В. Блакитного в історії української байки: він бо перебудував її на новий лад, відповідно до чіткого класового настановлення своєї „музи“:

Коли робочий люд регоче,
— Навряд чи буде пану сміх.

У наслідок „звірячий“ епос відживає в цих байках заново:

Англійський лис, французька гієна,
Американський лев і вся дрібна звірота
Кричить по всіх газетах і антенах,
Що всім їм мирно тільки жить охота.
Розмови про роззброєння ідуть,
А зуби й пазурі ростуть собі й ростуть...

І такі дрібні традиційні ремінісценції, як —

Хто знає Грунь? („Хто знає Орижцю?“ — Гр. М.).

звичайна річ, мають лише другорядне значення. Одна з найцікавіших рис байки В. Блакитного — це „змістова ритміка“ (користаючи з терміну М. Доленго, зі зміненним змістом цього терміну), що гнучністю своєю пасує до сюжетно-тематичних ходів твору і що її приклади — буквально на кожнім кроці. Ось портрети колишніх окупантів, що з них згадаємо Денікіна, Врангеля і т. ін.:

Під марш „Розбите серце“
Вони марширували,
Посипані перцем
Розбиті генерали... (підкреслення моє — Гр. М.);

паралелізм образу і трьохстоповість (вальсова?) ямбу злилися тут органічно, як і в „Урядовій гойдалці“. Аналогічно в „Махні“:

„Гей, хлопці, не журись,
В Махна гроші завелись“.
Співав — співати перестав;

ритміка „частушки“ стає повільніша і змінюється в резолютивно-рефлексивній кінцівці:

Тепер сидить Махно і „яблучко“ співає
— На всякого бандита — свій бандит буває...

А ось „Скорбники“, де анапестична ритміка —

Не підтримуймо страйку, камради! —

немов утілює „говірне настановлення“, назначене в першому рядку:

Говорив меншовик — солов'єм розливався...

Ось — „Король на війні“, де рішучість павзника пасує до загального тла:

Гремить, фанфари, греміть, трубить,
— Король зібрався дивитись на бій.

Ця рішуча урочистість своєю чергою становить контрастово-сатиричне тло до теми віршу:

На кінофільмі — постріли й дим
— В ложі червленій — король сидить.

Ось „Чека в Берліні“, де помірність амфібрахічного ритму немов відтворює „техніку процесу“:

Збиралися довго, збирались ретельно,
Взяли кулемети, гармати і гази...

Ось „Героїчна поема“, де антична ритміка гексаметру віддає постать „хитроумного схоласта-професора“:

Музи, потрїпано вас, — але сходьте із закутків ветхих;
проте імітація не повна, бо в ритмічну техніку владно вриваються павзи:

Де ви ховаєтесь нині, замість верховин Олімпу.

Танцювальна ритміка пасує до поводження „Високих осіб“:

Ай — люлі!
Ай — люлі!
Ай — люлі, люлі, люліці!
А в паризькому шинку
Диригує у танку
Сам вельможний князь Голіцин.

Дбайливо прибраний ритм і в „Святий простоті“, витрактуваний у біблійному строї:

О, пісня пісень... Мудрість Соломона!
— Тебе сквернить невічливий араб...
Він бачив — скрізь в парламентах — повіі
І в списках написав належні імена.

Певну баяльність надає „І моїй кримській усмішці“ амфібрах:

...Знайдуть тільки мумії й мертві слова
„Живої української мови“...

Іронічне зафарблення стверджують анапест і рима (дактилічна) в „Попередженні“:

Може я ще не тямлю нічого в комерції,
Може я ще живу по інерції...

Взагалі й цей „фронт“ (рими) не лишає без своєї уваги В. Блакитний, як це видно з байки „Не вигадка — справжні події“, що дає приклад, аналогічний до вищезагаданого:

...Йде батюшка, спотикається,
Непотребно матюкається...

Той самий дактилізм рими і з тим самим іронічним трактуванням — у „Крокодилячих сльозах“:

Дійшла, нарешті, й до отця Аммонія
Звістка, що постраждала Японія...

Взагалі суворий тематизм (як це видно з прикладів щойно поданого „антирелігійного жанру“) переймає риму, разом із її поновленням: В. Блакитний не зупиняється на канонічно - трафаретних зразках (армії, казарм, той: строїть, де ще: до тещі); ці приклади інтерпретують кожен різні типи поновленого римування. Загадаємо, нарешті, з „Посланий землякам“ — „О. Слісаренкові“, де рима дає доміную (Ноп'у: Європу: антилопу).

У зв'язку з ритмікою („змістовою“) й римою слід спинитися на розбивці метро-ряду, що також слугує меті — рельєфності теми, змісту:

Хай —
У Хінах є, крім них, ще кулі.

Або:

тисячі й тисячі літ
На лани
Лив свій піт
Селянин.

Ще приклад:

І ясному світлому пану,
Гетьману
Присягу принести.

Переходячи до більших одиниць в організації словесних мас, зупинімося на стро-фіці, що також підлягає вищеконстатованому організаційному принципіві; ось приклад анафоричної організації окремої строфи (з „Розгадки“):

Брали. Адвокати, судді і міністри.
Крали. Генерали, клерк і газетяр.
Брали — й ті і другі. Не лишилось чистих.
Крали. Все робив лише один долар.
Брали. Дипломати, леді і поети.
Крав. Суддя держави, містер Догерті.
Брали. І банкноти й чеки і монети.
Крали, брали, рвали — й ніяких чортів

Аналогічний приклад — на початку „Лулу“:

Лулу — не паризька співачка,
Лулу — не із тих, що шантан...
Лулу — не маленька собачка
Княжни Роговської - Лобан.

Крім окремих строф, анафора може бути композиційною домінантою цілої віршу, як це стверджує „Плакат на вулиці“ з його анафоричними:

Спокійно йдїть...

Крім повтору, організаційним принципом строфи може бути рима, як це стверджує „Патріотична присяга“:

Далеко від рідного краю
Зібрався гурток патріотів.
Про Січ запорізьку з і д х а ю т ь ,
Українські борщі п о ї д а ю т ь ...
Ой, деле... роботи — роботи...

Нарешті відзначаємо просто приклад вибагливої строфики, що здійснюється в чергуванні довгого й короткого рядка („Історія одної подорожі“):

Вона поїхала в Америку
— Ку - ку... і т. д.

Прикладом суцільної композиції, що охоплює і строфіку в цілому, використовує анафору і розбивку метроряду, а — щонайголовніше — подає приклад повторно - циклічної будови, є „Пісенька з прозаїчним кінцем“; щоб не збільшувати цитат, відсилаю до неї читача.

Відзначаючи моменти зовнішньої формальної будови, не забудьмо й внутрішніх, як от, приміром, лексику, її семантичну цілеспрямованість („Польсько - румунський дуєт“):

...Чогось мене трясє й розносе
Після „Віденської води“...
...Ти в Відню був — я їздила до Риги...

Натуралістичне настановлення, помітне тут, позначає, разом із відповідною „церковно-слов'янською“ лексикою, і „Дещо про боротьбу на селі...“:

У отця Варсонофія — чиста напасть:
— Не було ще такої спокуси гріховної,
Не гляне на прелесті матушки повної:
Запалала в ньому незаконная страсть
Рекомої похоти любовної...

До цього таки слід застосувати й гру слів („Мусурі“ — „Му - сарай“), використання приказок на „поновленому“ тлі („Старі приказки на новий лад“), а разом і вагу ситуації, як от приміром у байці „Горобець та кобила“.

Та все в байці вершить кінцівка, загострена до ступеню епіграми; не намагаючись вичерпати матеріал — це було б даремно — згадаймо найголовніші приклади:

— Бо тільки одвернися — глядь,
А „б“... уже в обіймах різних ядє... (Кооперативні „Б“);

Кричать чваньки із лютим серцем.
Сількори! Гнів чваньків присипте перцем. („Чванько“);

Так, корова у альбомі
Все ж потрібна до реклами:
Бо не досягся ні „поми“,
Ні директорів „зами“ („Реклама“);

Разів із п'ять вчєсав кашкеткою по рилу,
А він — голоблею разів із п'ять всього („Страшна помста“)

Чи знайдеш злодія такого, як бояри?... („Злодій“)

— Не його справа дбати про акциз
І пить до положення риз („Державний розум“);

Ручкаймося, харкаймо, плюймо,
Не миймо рук, дітей цілуймо в рот,
Афіші з гаслами друкуймо
— І... будєм дохнуть від сухот. („Комунізм і... плювачка“);

А стелі й стіни
Очистити від павутини („Павук утік — лишилась павутина“);
Чи не станеться так:
Робітник розігнється
І чоботом нижче спини
І другий і двохполовинний
— Бряк? („Премудре рішення“);
Крутись чи передом чи задом —
Ну, а для нас ти будеш гадом
Усе одно... („Про прем'єра, що майже всіх задовольнив“);
Не дурно кажеться: — Що вкрав?
Аби сховав. („Правильний Суд“);

Коли ти горобець — не для тебе кобила („Горобець і кобила“)

Наприкінці відзначаємо одну, особливо вдалу кінцівку „Туги за рідним краєм“, де перелік діяльності емігрантів завершено контрастом:

Розливно із грудей народних
Луна переможний мотив.
„Повстаньте, гнані і голодні,
Робітники усіх країн...“

Тут таки, в кінцівці, „уди й слабість В. Блакитного:

А з свині
Господарі готують наїдки смачні („Свиня в жалобі“);

кінцівці яскраво бракує тислості (останній рядок), як і в прикладі:

А шляхта злиться
І киває на радянські представництва („Невістчина спідниці“).

Підсумовуючи подані матеріали, підкреслимо ідеологічну та змістову центрованість байки В. Блакитного і центрованість, що підпорядковує собі геть усі елементи форми; ця центрованість характерна для байки, як дидактичного, периферійного жанру, що безпосередньо єдиє життя з мистецтвом, будучи істотною ланкою між базою й спеціфікою літературного ряду, заплідненого життєвим матеріалом.

Це стверджує потребу докладного наукового дослідження доробку В. Блакитного, як сам він казав про спадщину Михайличенка й Чумака:

Уже розвідка наукова
Ланцетом в'їлася в слова
Щоб тайну творчості зробити

— Простою школою для мас,
Що будуть жити і творити
Через десятки літ по нас...

Гр. Майфет

Леся Українка. — Твори. За загальною редакцією Б. Якубського. Т. IV — Переклади. Стор. XXIV + 184 + XIV, 1927 р.; Т. V — Драми. Стор. 178 + XLVI; Т. VI — Драми. Стор. 220 + LXXVI. Видання „Київспілки“. Тираж по 5000 прим. Ціна по 1 карб. 70 коп. (На т. т. V і VI року видання не позначено).

Нове видання творів Лесі Українки, розпочате ще позаторік (1927 р.), хоч останніми часами трохи затрималось у своєму темпі, проте наукова його цінність збільшилась, надто в останніх двох томах (V і VI). Видаючи перші чотири томи, редактор видання Б. Якубський мав у своєму розпорядженні лише невелику кількість рукописів. Більшість же рукописів залишилась невикористана; до цього почасти спричинився прискорений темп видання (Див. Б. Якубський „Спадщина Лесі Українки“ — „Життя й Революція“, IX, 1928, стор. 122). Видання V та VI томів проходило в кращих наукових умовах — редакторів пощастило дістати рукописи всіх творів, уміщених у зазначених томах, і подати в примітках цінні варіанти на підставі використаного рукописного матеріалу. Особливу вагу для дослідження творчості Лесі Українки мають варіанти рукописів „Блакитної Троянди“, „На руїнах“, „У катакомбах“ і „Касандри“.

У примітках до V тому маємо розгляд 4-х рукописних зшитків „Блакитної Троянди“, що подають цінний матеріал, щоб з'ясувати шлях творчої роботи Лесі Українки над своєю першою драмою. Але ці зшитки не висчерпують усього рукописного матеріалу, що стосується до „Блакитної Троянди“. Крім їх, як нам відомо, в архіві гадяцького музею ім. М. П. Драгоманова переховуються цікаві чернетки (плян і нариси окремих

дій) „Блакитної Троянди“, що виявляють первісний задум цієї драми і тому становлять особливо велику цінність для дослідника¹⁾.

Варіанти рукопису „На руїнах“ з'ясовують первісну редакцію цього твору, що відзначалася своїм розтягненим кінцем із характерним реалістичним малюнком. Так само й драматична поема „У катакомбах“, у першій редакції, як свідчить рукопис, мала продовжений кінець, що розтягував поему, послаблюючи враження від ефективних кінцевих слів Неопіта. В обох творах Леся Українка зробила скорочення, влючаючи композиційні елементи їх і посилюючи загальне враження від них. Надто багато місця (аж 58 стор.) обіймають численні варіанти „Кассандри“, що подають нам яскраву картину процесу роботи Леся Українки над цією драмою, а також показують, як уважно ставилася письменниця до найдрібніших моментів сюжетового розвитку та композиції (VI, XXX ст.). Подані варіанти з'ясовують нам, у чому саме полягали пізніші зміни VII і VIII сцени, що їх Леся Українка переробила після революції 1905 року. А. Мунчик, гадаючи, що ці зміни зумовлено революцією 1905 року, глумачив Троянського коня, як символ маніфесту 17 жовтня 1905 р. Тепер, коли опубліковано I редакцію, можна рішуче відкинути таку дешифрацію, бо ж троянський кінь, як свідчать рукописи був і в тій редакції, написаній 1901—1903 року, отже за 2—3 роки до жовтневого маніфесту 1905 р. (Див. проф. Резанов.— Леся Українка, сучасність і античність.— „Записки Ніжинського ІНО“, т. IX стор. 51).

У варіантах VIII сцени „Кассандри“ треба також виправити одну дрібну помилку редактора на стор. LXVII, що її спостеріг проф. В. І. Резанов (Див. назв. праця стор. 51—52). Літеру Д тут розшифровано, як Д о л о н, але Долон в VIII ст. не могло бути, бо його забито ще раніше. Літеру ж Д треба читати, як — Д е і ф о б, бо це ім'я виступає на початку III ст., як свідчить варіант до стор. 209, ряд. 15.

Крім варіантів рукоп., у примітках подано також і багато різного фактичного науково цінного матеріалу. Іноді редакторів зауваження виходять за межі звичайних „приміток“, перетворюючися на замітки науково-дослідного характеру. Така, наприклад, детальна аналіза Лєсінного перекладу „Piesni“ з Міцкевичевого „Konrada Wallenroda“.

Щодо канонізованого тексту, то редактор скрізь додержується останніх редакцій Леся Українки. Оскільки ці останні редакції виявляли волю авторки і оскільки вони залежали від цензурних умов, від видавництва тощо — це питання ще не досліджено. Дозволимо собі навести один приклад того, як цензура впливає на не досліджено. Текст. VIII дії вих. IX „Блакитної Троянди“: на стор. 73 маємо таку репліку Грушевої: „Будь ласка, я маю право вимовляти свої думки і не добирати стилю для рідного сина“. Це початкове „будь ласка“ якось не зв'язане з галяцькому музеї, ця репліка мала такий початок: „Будь ласка без цензури, я маю право... і т. д.“. Цензор, не добравши добре змісту речення, у слові „без цензури“, вбачив, мабуть, втручання в свої цензурські справи і рішуче закреслив ці два слова червоним чорнилом. До канонізованого тексту ці два слова, безперечно, повинні ввійти. Це один тільки приклад того, що не завжди остаточно редакція постки зумовлена її волею, але, звичайна річ, вносити якісь зміни до канонізованого тексту треба дуже обережно, поробивши попередню детальну текстологічну дослідку.

До рецензованих томів увійшли такі твори: до IV т.— Переклади Л. Українки з вступною статтею О. Бургардта „Леся Українка і Гейне“. Із друкованих у виданні 1924 р. перекладних творів уміщено тут недавно знайдений переклад Гайнових „Ткачів“.

До V тому: 1) „Блакитна Троянда“ з вст. ст. П. Руліна — „Перша драма Леся Українки“; 2) „Одержима“ з вст. ст. Б. Якубського — „Поема надмірного індивідуалізму“; 3) „Вавилонський полон“ і „На руїнах“ з вст. ст., спільною для обох поем, А. Харченка — „Неволя і руїна“.

До VI тому: 1) Невідома досі фантастична драма „Осіня казка“ з вст. ст. Б. Якубського; 2) „Три хвилини“ з вст. ст. І. Ямпольського; 3) „У катакомбах“ з вст. ст. С. Барика; 4) В дому роботи в країні неволі з вст. ст. Б. Якубського — „Невеличкий діалог про неволю“; 5) „Кассандра“ з вст. ст. О. Білецького — „Трагедія правди“. Із цінніших вступних статей, що не тільки популяризаторську роль виконують, а й науково-дослідку вагу мають, треба відзначити ґрунтовні статті О. Білецького, Б. Якубського, П. Руліна і О. Бургардта.

Вступна стаття до IV тому зупиняється тільки на перекладах з Гайне, зовсім не зачіпаючи інші Лєсінні переклади. Та власне й про переклади з Гайне надто мало сказано — із 17½ стор. автор тільки 5 стор. присвячує дослідженню перекладів з Гайне. У першій же більшій частині Бургардт розглядає вплив Гайне на оригінальну творчість Леся Українки. Відзначаючи, що Гайне й Л. Українка були духовно різні постаті, що між ними було більше контрастності, а не схожості, Б. констатує проте помітний

¹⁾ Цей варіант недавно опубліковано в „Записках Ніжинської Науково Дослідч. Катедрі та ІНО т. IX — 1929 р. П. О.

вплив Гайне на художні засоби, на стиль Л. Українки. Цілком слушно відзначає Б. вплив Гайне надто на метафори Л. Українки. Прикладів запозичень і ремінісценцій можна тут значно більше навести, ніж їх наводить Б. Така, напр., сучасна Гайнівська перифраза метафоричного типу в поезії 1897 р. „Ясний місяць — під слуха ч лукавий” — цілком запозичена з Гайнового „Und der Mond, der stille Lauscher” (що в Лесіному перекладі 1892 р. видано так: „Місяць той під слуха ч тихий”). Навіть на метафоричній назві збірки Лесіних поезій — „На крилах пісень” відчувається Гайнове „Auf Flügeln des Gesanges”.

Друга частина Бургардтової статті слабша за першу. Автор, обмежуючись тут тільки на одним питанні — які близькі Лесіні переклади до оригіналу, зовсім не порушує цілої низки важливих питань: яка була інтерпретація Гайне на українському ґрунті до Л. Українки й що нового внесла в неї Леся? Чим зумовлено вибір творів для перекладу? Як перекладала Л. Українка і т. ін. Власне й сам Бургардт розуміє потребу ширшого дослід, зазначаючи, що „питання про переклади Л. Українки вимагають ґрунтовнішого зв'язання з попередніми і пізнішими перекладами інших перекладачів і могли б стати темою окремої на цьому зв'язанні побудованої праці”. Проте вступна стаття до перекладів в зобов'язує всеж докладніше зупинитися на перекладах. Не можна проминути цікавого факту: того року, як вийшли Лесіні переклади з Гайне (1892), Франко видав і свої переклади з Гайне. Але добір творів був цілком відмінний в обох виданнях. Коли Франко своїм виданням порирав із старою українською традицією, що сприймала творчість Гайне однобічно, перекладаючи його дрібні, ліричні поезії з „Buch der Lieder”, „Lyr. Intermezzo” тощо, коли Франко намагався показати Гайне нашої громаді „не як закоханого трубадура, не як автора любовних поезій, але як борця за широку свободу людської одиниці, її громадського діяння...” і т. д. („Зоря” 1892 р., 376 стор.), — то Леся Українка під впливом Олени Пчілки йде за старою традицією, сприймаючи Гайне насамперед, як любовного поета. Коли Франків вибір для перекладу Гайнівської „Deutschland” зумовлений громадсько-політичними завданнями, то Лесін (вірніше Пчілкін) вибір любовних віршів умотивовано їхньою високою літературно-художньою цінністю, бо в них, як зазначає О. Пчілка, „виявлено стільки поезії, стільки чужого людського життя, що не дарма здобули вони ту всесвітню славу”.

Мета Франкових перекладів — показати Гайне, як борця за свободу, мета перекладів Лесі — „забагатити” мову українську і набути певної технічної вправності (мета учня, що вчиться на високих зразках). Цей неоднаковий підхід до Гайне кінцем кінцем зумовлюється різною ідеологією перекладачів. Кели у Франковому виборі відбилася класова ідеологія радикально-революційного інтелігента, то в Лесіному виборі позначилася класова ідеологія культурницько-аполітичної буржуазної української інтелігенції, що визначними представниками її були Лесіні вчителі М. Старицький і О. Пчілка, в сфері впливу яких і перебувала Леся Українка за раннього періоду своєї літературної творчості. Пізніше, емансипувавшись від ранніх впливів і ставши на самостійний шлях, засвоївши радикально-революційну ідеологію, Л. Українка й у виборі творів до перекладів виходить уже з інших принципів, керуючись громадсько-революційними завданнями. І в наслідок Леся перекладає революційні поезії Гайне „Ткачі”, „Enfant perdu”, а також революційні поезії Ади Неррі, Гюго і т. д.

Щодо питання, як перекладала Л. Українка, то Бургардт хоч і порушує це питання, доводячи на прикладах порівняння Лесіних перекладів із перекладами Шашкевича, Кримського і Загула, що Леся перекладала близько до оригіналу, — але він зовсім не відзначає фактів „українізації” перекладуваного тексту. Хоч Леся Українка в цілому й відійшла від старої перекладницької традиції, що пристосовувала Гайне (так саме, як і інших письменників) до свого народу, заводячи лексичний матеріал на своєму національному ґрунті; хоч Лесі Українці й чужа була манера переспівів або таких спосіб українізування тексту, як у Федьковича (у якого Рен робиться Черемошем, Льорелія — Сокильською княгинєю, Кевлярьська ікона божої матері — пречистою Кийською тощо) чи в Чубинського (що його переклади більше на українські пісні скидалися, напр., „Дівчину козак полюбив” тощо), чи в Руданського (див. його переклад „Лігди”), чи навіть у Старицького (що Міцкевичів вірш „Do Niemna” перекладає наголовою „До Сули”) і т. д.; хоч Л. Українка в цілому й емансипувалася від цієї „романтично-народницької традиції з її присолодженістю пісенного стилю” (Див. Зеро в. Поетична творчість Куліша — вст. ст. до „Поезії” вид. „Книгоспілки” стор. LIV — LVст.), — проте й на перекладах Л. Українки ця манера „українізування” іноді позначається в такій, приміром, лексичній, як „дівчину — рибчину”, „первісточка гожа” і т. д. Навіть у перекладі Гайнівських „Ткачів” помітна ця „українізація”.

Умови невеличкої вступної статті хоч і не зобов'язували Бургардта розв'язувати докладно проблему Лесіних перекладів, проте в усякому разі на них слід було авторів докладніше зупинитися.

У змістовній статті про „Блакитну Троянду” П. Рулін спочатку докладно зупиняється на історії вистав Лесіної п'єси й з'ясовує ставлення до неї сучасників. Далі автор констатує зв'язок Лесіної драми з ранньою лірикою. Відзначаючи суб'єктивні

моменти в драмі, П. Р. слушно застерігає від перебільшення цього суб'єктивного моменту, що врешті зводиться іноді до цілковитого ігнорування суто - літературних і театральних мотивів, які безперечно є в драмі. Далі П. Р. подає літературну аналіз драми, на підставі якої вважає „Блакитну Троянду“ за „виразно - ученицьку виправу літератора, що вперше до драматичної форми підійшов“ (25).

З-поміж різних хиб автор відзначає також невміле змалювання божевілья героїні. „На жаль, не зуміла й тут авторка, — каже П. Р., — ступеню змалювати розвиток хвороби своєї героїні, тому й вражає вибух її божевілья цілковитою несподіванкою: попередніх станів, що до нього призвели, в п'єсі не показано. (24 — 25 стор.) (Підкр. наше П. О.). Як нам довелося встановити (див. нашу статтю „До генези „Блакитної Троянди“ Лесі Українки“ — „Зап. Ніжин. ІНО“, т. IX — 1929 р.), Л. Українка до цього моменту ставилася дуже уважно. Намагаючися вірно змалювати психічну хворобу своєї героїні, Лєся вдалася до популярного тоді „підручника психіатрії“ Краффта — Ебінга й, простудіювавши його, використала розділ „Mania periodica“ для опису душевної хвороби головної героїні. За Краффтом — Ебінгом спадково придбана „mania periodica“ (що на неї хворіє Любов „Блакитної Троянди“), переходить в активний стан у наслідок найнезвичайніших причин, отже, несподіваний вибух божевілья є одна з властивостей психічної хвороби героїні „Блакитної Троянди“.

У вступній статті до „Одержимої“ Б. Якубський спочатку вияснює генезу жанру „драматичної поеми“ у Л. Українки, виводячи його від „poeme dramatique“ Альфреда де - Мюссе, „що його високо цінувала Лєся, мала його твори, часто читала, робила і спроби перекладів“ (108). Далі автор коротко подає аналіз тематики, сюжету й композиції „Одержимої“, докладніше зупиняючися на з'ясуванні ідейного змісту поеми. Заперечуючи погляди Донцова на індивідуалізм Л. Українки, Якубський вважає, проте, що поема „Одержима“ становить виняток із усієї творчості Л. У. своїм надмірним індивідуалізмом, що пояснюється особливим психічним станом поетки підчас написання цього твору. Цілком вірно пояснює Я. символіку поеми, визначаючи її, як гостру антитезу великої любові й великої зневаги.

Нічого нового не дає вступна стаття до „Вавилонського полону“ та „На руїнах“. Автор її, спростовуючи Музичину дешифрацію, сам досить суб'єктивно відзначає аналогію в становищі єврейського народу і українського, що ніби стала причиною звертання Л. У. до біблійних сюжетів. Цілком доречно заперечує цю думку Василенко в своїй цікавій праці про Л. Українку (див. „Критика“ № 7 і № 8 — 1928 р.).

Особливий інтерес являє вперше надрукована драма „Осіння казка“, що своїм жанром, як вірно зазначає Б. Якубський, „займає в усьому літературному доробкові Лесі Українки виняткове, зовсім особливе місце“. „Осіння казка“ є яскраво символістичний твір. В образі поневоленої принцеси — колишньої пастушки не важко вгадати поневолену селянську Україну; в образі лицаря — в'язня виступає українська буржуазна інтелігенція, в образах служебки, пастуха — слуги самодержавства, в образах скоту, безрогих — чорнотенена юрба. Цікаво, що деякі образи „Осінньої казки“ ми знаходимо у поезії „Козачка“ (надрукованій у сатиричному українському журналі „Шершень“ № 18 — 1906), де Лєся Українка відгукується на події 1905 р.:

„Горілі города, зникали цілі села,
Країна вся була червона та весела.
А потім стало враз так сумно, як вночі,—
Де ділись цехові, лицарство, орачі?
Хоч хто й живий зоставсь, то ледве совав ноги...
Тоді пішли в похід проти людей безрогих“.

Хоч „Осіння казка“ є твір художньо необроблений і незакінчений, проте він дуже цікавий своєю ідеологічною стороною. Поемка проводить тут ідею робітничої революції, що визволить Україну з вікової неволі. Принцеса — це вособлення України — визволення свого сподівається не від кволої буржуазії, нездатної до боротьби, готової видати робітничі маси царотів, буржуазії, що йде на угоди з пануючим ладом, що проповідує еволюційні методи боротьби тощо, а від нової творчої класи — революційного пролетаріату.

Написано цю драму в Тифлісі, розпочато на початку 1905 р., скінчено 25 січня того самого року. Отже цілком можливо (хоч напевне в ньому все ж не можемо сказати), що „Осіння Казка“ „могла бути навіяна на Лєсю Українку тодішніми політичними подіями в Росії (9 січня 1905 року)...“ (VI т., 8 ст.). Та коли навіть і не відбиває ця драма реальних подій, то всеж вона становить велику цінність, виявляючи, що визволення України від царського гніту Лєся Українка тільки від робітничої пролетарської революції сподівалася. У вступній статті до „Осінньої Казки“ Б. Якубський подає докладну аналіз сюжету й композиції драми, з'ясовує символіку, відзначає романтизм, стиль, вважаючи проте „Осінню Казку“ за „утвір романтизму не занепадного (так званого — „неоромантизму“), а романтизму революційного“.

У вступній статті до „Трьох хвилин“ І. Ямпольський, відкидаючи інтерпретацію цього твору в Музички, сам доходить до надто суб'єктивних висновків. Оперуючи бездоказовим „можливо“ (стор. 55), автор вбачає основне устанавлення твору, як закінченої конструкції, не в його історизмі, а в „психологізмі“. Не заперечуючи його психологізму, ми проте рішуче не можемо погодитися з думкою І. Я., що „центр ваги „Трьох хвилин“ є не сутячка монтаньєра й жирондиста сама по собі, не їхня суперечка про Брута й Цезаря, про те, чи живе ідея вічно і т. інш., а переживання жирондиста на чужині“ (54) (Підкр. наше П. О.). Отже не відбиток сучасного знаходить у цьому „діялозі“ І. Я., а тільки відбиток особистих переживань Лесі Українки, що на чужині поривається до рідного краю (як жирондист). Не відкидаючи спорідненості цього мотиву з особистим переживанням поетки, ми проте вважаємо, що не в цьому другорядному мотиві полягає головна вага твору, а саме в змаганні монтаньєра з жирондистом. У боротьбі монтаньєра з жирондистом поетка об'єктивує свою власну внутрішню боротьбу й власну еволюцію від ідеалізму до матеріалізму. Так саме, як жирондист колись вірив у велику силу слова, вірив:

„... що ті дрібні стрічки,
які щодня кладу я на папері,
колись народами рядить здолають;
що сі ватаги чорних, дрібних літер
колись повстануть цілим дужим військом
одважних месників за нашу долю,—
але тепер я вже не вірю в се...“

так само й поетка поклала великі надії на слово, вважаючи його за зброю:

Може в руках невідомих братів!®
Станеш ти кращим мечем на катів.

Та віра ця зникає, і жирондист висловлює матеріалістичну думку, що „кожний сам за себе і месник і боєць“.

Вступна стаття С. Барика до „У катакомбах“ подає саму тільки формальну аналізу твору, розглядаючи прийоми словесної боротьби, структуру поеми, наростання драматичної колізії тощо. Соціологічної аналізи нема, якщо не лічити так зване „соціологічне“ тлумачення на 8 рядках, що зводиться до надто спрощеної примітивної дешифрації твору. У вступній статті до діялогу „В дому роботи — в країні неволі“ Б. Я. к у б с ь к и й, подавши характеристику дієвих осіб діялогу, соціологічно з'ясовує коріння песимізму й символіку твору, що на ньому позначилася реакція після 1905 р.

Найдокладніша й найгрунтовніша є вступна стаття О. Білецького до „Кассандри“. Спочатку автор аналізує думки критиків і істориків літератури про „Кассандру“, зупиняючись найдокладніше на праці Музички й спростовуючи його інтерпретацію символіки драми. Далі автор подає огляд античних мотивів в українській літературі до Лесі Українки; з'ясовує генезу античної тематики у Л. Українки, подає огляд обробок сюжету „Кассандри“ у всесвітній літературі, з'ясовує джерела Лесіної обробки всесвітнього сюжету, констатує „більшу самостійність у добірї дієвих осіб і вільне висловлення до трактування подій“, аналізує стиль драми і композицію. Закінчується стаття аналізом ідейного змісту драми. „Кассандра“, на думку О. Білецького, є „один з висновків, що зробила Леся Українка з власної політично-громадянської роботи; це певно, один із відгуків її на не цілком іще яснї нам дискусії в революційній українській громадськості останніх років минулого віку. Але разом із тим — це є фатальний прогноз, виправданий фактами, ролі, що її певна частина української революційної інтелігенції (яка, як і „Кассандра“, знала „правду“, але не мала сили „керувати правдою“) відіграла в тій Революції, до якої Леся Українка не дожила...“ (VІ г., 151 стор.).

З останніх висновків бачимо, що Б. тільки в загальних рисах висловлюється про відношення „К а с с а н д р и“ до української сучасності. На нашу думку, „Кассандра“ є не так вияв об'єктивного життя українського суспільства поч. ХХ ст. (чи кінця ХІХ ст.) як відбиток суб'єктивних настроїв самої поетки, що переживала таку саму трагедію, як і її „Кассандра“, бачачи лихо, передбачаючи дальший хід подій, але будучи прикута хворобою до ліжка, безсила втрутитися в громадську боротьбу, безсила змінити хід подій. І хіба не виразно ми чуємо цю трагедію нашої поетки, „людина з душею борця“ (за висловом В. Корняка), що сама не могла в цій боротьбі узяти участь, — хоч би в такому монолозі „Кассандри“:

„Як би могла я збройною рукою
Все доказати, що казати мушу,
Не та була б ціна й повага слову,
Проклятому від задрісних богів...
... І як я смію їм казати: „боріться,
Коли сама для боротьби „як жертва...“

От цей момент ліризму, суб'єктивізму, треба було б на нашу думку, яскравіше підкреслити, не обмежуючись на самим лише побіжним зауваженні, що „в основі „Касандри“ лежать, звичайно, особисті почуття й переживання поетеси“ (VI, 139).

На закінчення треба відзначити, що всі три томи (IV — VI) нового видання творів Лесі Українки своїм науково-критичним апаратом, своїми ґрунтовними й цінними примітками й своїми вступними статтями мають безперечно велику наукову цінність.

Щоправда, вступні статті неоднакові мають характер і неоднакову цінність. Хіба більшої частини статей — брак соціологічної аналізи творчості Лесі Українки.

Як досягнення проти видання перших трьох томів треба відзначити майже цілковиту відсутність друкарських помилок, що такі ясні були в I — III т. т.

Петро Одарченко

Твори Марка Вовчка. Том IV. ДВУ, 1928, 699 стор. ц. з крб. 25 коп. Марко Вовчка. Біографічна розвідка О. К. Дорошкевича.

В IV томі творів М. Вовчка на 240 сторінках подано біографічну розвідку Дорошкевича; решту сторінок присвячено листуванню та іншим матеріалам, численним і часто докладним приміткам (487 — 606 стор.), бібліографії творів М. Вовчка та писань про неї (мемуарів, спомінів, критики, рецензій), показникові імен (672 — 692).

За незаперечну й невіддільну цінність Дорошкевичевої розвідки треба визнати літературну талановитість викладу. Величезний матеріал (мемуарний та листовий го-ловним чином), не тільки досі опублікований, а й архівний, використаний для розвідки, збільшує ту цінність. І проте, на жаль, образу письменниці, адекватного дійсності, розвідка не дає, бо до своєї роботи дослідник приступив не з шуканням того адекватного дійсності образу, а вже з готовим уявленням про той образ, що його намагався уґрунтувати фактичним матеріалом. А що той фактичний матеріал власне часто суперечить уявленню, яке дослідник хоче уґрунтувати, того він не помічає, бо, як відомо, безпідставні уявлення легко спричиняються до найбезнадійнішої сліпоты. Цього часто можна переконатись, не виходячи з меж того матеріалу, що його подає в своїй розвідці та примітках до неї О. Дорошкевич. От хоч би один яскравий приклад: „... З осені 1862 у стосунках М. О. і Тургенєва настало розходження. Ми не знаємо точно причин цього розходження, але можемо здогадуватись, що воно сталося на ідейному ґрунті: приваблива жінка зникла перед лицем ідейного антагоніста“ (стор. 142 — 143). Здогад ґрунтується на тому, що „саме бо тоді (власне в кінці року 60 - го) стався розрив Тургенєва з редакцією „Современника“ (143), „а Марія Олекс. виразно співчувала радикальним тодішнім гурткам, підтримувала дружнє листування з Добролюбовим... і не могла поділяти позиції Тургенєва відносно „семинаристів“ з „Современника“ (ibidem).

Дорошкевич знає, що розрив Тургенєва з редакцією „Современника“ стався „власне в кінці року 60 - го“ (справді ж — у середині року 60 - го), та не помічає, що це застереження руйнує дощенту його здогад. Адже ж рік 60 - й (навіть 61 - й, як зазначає на стор. 141 сам Дорошкевич) і познайвився у відносинах у М. О. з Тургенєвим найінтимнішою близькістю, адже ж сам Дорошкевич, як ми бачили, каже, що розходження на-стало „з осені 62 - го року“, а далі констатує (стор. 144), що у листах Тургенєва зна-йдемо „тільки формальні згадки про М. О.“, а „милая Марія Олександрівна“ — „зовсім зникає з його кону — „п і с л я 1862 р о к у“ (підкреслення наше). Який вплив, цікаво було б дізнатись від Дорошкевича, на розходження з Тургенєвим, що почалося „з о с е н и 1862 р о к у“, могли мати знайомість з Добролюбовим, дружнє листування з ним, спів-чуття до його ідейних позицій, коли, як відомо й Дорошкевичу, Добролюбов помер ще восени 61 - го року, щебо за рік перед тим, як почалося розходження М. О. з Тур-генєвим? Детально спинаємось на цьому прикладі тому, що він характерний для дослід-ника, яскраво показує його основну хибу, вводить, так би мовити, in medias res цієї хибі — намагання зробити послідовну ідеологічну постань з типової представниці звичайної обивательщини... Такою малюють нам письменницю всі, хто так чи інакше характеризував її в листах, споминах етс на підставі близької знайомости чи поверхо-вних перших вражень. М. Карташевська, захоплюючись її літературним талантом, припускає, „що вона, мабуть, прикидається, показуючись такою простою, мало не пошлою жінкою в звичайному житті“ Свідчення М. Карташевської навряд чи є підстави залічувати до тієї специфічної категорії „жіночих“ оцінок, що їх Дорошкевич без осо-бливої рації протиставить надзвичайній чоловічій прихильності до М. О. в письменниці 50 — 60 - х років. Адже ж у книзі Дорошкевича передусім наводяться не дуже прихильні оцінки, скажемо, Скабичевського, Сеченова, що до жінок не належали, а в своїх загальних враженнях від М. О. не дуже різняться від жіночих — Юнге, Суєслової, Карташевської, хоч і останні — жінок зовсім різних вдачею, характером, поглядами — нема жіночих підстав об'єднувати в якійсь ворожості до М. О. з жінками, що мали з нею свої особисті рахунки (Тетяна Пасек, Г. Барвінок). Врешті, коли б ходило тільки про невміння організувати своє життя, безладність, господарську нездібність, якусь дивну наївність і брак щонайменшого практицизму, щонайменшого розрахунку й хитрости, тоді не було б чого дарувати, аджеж все це не таке вже й негативне... Але ж не це інкримі-

нували М. О. ті, хто, зовсім не виявляючи надмірної ворожості, просто не відчував до неї ні особливої прихильності, ні навіть симпатії... Дорошківич знає, що навіть у старих прихильників М. О. втрачала симпатії і всякий інтерес до себе не тільки на ідейному ґрунті. Так розходження з Герценом він категорично („я певен“) пояснює „історією з Пасеком“... І правильно кваліфікує це розходження Дорошківич, кажучи, що Герцен „розчарувався“ й „просто перестав цікавитись“ М. О.... Звідси — до „обивнування“, а до ворожості і поготів — дистанція великого розміру. Щоймо зміни став лис Герцена, до недавнього свого кумира“, то зовсім не переконально Дорошківич виводить його з „впливу найближчого оточення, горя Т. Пасека і смерті молодого Пасека“... Герцен таки був трохи розумніший, щоб і в смерті молодого Пасека обивнуувачувати М. О. До того ж Герцен цілком виразно й певно в „листах до Тургенєва“ (уризки з тих листів наводить Дорошківич) виявив своє ставлення до цієї історії. І цілком даремно Дорошківич тут тривожить „віковічні етичні забобони дворянського суспільства“ — бо хто-хто, а Герцен у „проблемах жіночого кохання“ виявив стільки органічного вільнодумства, що і декому з сучасних дослідників є чого в нього щодо цього повчитися. Дорошківич часто в своїй розвідці відзначає недостачу матеріалу до певних висновків і можливість у таких випадках тільки здогадуватись. В здогадках він часто занадто рішучий, але й безпідставний до того, що іноді можна сказати: може й так, а можливо і зовсім навпаки... Проте про історію з Пасеком він, не вагаючись, говорить: „І любов до О. Пасека мала якийсь хоробливий, трохи легковажний характер“. У рецензії неможливо так входити в деталі, щоб перевірити справедливості такої оцінки (та й Дорошківич не дає матеріалу, що уповноважив би його на таку оцінку). Але ж легко припустити, що Герцен знав факти трохи повніш за Дорошківича й либонь не „дворянського суспільства віковічні етичні забобони“ керували ним, коли він писав Тургенєву: „Имей она себе хоть десять интриг — мне дела нет, и конечно, я не брошу камня, но общая фальшивость — дело иное... выпутай ее из мира дрянных сплетен, двойных любей, кокетства и лжи. Само собой разумеется, что strictement между нами, ведь Ж. Санд не оттого великая писательница, что много пакостей делала“. Не можемо входити в деталі, але на „общую фальшивость“, „мир двойных любей“, „кокетство и ложь“, „пакости“ — „якийсь хоробливий, трохи легковажний характер любови“ — не відповідає... І ще раз скажемо: Герценові ж, мабуть, факти були відомі трохи повніш, ніж Дорошківичеві. А що й останньому в дечому ще можна повчитись широкого вільнодумства в „проблемах жіночого кохання“ у Герцена, доводить хоч би оборона М. О. з боку Дорошківича проти „негарних нятяків“... Ганни Барвінок... „Маркович повернувся до Чернігова, а вона з Тургенєвим поїхала до Парижу“. Г. Барвінок говорила тільки про факт; можливо, що Дорошківич правильно зрозумів „негарний нтяк“. Але ж йому бракує широкого лібералізму, широкого вільнодумства Герценового в „проблемах жіночого кохання“, щоб сказати: „имей она себе хоть десять интриг, я не брошу камня“... Триюмфуючи, він курсивом підкреслює в спогадах Анненкова, що „в почтовой бричке они сидели втроем“ (з М. О. був і маленький її син Богдан)... Т а к обороняти — це значить ставати на одну дошку з Ганною Барвінок, але ця напевне заперечила б такий обороні, що в подорожі не тільки ж поштова бричка могла бути місцем інтимного зближення і подорож з сином могла тому не заважати... Але ж чи треба, чи можна такою мірою досліджувати альковні тайни й чи не вище від цього стоїть Герцен з своїм: „имей она себе хоть десять интриг, мне дела нет“...? А Дорошківич у „проблемах кохання“ солідаризується не тільки з Г. Барвінок, а й з останнім чоловіком М. О. — Лобач-Жученком, — це в інтерпретації „історії з Кулішевим“. Лобач переказував Доманицькому про „один епізод із слів своєї покійної дружини“: „пам'ятаю оповідання про палке освідчення Кулішева... як вона обурювалася, що цей жонатий чоловік, народник, що схилився перед чистою народних звичаїв, сам був здібний робити ніжні признання дружині свого приятеля“ (стор. 96). Дорошківичеві „зрозумілі“ те „обурення“. Признатися, ми це оповідання Лобачеве ладні пояснити його буйною фантазією — так не пасує до нашого уявлення образу М. О. це „обурення“ за „ніжні признання жонатого чоловіка дружині свого приятеля“; не хочемо бо припустити, що хоч „згодом“, а М. О. стало властивим і міщанське ліцеїстерство. Тут нас цікавить тільки питання, чому це мітичне „обурення“ М. О. таке „зрозуміле“ і біографові Дорошківичеві? І чому власне він не шкодує брутальних, навіть лайливих слів з приводу поведінки Куліша в романі з М. О. (обурливе, гідке, негідне). Що він йому інкримінує? „Настирливе накидання свого почуття“, просто какучи, любов? Так щож — і Дорошківича обурює любов „жонатого чоловіка“, народника, до приятелевої жінки? [Бож нічого іншого він Кулішеві не закидає власне в його відносинах до М. О., та нічого негідного й не було в них, прийнявши сама М. О. не знаходила такого ні тоді, бо коли їхній роман не „витанцювався“, це не призвело, як відомо, до розриву відносин, ні після того — адже ж сам Дорошківич наводить її старечу вже оборону Куліша; не відомимо їй в шляхетності (кваліфікація Дорошківичева), хоч і знаходимо в ній отруєні місія про „задатки майбутнього психоза“, та про „процес послідовного психоза“, чого не добачає Дорошківич. Знаємо, що хоч яка там була Кулішева вдача,

психічна недуга ніколи не тьмарила його розуму, не зважаючи на свідчення Галагана про той час: „Куліш сделался совсем невыносим; Шевченко говорит, что он ждет от К., что он с ума сойдет... Припустимо, що Ш. не говорив, і це свідчить, що К. переживав тоді якусь душевну кризу, може й був „невыносим“ для оточення, але це не свідчить про дійсний „психоз“. В кожному разі М. О. ніколи не мала якихсь претензій на це про дійсний „психоз“. В кожному разі М. О. ніколи не мала якихсь претензій на це про дійсний „психоз“. В кожному разі М. О. ніколи не мала якихсь претензій на це про дійсний „психоз“.

„негідні“ поведінки Кулішеве, та й не мала на те підстав, бо воно просто вигадка панегістів М. О., що до того ж не вміють формулювати свого обурення інакше, як обурення на жонатого чоловіка за любов до приятельові жінки. А це ж не таке гідке, обурливе й негідне. Не говоримо нічого про пізніші атестації Кулішеві на адресу М. О., хоч як мало робили вони може чести лицарству Кулішевому, хоч як мало вони його прикрашали, та це ж стоїть окремо від його роману, нехай як епілог його, епілог, що до того ж М. О. лишився незаний... І знов таки Дорошкевич не має жодних підстав говорити про свідомий наклеп Куліша з приводу його думок про авторство М. Вовчка, про нечесно створену легенду, про особисті мстиві почуття, що ним керували, коли він давав свої брутальні атестації... Все це припускає за тим матеріалом, що його подає Дорошкевич, і інше висвітлення. Врешті, якщо ясно, що Герцен знав більш за Дорошкевича, можливо, що Куліш знав ще більш за Герцена. Ми не вважаємо за потрібне ставити за суддою у відносинах інтимного характеру людей, що давно зійшли з кону життя. Але було б несправедливо й однобічно не припускати можливості інших джерел Кулішевого обурення, крім мстивого себелюбства, ображеного за одсіч у любовних почуттях... Матеріал нам відомий дає в кожному разі підстави зовсім в іншому світлі уявити собі і цілий роман, і його кінець, коли Куліш „поїхав з жінкою Волгою на Кавказ“... Не хочемо зовсім при тому виправдувати брутальних атестацій Кулішевих, тільки не можемо приєднатись до відповіді на них такими самими як робить Дорошкевич. Щодо ідеологічної постаті М. О., то і в Дорошкевича знайдемо досить матеріалу, щоб бачити, яка стилізована інтерпретація її, як послідовної прихильниці радикалізму тощо. Досить згадати шостирічну службу Лобача - Жученка на посаді земського начальника. М. О. нібито не хотіла, щоб чоловік брав що посаду, але таки пішла на компроміс. Синові почуття пояснюють інтерпретацію цього епізоду в Богдана Марковича, але трохи потрібного для дослідника критицизму примушує визнати, що й ці вагання просто благочестива легенда. Та й що важать ці вагання перед фактом, що 6 років прихильниці радикалізму прожила жінкою з. начальника? Доречі, посада з. начальника не тільки „була одіозною в очах н а в і т ь ліберального громадянства“, а саме ліберальна публіцистика пролила море чорнил для боротьби з цим інститутом. (Доречі, справжнього лібералізму в європейському значенні слова до 1905 р. в Росії, власне кажучи, не було майже зовсім. Лібералізм і радикалізм різнилися не так змістом своїх соціально-політичних програм, як способами боротьби за них. Тоді як одні стояли за широку революційну боротьбу, інші ж обстоювали мирну організацію громадянської думки і боротьбу словом; тому ми й говоримо про чорнильну боротьбу лібералів). І, врешті, на схилі життя — вороже ставлення до революції 1905 р. (його не було навіть у таких ліберальних органах, як „Вестник Европы“, „Русские Ведомости“), намір писати у „Новому Времени“... „Новое Время“ не тільки „уже тоді (р. 1904) було виразно реакційним“ — таке воно було від 80 - х років; за років 90 - х доходило до громадського бойкоту ненависного всім поступовим силам вихливого органу бюрократичної реакції. А М. О. на думку Дорошкевича, можливо, цієї реакційності просто не могла „зрозуміти“. Ми згодні з цією можливістю, але вона виникає не з того образу М. О., що його так непереконально силкувався змалювати її біограф, а з її дійсного реального образу - обивательки до мозку костей. Тут таки наводить Дорошкевич цитату з листа М. О. до сина 1906 р. про „Русские Ведомости“: „Кажется, это единственная газета, сохраняющая порядочность“ і додає від себе: „Коли зваяжимо ліво - ліберальну позицію цієї московської газети, то зрозуміємо світогляд української письменниці за цієї доби“ (252). А читач так і не зможе збагнути, з чого розуміти слід світогляд української письменниці — чи з того, що вона так висловилась про „Р. В.“ р. 1906-го, чи з того, що року 1904 вона, можливо, просто не могла зрозуміти реакційності „Нов. Времени“?

Розвиток інтересу до українства, шляхи, що ними М. О. дійшла до почесного місця в українській літературі — змальовано в Дорошкевича гіпотетично й не зовсім переконально. Врешті, не звернуто потрібної уваги щодо цього на ролі першого чоловіка М. О. — Опанаса Марковича, хоча б яка була скромна постать його, недооціненого в біографіа Марка Вовчка. Версію про співробітництво Опанаса Марковича в літературній фірмі Марко Вовчок тепер можна вважати за зруйновану. Але це не значить, що можна вважати за остаточно висвітлену його ролі в літературній біографії його жінки. В кожному разі факт залишається фактом: у розлуці з ним М. Вовчок з перших позицій в українській літературі зійшла на другі в російській. І якщо не могла втриматися на перших, то тому, що не знала добре укр. мови, то це не значить, що б не цікаво було проаналізувати складний комплекс обставин, в яких вплив О. Марковича дав укр. літературі Марка Вовчка. Цього не зроблено в монографічній біографічній праці Дорошкевича, цього ми не можемо робити в рецензії. Але поставити це питання, як завдання для

дослідників літературної біографії М. В., слід. Українське народництво, влучання в точку соціальних завдань моменту протестом проти кріпацтва, що так зміщило літературний успіх М. Вовчка — це найцікавіша тема до соціально - літературного дослід. Але завдання соціально - літературного досліді не вичерпується виявленням „віковичних етичних забобів“ віджилих клас, що набирає характеру неплідного моралізаторства — вони вимагають прикладати методу діалектичного аналізу соціально - економічного процесу, як фундаменту для ідеологічних надбудов, а цього зовсім не бачимо в Дорошківській роботі. Як „особисте життя набуває ваги чималого соціального чи культурного факту“, в нього так і не показано, бо цього ще не дають посилки на інтерпретацію „сфери личної життя“ в книзі Винокура „Біографія и Культура“... І найцікавіші для літературної біографії М. Вовчка факти залишилися без попереднього висвітлення, бо її життя, як російсько обиват л-ки, врешті позбавлене широкого інтересу, а літературного не має зовсім...

Як безсумнівний літературний талант М. Вовчка не дуже широкого діапазону (властивості його), доречі, найлибше проаналізовано в статті консервативного рос. критика К. Леонтьєва), розгорнув цікаву сторінку в історії укр. літератури, це можна висвітлити тільки на тлі соціально-економічної аналізи доби та її ідеологічного витвору — українського народництва, що його типовим, хоча й не дуже показним, представником був Опанас Маркович. До цієї сторінки укр. літературної еволюції легенда про прихильницю радикалізму, що її Добролюбов одбив у дворянського лібералізму, персоніфікованого в образі Тургенева, та оповідання про любовні пригоди колишньої письменниці за кордоном і вдома не мають жодного відношення ¹⁾.

Мих. Могилянський

Оноре де - Бальзак. Шагренёва шкапура. Переклад з французької В. Вразливого. Державне Видавництво України. Стор. 300. Ціна 1 карб. 60 коп.

Вивчення творчості Оноре Бальзака — батька натуралістичного роману та фундатора реалістичної школи французької літератури притягає увагу дослідника до з'ясування багатьох специфічних особливостей Бальзака. З'ясування цих особливостей тим важливіше, що він зробив величезний вплив на розвиток роману взагалі, надавши йому змістовності, філософсько - публіцистичного характеру і зробивши його дзеркалом сучасної йому дійсності. Треба, насамперед, відзначити, що Бальзак у своїх творах був типовим сином своєї доби — епохи капіталізму. Лихомаанська пристрасть до зиску, ускладнення загального ділового темпу життя, через збільшення кількості вселяючих угод та спекуляцій — ось характерні риси часу, що знайшли свій відбиток у творчості Бальзака. Плоть від плоті та кість від кости свого оточення, ділок і прожницького характеру, Бальзак найяскравішими фарбами малює вплив на людську особу капіталізму та вільної конкуренції. Соціальне лихо капіталізму Бальзак виявив у цілій низці романів (наприклад, „Батько Горіо“, „Шагренёва шкапура“), де він малює згубний вплив великого світу, що вбиває найменший вияв людського почуття і докраю деморалізує особу, або (як в романі „Пропаші мрії“) змальовує розклад журнального оточення в капіталістичнім суспільстві. Надзвичайно широкий діапазон спостережень у Бальзака сучасного йому громадського життя. З величезною творчою силою змальовує він у своїх романах так турботне, нестале, повне всіляких несподіванок, інтриг та комбінацій життя Парижу, як і тьмяне, сіре та неосвітлене життя французької провінції. Дія в Бальзакових романах розгортається в найрізноманітніших обставинах, починаючи від аристократичного салону або грального дому і кінчаючи селянською хатою. Але не в усіх романах Бальзак є представник послідовного реалізму. Його ранні романи перейняті початком містичного романтизму і являють сполучення реалістичного та романтичного елементів. До них належить і „Шагренёва шкапура“, що з'явилася 1831 року, за часів буржуазної монархії Людовика Орлеанського. Головний герой „Шагренёвої шкапури“ — Рафаель, подібно до більшості бальзаківських героїв, що наділені звичайно якою - небудь могутньою пристрастю, підпадає недужі гри в карти. Програвши в казино все до останнього червінця, він намагається покінчити рахунки з життям, кинувшись у Сену. Старий антиквар, що до нього він заходить востаннє помилуватися з мистецьких творів, відмовляє Рафаеля від самогубства й дарує йому чарівний талісман — „Шагренёву шкапуру“. Значення талісману в тому, що при погляді на нього виконується кожне задумане бажання, але це відбувається рахунком скорочення життя його володаря. Рафаель проводить суворе дитинство й і зазнає злиднів. Після того як вмер його батько, він наймає кімнату в якійсь Годен, що її дочка Поліна закохується в нього. Але Рафаель захоплюється вітською „левицею“, графінею Федорою, від'їздить від Годенів і починає вести

¹⁾ Рецензія дискусійна. Редакція.

розгульне життя. Згодом Рафаель, здобувши завдяки чарівному талісманові шостимільйонову спадщину, одружується з Поліною, але відтоді талісман вже зраджує його: шагренєвова шкура так зменшується обсягом, що Рафаелеві стає очевидним близький кінець. І справді, незабаром він захворіє на сухоту та помирає. В „Шагренєвій шкурі“ цікава не тільки зовнішня сторона оповідання, але й потайне в романі, символічне значення. В передмові до цього перекладу „Шагренєвої шкурі“ А. Лейтес показує, що „Федора є символ вищого паризького суспільства і що трагічне кохання Рафаеля до Федори є символ бальзаківських думок та зусиль придбати увагу своєї дуже несентиментальної, тверезої, безсердечної сучасності“. Справді, Федора — це втілення холоду, безсердечності та егоїзму буржуазії. І навіть того одного разу, з'ясувалося, що причиною зідхання було тільки несподіване зниження тривідсоткової ренти. „Шагренєвова шкура“ має й інший символ, а саме, що заглушування наших бажань тягне індивіда до загибелі, а надмірне їх задоволення також таїть у собі небезпеку скорочення людського життя. Цікаво порівняти цю моральну ідеологію з відповідною ідеологією роману В. Винниченка — „Чесність з собою“, де герой вважає за дозволене здійснення перших ліпших людських бажань, аби вони мали внутрішнє виправдання в „чесності з собою“. Але тоді як Винниченкові герої, як от „Кирпатий Мефістофель“ або герої роману „Рівновага“ — безвільні, нікчемні нитки, з перевагою роз'їдливої аналізи та рефлексії, Бальзаківі герої, як от „Старий Гранде“ або Рафаель у „Шагренєвій шкурі“ — це люди дії, волі, глибоких пристрастей. Бальзак залишив помітний слід не тільки у французькій літературі, де він є один із корифеїв. Його вплив можна простежити й в сусідніх літературах. Із російських письменників під Бальзаківим впливом були Достоевський, та Пісемський, що запозичив у нього способи реалістичного малювання. Переклад В. Вражливий відзначається пильністю. Зустрічаються, щоправда, окремі місця, коли зміст оригіналу віддається не зовсім достеменно. Наприклад, на сторінках 4 — 5 читаємо: „Я думаю, що людина піде на гру, але тільки тоді, коли між собою і смертю вона не бачить нічого, крім свого останнього еку“. Краще було б сказати так: „Я розумію, що людина йде на гру...“ Проте спробу перекладача ознайомити українського читача з творчістю французького романтиста не можна не привітати, як цікаве літературне починання.

Мих. Панченко

Е. Золя. І. Твори. Щ а с т я Р у г о н і в. Роман. Переклав К. Рубінський. ДВУ, 1929, ст. 348, ціна 2 карб. 50 коп.

Поступове збагачення української перекладної літератури найвидатнішими творами світового письменства стверджено виходом окремих томів збірки Золя, що з них першому й присвячено нижчеподану рецензію:

Цей том зацікавлює насамперед уступною розвідкою В. Державіна (до речі, чомусь не позначеною на титульному аркуші). Оперта на глибоке знання матеріалу й літератури про нього, вона відзначається ще однією рисою, притаманною працям В. Державіна — саме влучною критикою тез, що здавалися канонічно непорушними. Така теза, що супроводить постать Золя і що помітною мірою зобов'язана його власним переконанням, — це поняття натуралізму, що de facto перетворюється на синкретизм реалізму, імпресіонізму (в розумінні психологізації пейзажу) плюс іде й такі залишки романтизму, як мелодрама (відповідна аналіза взаємин цих компонентів — на стор. XVII — постача конкретний історично — літературний приклад до трох абстрактних „теорій відстохування“ літературних стилів); отож „натуралізм“ Золя виступає, як план, де людина (що в ній психологію заступає фізіологія) діє вкупі з психологізованою природою. — Критика власної поезики Золя становить істотну частину розвідки (крім висвітлення літературної біографії автора та стилістичної оцінки його творчості), цим підноситься її над середній рівень біо — бібліографічних вступних статей описового гатунку. Соціально вага діяльності Золя не стоїть окремо (як це поведлося було в формально — соціологічній критиці), а проходить через суцільну характеристику обличчя письменника. Не цілком переконує лише оцінка його, як одного з найкращих авторів для юнацтва (XLIV), зв'язана з умовним терміном „динізм“: не можна не пристати до твердження про значну стриманість Золя в цій галузі (це — не динізм тону, трактування, а „динізм“ матеріалу, попереду не запроваджуваного); проте, деякі твори з юнацького читання безперечно становитимуть виняток („Земля“ — т. VII цієї самої збірки).

В передмові вид — ва гірше акцентовано ідеологічну приналежність Золя до дрібно — буржуазної інтелігенції, а зарозом і ту майстерню характеристику капіталістичного ладу, що разом із співчутливими картинами масового руху та сатиричним ставленням до буржуазії урядові авантюри Ругона становить найістотнішу рису його творчості.

Перейдімо до самого твору, що набирає надто визначного інтересу в зв'язку з актуальною проблемою сучасного українського роману. Звичайна річ, літературна школа

Золя — в минулім і вирішальну інструктивну вагу ледве чи має. Насамперед відитовхує від неї та надмірна повільність руху, що розгортає справознання про події кількох днів на трубий том; цим надто вже підкреслено ту епічність, що хоч і притаманна формі роману, але тепер неминуче мусить підкреслено ту епічність, що розгорнута в широкому конкретизується в довгих відступах „передісторії“ героїв, що розгорнута в широкому плані генеалогії та спадковості. Проте ці самі відступи, навіть найдовші, не набригають, бо вмотивовані міцно, і це становить першу, велику інструктивну ознаку заду сцени перепочинку Місти й Сільвера, використаній для вводу *Vorgeschichte* Місти на ст. 229; доречі, традиційність цього використання ледве помітна). Згадана сцена цікава ще, як приклад зауваженого від В. Державіна паралелізму: за тло править пейзаж зимової ночі, насиченої дзвонами з околичних сіл; їхній жалібний тон торує шлях до сумного розв'язання, що своєю чергою міцно вмотивоване матеріалом *Geschichte* героїв, а надто тлом їх побачень (могильна плита з напівстертим написом, як парціальний показ колишнього кладовища, що випромінює владну еманацию смерті, стимулюючи тяжке передчуття Місти). До цієї дбайливої підготовки сценічних деталей слід додати вмілий зв'язок і чергування сюжетних ліній (напр., учча Рутона до Аделаїди й зустріч із Сільвером), влучне регресивне з'ясування персонажів та компонентів реквізиту (поява Сільвера з рушницею), врешті використання лексичних повторів у пейзажах (мотивоване психологічно) та пейзажні ляйт- мотиви із таким самим об'ємним цілого твору (колишнє кладовище Сен - Мітр).

Наприкінці розглянемо переклад *an sich*, водночас підкресливши, що відповідні аналізи ще не здобули належного місця в критиці: рецензії присвячують цьому незначну увагу; поза тим, проблематику перекладу, зв'язану з оцінкою конкретних спроб, ніде не висвітлюється, хоч підсумок, бодай неповний, став би в пригоді перекладачеві, зважаючи на велику актуальність української перекладної справи.

Загальний характер спроби К. Рубінського з'ясовується з такого початкового зіставлення:

Lorsqu'on sort de Plassans par la porte de Rome, située au sud de la ville on trouve à droite de la route de Nice, après avoir dépassé les premières maisons du faubourg, un terrain vague désigné dans le pays sous le nom d'aire Saint - Mittre. L'aire Saint - Mittre est un carré long, d'une certaine étendue.

Коли вийти з Пласану Римською брамою з південного боку міста, то праворуч дороги на Нішу, коли поминете перші будинки передмістя, буде великий плац, що звється плацом Сен - Мітр. Плац Сен - Мітр — довгий чотириохкутник, досить великий (5)...

Наведені шматки дозволять зробити висновки про 1) недослівність перекладу, 2) перестановку словесних мас та 3) скорочення оригінального матеріалу (див. підкреслення); 4) неточності великі: так, *vague* перекладено через „великий“, що робить непотрібним означення дальшого рядка „плац Сен - Мітр... досить великий“; справді, чи може „велике“ бути „досить великим“? Оригінал дає „d'une certaine étendue“; раніше ж „vague“, видно, — іншого значення, а в перекладі ця різниця змазана (аналогічне відтворення *terrain* і *l'aire* через „плац“ 1). Хоч Золя й не був стилістом *par excellence*, користаючи, за справедливим зауваженням В. Державіна (XXXVII), із „загально-літературної мови свого часу“, однак, це не дає перекладачеві права знижувати стилістичні якості оригінальної різноманітності до ступеня монотонної повтору. Проте частіше від спрощення подибуємо поширення, у принципі однаково небажане:

Et quand je tiendrai tous les fils, quand j'aurai entre les mains tout'un group social,... je le créerai agissant dans la complexité de ses efforts...

І коли у мене будуть в руках всі нитки, ціла соціальна група, я покажу... як вона діє у своїй складності своїх зусиль (3);

Іа complexité не має еквіваленту в оригіналі (підкреслення в перекладі): навіщо ж запроваджувати монотонну поширення „своїх“, „своїх“? Щоправда, таке поширення іноді зумовлене об'єктивними потребами описовості, у випадку тієї стислості оригіналу, що не має еквіваленту в мові перекладу: така заміна *curiosités* через „вартих уваги речей“ (5), „amants“ — через „тих, що кохають“ (19), *fort honoré* — „якого дуже шанують“ (5); проте це буває не завжди:

Au milieu, les fusils étaient couchés dans caisses longues.

посередині стояли рундуки, а в них то й було сховано рушниці (245).

¹) Аналогічні заміни (щодо неточності): 1) *déterrer* через „наткнути“ (8) та 2) *cache* — *cache* через „панаса“: річ у тому, що „панас“ — це піжмурки (*colin - mail-lard*?), та не *cache* - *cache*.

Останній приклад дає безособовий зворот, спроектований у давноминулість і з погляду нормативної шкільної стилістики недозволений, та наведений приклад не єдиний.

- 1) ruines grandioses
- 2) pour laisser passer un petit chemin
- 3) Je n'ai pas envie de me faire mas-
- sacrer
- 4) ce double tour donné aux serrées
- 5) ils se trouvaient subitement éclairés
- 6) en ouvrant ses persiennes
- 7) grâce au mouvement retrograde
- 8) pour le numero du lendemain matin
- 9) Ce... lui valut quelques jours de prison
- 10) depuis l'achat du terrain
- 11) gravures de certains contes

- де - які з них було попсовано (17),
- прокладено було вузьку дорогу (28),
- Я не маю ніякісного бажання, щоб мене було вбито (272),
- те, щоб рами було так добре замкнено (280),
- їх було раптом освітлено (218),
- було повідчиняно віконниці (94),
- це викликано було ретро радним рухом (97),
- щоб її вміщено було (112)
- його посаджено було за це на кілька днів до в'язниці (131),
- з того часу як земля було продано (191)
- гравюр, якими було оздоблено де-які казки (203),

Як відомо, в подібних випадках нормативна стилістика радить або змінювати фразу, надаючи їй активної конструкції, або ж використовувати страждальне погодження; відповідних прикладів текст перекладу постачає небагато:

- 1) le présent volume était, même-
écrit
- 2) le maire et les autres fonction-
naires présents furent arrêtés
- 3) la ville était animée d'un esprit
trop reactionnaire
- 4) Son coeur était reste innassouvi
- 5) Une grande lampe, posée sur le
bureau

- цей том був уже навіть написаний (3),
- Мера й інших службовців, що були
присутні тут, заарештовано¹ (170),
- Місто було надто пройнято реак-
ційним духом (176 — звертаю увагу на
зрушення у позиції),
- серце його не було заспокоєне (202),
- велика лампа, що поставлена була
на столі (272).

Так само мало прикладів, коли для безособовості є формальний прецедент в оригіналі:

- 1) où l'on se decida
- 2) il fut decide
- 3) où l'on avait porté
- 4) quand il fut convenu
- 5) On a construit un chemin de fer
- 6) on l'eut égorgée
- 7) l'on scia l'arbre de la liberté
- 8) On lui prenait jusqu'aux rêves
de ses souvenirs

- як вирішено було (7),
- було вирішено (252),
- куди познесено було (241),
- коли було сказано (273),
- було проведено залізницю (36),
- її було задушено (80),
- порубано було дерево волі (98),
- в неї відібрано навіть мрії з її спо-
гадів (207).

Серед наведених 8 прикладів лише останній відповідає нормативній стилістиці. Загалом же, як покаже статистика, безособовий хід перекладу заступає особове погодження оригіналу.

- 1) Si l'ordre... n'était arrivé
- 2) l'ordre était donné
- 3) Ce terrain a été reuni
- 4 Les medecins qui furent con-
sultés
- 5) un pian dont il avait longtemps
mûri chaque détail
- 6) il échappa à la conscription
- 7) fut enterré
- 8) il fut accueilli
- 9) le mariage arrêté

- коли б не було дано наказу (35),
- було дано наказу (36),
- цю землю було придано (41),
- лікарі, що їх було закликано (45),
- подробиці... задовго було ним²⁾
обмірковано (50),
- його звільнено було від призову (51),
- його поховано було (54),
- свідчини його було прийнято (55),
- про шлюб було зговорено (58),

¹⁾ Чи не тому „заарештовано“ стоїть без „було“, що в підлеглому реченні є „були“?

²⁾ Особовий інструментаж з погляду нормативної стилістики недозволений.

- 10) Son client fut condamné
11) dont il était sûr
- 12) Pascal, dès lors, fut jugé
- 13) il était garni
14) des consoles s'appuyaient
15) Les rideaux étaient fermés
16) Les fenêtres étaient ouvertes
17) Leurs espérances fussent... ébranlées
- 18) Felicité fut piquée
19) cette note... avait été... étudiée
- 20) que ce diable commandant aille se faire arreter
21) l'injure s'adressait
22) ce calcul ne manquait pas d'une finesse
- 23) il fut navré
24) le sort du pays était décidé
25) étaient transformées
26) Quand le braconnier ne fut plus là
27) l'enclos... fut réuni
28) le puits était enclavé
29) lorsque les amoureux furent d'accord ils discutèrent
- 30) Les scrupules, les hontes navouées, les pudeurs secrètes furent oubliées
- 31) L'enthousiasme, la confiance de la veille furent comme emportées dans les ténèbres
32) Paris était vaincu
33) Des fautes irréparables avaient été commises
- 34) Les rangs furent rompus
35) Il était criblé de balles
- 36) Les cartouches furent distribuées en plein obscurité
37) Les cent neuf fusils restés dans le hangar furent distribués
38) Un autre feu fut allumé
39) Un garde national fut laissé
- 40) il est bâti
41) le tour était joué
- його клієнта було присуджено (65)
— Що йому передано було з молоком матері (70),
— Паскаля цим самим було засуджено (71),
— Ї було обставлено (74),
— етажерки приставлено було (74),
— завіси на вікнах було спущено (74),
— вікна... було відчинено (76),
— їхні надії було зруйновано (78),
— Феліситу було вражено (110),
— цю... замітку... було... обмірковано (115),
— щоб цього бойового капітана було заарештовано (121),
— образу було кинуто (143),
— це міркування не було позбавлено... проникливості (153),
— його було ображено (154),
— було вирішено долю країни (154),
— було перероблено (170),
— коли браконьєра було заслано (186),
— садибу було приддано (191),
— було зроблено колодязь (204),
— Коли справу було вирішено, закохани довго сперечалися (210),
— Всяку тасмично й невиказану соромливість було забуто (221), переклад неповний;
— Ентузіязм, довір'я, що панували напередодні, було ніби занесено темрявою (233),
— Париж було взято (233 — 4),
— Непоправні помилки було ними і пропущено (239),
— Шерер було розірвано (235),
— його було пробито кулями.
— Набої було розподілено в цілковитій темряві (246),
— Було розподілено 109 рушниць, що залишилися в коморі (268),
— Другий вогонь було запалено (276),
— Національну гвардію (може „одного гвардійця?“ — Гр. М.) було залишено (278),
— його було збудовано (279),
— комедію було вже проведено (325),

Сюди ж пасують і заміни на безособовий зворот дійсних дієслівних конструкцій оригіналу:

- 1) tout ce qu'il (Rougon) avait fait
2) cour, qu'une muraille séparait
- 3) l'émotion, que la Marseillaise avait fait monter
- все, що було зроблено (253),
— двір, який муром відокремлено було (45),
— Захоплення, яке викликано було під впливом Марсельєзи (34);

до двох останніх прикладів більше б пасував зворот, „що його...“. Проте справедливості вимагає відзначити, що проєкцію безособового звороту в давноминулість (на зразок наведених прикладів) можна знайти, не зважаючи на заборони нормативної стилістики, у добрих знавців укр. мови. Це ж дозволяє констатувати, що сам зворот, не посідаючи місця в головному фарватері, всеж претендує на бічне місце в стилістичній, можливо, маючи для себе й об'єктивні підстави. Тимто й доводиться визнати шлях вільного змагання, що очевидно на нього й стає перекладач (бо гіпотетичне припущення про необізнаність його на цьому було б надто одіозне); однак слід додати, що кількісний бік цієї предилекції здається надмірним. Та якщо в принципі й можна висловити це

твердження, то доводиться рішуче протестувати проти заміни на безособовий зворот оригінального *participe passé*:

- 1) *ce chignon énorme, fait sans glace* — шиньон, якого зроблено було без дзеркала (15),
- 2) *la coté, plantée de blé et de vignes maigres* — схил, на якому посіяно було хліб та посаджено виноград (19) — переклад неповний;
- 3) *la tour..., tout écroulée d'un coté* — башта, що її зруйновано було з одного боку (22),
- 4) *certains hotels, construits au ras même de la pente* — де - які палаци, що їх було збудовано на самому взгір'ї (37),
- 5) *une logette plaree* — у сторожці, яку збудовано було (38),
- 6) *meubles plus endommagés* — меблі, що її було найбільш попсовано (74),
- 7) *un petit miroir... pendu* — перед люстерком, що повішено було (76),
- 8) *les calculs fondés* — надії, що їх засновано було, (94),
- 9) *à position si laborieusement acquise* — становища, що з такими величезними труднощами було нею досягнуто (95),
- 10) *les affiches collées a la porte* — перед оголошеннями, що їх наліплено було (111),
- 11) *le paquet d'osier oublié* — пучок лози, що його було забуто (164),
- 12) *leur entrevue, si brusquement conpee.* — їхнє побачення, що його було так нагло перервано (210),
- 13) *la proclamation, affichée vers une porte* — відозва, що її було наліплено (269),
- 14) *cette mesure, prise pour rassurer* — цей захід, що його було вжито (279),
- 15) *tout individu surpris les armes a la main* — кого захоплено було зі зброєю в руках (322).

Наведений хід перекладу непотрібно перевантажує фразу; до того ж мова укр. мас дієприкметник минулого часу, що завжди до послуг перекладачеві:

- Bâti sur le plateau, adossée au nord* — побудоване на в згір'ї,... притулене з півночі (36),

Зауважену перевантаженість маємо й тоді, коли безособовим зворотом відтворено *participe passé* — епітет, що не розпочинає собою речення:

- le fruit defendu* — овоч, якого заборонено (18).

Щоправда, можливе зауваження, що безособовий зворот відбиває постпозитивність епітету, чого не було б у „забороненому овочі“, але цей плюс здається меншим від мінуса — надмірного навантаження фрази; отже цей плюс і доводиться офірувати.

До вики ку зазначеного звороту в давноминулім часі слід додати й використання його в майбутнім, що однаково забороняє нормативна стилістика:

- 1) *il sera puni* — його буде покарано (269),
- 2) *vos desirs seront satisfait* — ваші бажання буде задоволено (90),

рідко безособовість стверджено оригіналом:

- 1) *on vrait les prévenir* — їх буде повідомлено (281),
- 2) *il ne lui sera fait* — йому не буде зроблено (166),

Іноді названий оборот використано для описової мети:

- 1) *la republique venait d'être proclamée* — буде проголошено республіку (153),
- 2) *tous pretendaient avoir compte sur l'envoi d'un regiment* — всі стверджували, що вони чекали на те, що військо буде надіслано (272),

Підсумовуючи подані факти, доводиться констатувати: 1) непослідовність у запровадженні тих чи тих звортів порівняно до оригіналу і 2) надмірну нетактовну рясноту звортів, які, зважаючи на нормативну стилістику, можуть претендувати лиш на експериментальне значення. Щоб покінчити з д словами в дзначимо таку аму непослідовність і в творенні прикметників дієприкметникового погодження на ч и й.

Як відомо, це також побічна лінія, якщо рахуватися на широкий фарватер норми, лінія, що її кінце стимулює у випадку перекладу з франц. мови наявність.

1) d'un voix suppliante	— благаючим голосом (35),
2) le silence frissonnante	— проймаюча холодом мовчазність (8),
3) étrange et saisissante beauté	— жагучу й захоплюючу красу (16),
4) la lueur mourante	— умираюче світло (8),
5) ces bruits mourants ¹ ,	— вмираючий шум (214),
6) trop ignorant	— дуже мало знаючий (153),
7) l'eau dormante	— стояча, сонна вода (198).

Але перекладач, ставши на цей шлях, використовує цей стилістичний хід і для відбитку інших, описових зворотів:

1) bohemiens de passage	— кочуючі цигани (7),
— 2) le visage en feu	— з палаючим обличчям (31),

Щоб покінчити з морфологічною непослідовністю, відзначимо заборонені форми II та III ступенів прикметника:

1) des plus amoureux	— найбільш закохані (18),
2) Il n'y a pas... un endroit, plus	— нема місця зворушливішого, більше
ému plus vibrant de tiédeur, de solitude	повного ніжності, самоти й любови (8).
et d'amour	

Знову ж зауважимо, що подібні звороти постають найкращі стилісти укр. мови але якщо іноді вони може й потрібні, як у прикладі —

d'un grand sang froid	— більш спокійна (170),

то доводиться рішуче протестувати проти такої незграбної мішанини:

plus gigantesques	— більш величезнішими (24).

Відзначена непослідовність переймає й лексику; так фр. *devenir* перекладено то через „стати“ (7, 8), то через „зробитися“ (3, 32, 68), а в одному випадку перекладач звертається й до свого убогого експериментального звороту:

quant a Roudier, il devenait comman-	— що до Рудьє, то його постановлено
dant	було (258),

аналогічно *pouvoir* перекладається то через „вдаватися“ (105 — поправно?), то через „щасити“ (106); це бажання бути різнобарвнішим за оригінал однаково недоречно в щойно наведених, як і в такому прикладі:

Au loin s'etendaient les routes toutes	— Геть перед ними видно було шлях, увесь
blanches de lune	облитий білим місячним сяйвом (177);

трафаретність наведеної спроби безсумнівна: Золя — оригінальніший.

До дрібних огріхів перекладу застосують фонетичні неадаптації: „я постараюсь знайти“ (3), „виходять з народу“ (3), „містить в собі“ (4), „змішувалось з сумним почуттям“ (19).

В морфології неоправна форма „опіру“ (60, 235, 252), сумнівна форма місц. відм. „в куткові“ (202); у стилістиці неоправні: вживання дієсл. „опанувати“ з трудн. відм. (31, 32, 223, 255, 267), вираз „це стосується мене“ (33), конструкції — „для досягнення“ (110), „після повалення“ (122); русизм „тхне від „помешкання“ (129), „в свою чергу“ (38), „в дійсності“ (57, 68, 277); сумнівні епітети — „паразитивний“ (85), „усміхнений“ (198, 201) та транскрипція „ідефікс“ (204). Нарешті дуже дивне підкреслене місце фрази, що для цього оригінал не дає будь якого приводу:

nourissait contre sa cousine Miette une	— палала непримиримо ненавистю до
haine implacable	своїх сестри в перших (174);

Усі наведені риси, не позбавляючи переклад середньої „читабельності“, не дозволяють застосувати його до майстерних спроб у цій галузі; чи не в наслідок їх читання оригіналу незрівняно приємніше. Перекладач, хоч і орієнтується у вимогах стилістики, проте грішиться проти того, що його послідовне проведення дає лише практика.

У зовнішній оформленні зауважимо численні помилки чужоземної бібліографії, а також огріхи: „психопатологічний“ (XIII), „в залежності“ (3), „порівнявшись“ (36), „дошок“ (13), „хистне створіння“ (148), „насушний“ (153), „до збої“ (181), „бурюка-лися“ (171), „паскуду“ (183), „тоско“ (279). Брак коми утруднює розуміння фрази:

¹) На стор. 240 та 241 це саме слово віддане через „конаючий“.

„деяк з них було поповсано в же і натомисть їх міська рада почала в же е... (17)“;
перепуск сполучення відчувається в перекладі:

je l'étendit, dans le silence et l'immobilité — Він стелився в тиші нерухомоті хо-
du froid, avec une melancolie douce лоду ніжно й меланхолійно (?).

Нарешті, обидва абзаци стор. 164 розпочато рядками: „З таким настроєм зустрів він державний переворот, з палкою й гучною радістю собаки, що зачув здобич“ (164); повтор їх зайвий: насправді вони належать першому абзацові.

Загалом зовнішнє оформлення досить порядне. Ціна — навряд чи для індивідуального вжитку.

Гр. Майфет

Ліон Фейхтвангер, „Еврей Зюсс“. — В-во „Красная газета“.

Для літературного „сьогодні“ Західної Європи характерна криза матеріалу, апеляція до позалітературних елементів, щоб урятувати художню форму. Один із таких найнадійніших і спокійніших елементів, — це історія. Сучасність у масовій західній літературній продукції, коли гілки її не подано під знаком майже памфлетного соціального протесту, появляє здебільшого всі ті цікаві романи бульварного типу, які почасті доходять і до нас із загальним потоком перекладного красивого письменства. Як протидія цьому красивому письменству, дуже поширюється історичний роман, де колорит доби та мальовничість давно минулих часів і подій замінює авторам традиційні сюжетні схеми та хоробливі еротичні психологізм сучасної прози.

Найпомітніше це явище, мабуть, у Німеччині, де найчисленніша й якісно висока художня проза. Сучасних німецьких історичних белетристів можна назвати дуже багато. Один із найкрасивіших споміг них — це Ліон Фейхтвангер.

Забігний драматург, який дав уже кілька історичних п'єс, прозаїк, що вже виявив себе в галузі історичного роману, Фейхтвангер звернув на себе пильну увагу критики великим романом „Еврей Зюсс“, що зайняв одно з перших місць у німецькій історичній художній прозі й вийшов недавно в російському перекладі у виданні „Красная Газета“.

Правда, тема, що взяв Фейхтвангер, дуже вдячлива і вже не раз була використана у німецькому письменстві. Найбільшою ж слави зажила новела Вільгельма Гаффа, де, однак, центр ваги полягає не в самій особі Зюсса, а в любовній інтризі, яка не дає повного й яскравого образу героя та доби. Крім того навколо імені єврея Зюсса (Jud Suss, як він відомий в історії й серед сучасників) склалися цілі легенди, переказувані з покоління в покоління у мешканців колишнього герцогства Вюртембергського.

І справді: єврей, що фактично керував цілою державою, єврей, що досяг нечуваної слави, становища й багатства, і кінчив своє життя на шибениці — уже цей факт сам собою є одна з тих реалізованих історією казок, які й без творчої - художнього оздоблення сприймаються, як автентичний роман.

І треба признати справедливості Фейхтвангерові — він зумів узяти з цього матеріалу все, щоб збагатити свій твір і надати йому ваги.

Особа самого Зюсса, зважливого красеня, надарованого мефістофельським розумом і вдачею; стихійний, пожадливій і розпусний герцог Карл Олександр, окремі постаті двірських — усі вони вирізьблені смілою рукою митця, що знає, які саме риси потрібні. В сплетінні плутаних сюжетних комбінацій повстає вся жорстока розпусна доба цілковитого розпаду залишків федалізму й захоплення влади торговельним капіталом, що віддав можновладних князів до рук єврейських фінансистів, потрібних їм. Автор не пожалів фарб, щоб змалювати розбещеність герцогського двору, якого проклинав народ, задихаючись у тенетах і капканах всіяких податків та накладів, потрібних Зюссові, щоб набити герцогські неенаситні комори.

Деспотичний уряд Карла Олександра й сваволя Зюсса, — майже диктатора, то одна з найтемніших і найганебніших сторінок в історії Німеччини тих часів. Для рекційної німецької історіографії, може, найганебніше те, що саме єврей досяг такого нечуваного становища. Ось чому в освітленні Фейхтвангера, Зюсс, коли порівняти з повідомленнями деяких німецьких істориків, може видатися показаним у дусі художньої ідеалізації й героїчного оздоблення. Тим часом, як доводить німецький критик Луц Вельтман, надало випущена (вже після роману) монографія про Зюсса низкою нових оголошених документів стверджує факти й, головне, загальне зафарблення героїв та доби, якого Фейхтвангер — мистець надав своїй реальному сюжетові. Чи це наслідок виключної творчої інтуїції, чи, навпаки, дуже уважне дослідницьке відношення до матеріалу, — це в оцінці художньої вартості роману ваги не має. Але цей факт підвищує той позаететичний зміст роману, який полягає в смілому й яскравому змалюванню доби, де автор не пожалував ні окремих картин, ні фарб. Навіть, навпаки, автори швидше можна закинути надто велику кількість матеріалу й фактів, які інколи мають суто ілюстративне значення.

А втім, це переваження композиційно не відчутне, дякуючи, поперше, великій динамічності й суцільності дії (наслідки драматичної техніки автора), а подруге, дякуючи напруженому патосові, яким проиятий весь роман. Отут і міститься своєрідна ідеологія-

на композиція роману. Фейхтвангерів патос подвійний. Нота соціального обурення виразно відчувається на початку роману, але під кінець розчиняється в націоналістичному патосі, що виправдує й підносить на героїчний п'єдестал Зюсса, Ландауера та інших євреїв, змальованих — із соціологічного погляду — дуже негативно. Цей національний патос до певної міри позначається й на всьому сюжеті, — як на змальованні героїв, так і на тих методах деформації історичного матеріалу, якими в неодавній мірі користуються всякі мистець.

Постать Зюсса вельми складна. Автор і на початку не скупиться на фарби, щоб створити дуже негативний, навіть огидний і через те ще яскравіший образ зажерливого, талановитого й можливого шанолубця. Зюсс ніби не має того почуття національної самосвідомості, що надає гідності змальованому в далеко дрібнішому іронічному плані Ісакові Ландауєрові. Він терпить усі образи, терпляче прислухається до всіх герцогових примх, а потім, примостившись при владі, заради герцогської ласки не відмовляється ні від зводництва, ані від немилосердних утисків людності, ні від неправдивого переслідування нічим невинних людей. Однак іскру людяності автор залишив йому: ця іскра жевріє в любові Зюсса до його незаконної доньки Ноємі, яку він пильно беріг од спокус і гріхів герцогського двору. І коли Ноємі, рятуючись від розпаленого герцога, кинулася з даху і розбилася на — смерть, — життя Зюссове зразу переходить на інші рейси. Приблизно з цим спадається і повідомлення, що він походить від зруйнованого аристократа — авантюрика. Старий родич його матері, кабаліст Габріель, загадковий мистик — іудей, уперше побачив справжнє обличчя Зюссова обличчя, коли той порішив залишитись євреєм. Але свою внутрішню судильність Зюсс утервав, позбувшись її остаточно по смерті доньки.

Родом Зюсс був не чистокровний єврей, а тому й зв'язок його з одноплемінниками не кривий, не інстинктивний, як у всіх євреїв, показаних у романі. Все, що він для них робить — визволення неправдиво засудженого Іезекіля Зелігмана, іде у нього через розум, від шанолубного бажання викликати й тут захоплення. Теж саме шанолубство велить йому не зрікатись свого єврейства і тоді, як викрили його походження: як єврей-правитель, він був дивом, з якого дивувався весь світ, а як син зруйнованого шляхтича, що був у неласці, він обернувся б на одного з багатьох. І він залишається юдеєм.

І, порішивши не змінити віри й нації, Зюсс — герой роману Фейхтвангера — цілком проймається вихованою століттями національною та релігійною відокремленістю національного непохитності своїх одноплемінців і кінчає своє життя, як герой. Для свого рятунку Зюсс не безбачив жодної християнки, — що були з ним у зв'язку, не обмовив пам'яті герцога нескромними викриттями (правда, є розхождження між цим і доводами деяких істориків) і прийняв заслужену кару на горло з спокійною безстрашною байдужістю. Але Фейхтвангер не захопився романтичним патосом багатьох історичних романістів, які хоч під кінець змальовують своїх героїв хоробрими, а мотивував Зюссову байдужість не чистим героїзмом, а горем через загибель доньки, що вибила йому радість життя й довела його до отупіння. Зюсс, сильний і непохитний зовні у щасті, виявив себе так само сильним і непохитним внутрішньо в нещасті.

Національний патос, виявившись уперше підчас виroku над Іезекілем Зелігманом в Ейслінгені, звучить повним акордом, коли євреї — крамарі, для яких (так це змальовано в романі) золото — все: чинник влади над аристократами, що розкладаються, спосіб захисту від утисків уряду, втіх в нещасті, — приносять Карлові Рудольфові цілі мішки золота, щоб викупити Зюсса. Нарешті, національний апотеоз — це смерть Зюсса під спів змішаних з юрбою євреїв; потім викрадання трупа й похорон, коли сотні верст юрби несли його на руках аж до міста Фюрта, де урочисто спустили в землю. На тлі цієї величчю національної ідеалізації меркнуть ті памфлетні фарби, якими змальовано картину аристократичних звичаїв на початку книги.

Передвизначеність загибелі Зюсса відчуває ясно не тільки читач, знайомий з його історичною долею. Вся фабула побудована на деякому композиційному містицизмі, — поруч із барвистістю описів, що їх деякі критики визнають за надто реальні. Цей містицизм відчувається в кількох символічних зовнішніх описах (чорні брови рабін Габрієля, що мають форму літери „шин“ — першої літери слова „Шаддай“, що значить — бог); у відноснах героїв одного до одного (те, що Зюсс, зустрівшись з герцогом, зразу ж відчує, що доля їх зв'язана); нарешті в тій химерній галюцинації танцювального походо закутих у кайдани героїв книги, галюцинації, що переслідує й герцога й Зюсса. Також не забуто й традиційної напівфантастичної риси авантюрного роману — що прорікання віщуна справдилося. Та це все подано на такому соковитому, побутовому історичному фоні, змальовано такими сміливими яскравими мазками й таке цікаве в побудові фабули, що книга захоплює й приковує не тільки стомленого сучасністю західного читача, а й радянського, не дивлячись на те, що самий матеріал та ідеологічне офарблення його чуже.

Піон Фейхтвангер безперечно в сучасному німецькому письменстві явище визначне, так само як і „Єврей Зюсс“, безумовно, значне явище в творчості самого Фейхтвангера.

О. Немеровська

„Казки та оповідання з Поділля в записках 1850 — 60-их р.р. Випуск I-II. З передмовою акад. А. М. Лободи. Упорядкував Микола Левченко, науковий секретар Філологічної Катедри, дійсний член Етнографічної Комісії. („Збірник Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук“, № 68), Київ, 1928. Стор. LV1+598. Ціна 4 карб.

Українська казкова література своїм багатством звичайно не звертала на себе уваги: збірник Куліша, Рудченка, Чубинського, Драгоманова, Манжури, Грінченка, Яворського — це приблизно все з помітніших корпусів казок (та й тут нераз останні, хоча й у великій кількості, вмішувалося лише поруч іншого матеріалу) для України; решта була розкидана по інших виданнях — періодичних, збірниках етнографічного матеріалу різноманітного характеру — та за кордоном: у Галичині (де найвидатніше місце належало публікаціям В. Гнатюка), а також у польських виданнях (Новосельського, Кольберга й дрібніші, органи Краківської Академії). Щоправда, спеціалістам було відомо, що загальна кількість цих розпорошених та не завжди приступних у нас друкованих записів казок давала Україні право на першість у східному слов'янстві¹⁾; проте, в загальному уявленні українську казкову літературу відсувало на друге місце. Отже, збірка, що її упорядкував М. З. Левченко, яка складається з трохи не з 600 сторінок і містить 642 №№ — це видатне явище, і не лише на теперішній час, коли літератури з цього поля виходить обмаль: „Казкам“ буде віддане місце серед час, коли літератури з цього поля виходить обмаль: „Казкам“ буде віддане місце серед найвишарпаних здобутків української етнографії. Однак, вага її — не тільки в кількості поданого й в її матеріалі: нова книга, як це зазначається й у редакторській передмові, містить „найстаріші й казкові українські записи“, з тих часів, коли, як можна було гадати, Україна в царині збирання казок розпорядка дуже непомітним доробком.

В „Казках“ опубліковано записи волосного писаря з Поділля А. І. Димінського та відомого українського письменника С. Руданського; автографи їхні переходувалися в архіві А. Є. Кримського²⁾. Дещо тут виходить у світ вже не вперше: матеріали Руданського друкувалися в „Малорусск. народн. преданія и рассказы“ М. Драгоманова, а потім вони з'явилися у виданні письменникових творів (у Львові, 1896 року); з того ж, що здобув Димінський, покористався (хоч і небагато) Чубинський у „Трудах“ своєї експедиції.

Книжка складається з посвяти, „Вступного слова од голови Етнографічної Комісії Української Академії Наук“ (про значення збірки), „Вступного слова від редактора“ (за історію й технічну сторону видання), біографії А. Димінського та загальних відомостей про діяльність С. Руданського як етнографа й самих текстів записів. Матеріал поділено на 13 розділів: I. „Оповідання про явища природи та про винаходи“, II. „Прирідки та забобони“, III. „Захарювання та замови“, IV. „Оповідання за чортів та за мити та забобони“, V. „Оповідання за мерців“, VI. „Оповідання за людей з несприродною різні прояви“, VII. „Оповідання за мерців“, VIII. „Оповідання релігійні, церковні та про духовних осіб“, IX. „Оповідання про життя родині та громадське“, X. „Оповідання про історичні особи та історичні події“, XI. „Оповідання про місцевості“, XII. „Билини“ й XIII. „Казки фантастичні, жартовливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я“ (цей розділ становить 2-й випуск книжки).

Отже, як можна бачити, редактор прийняв класифікацію Драгоманова (див. „Малорусск. нар. преданія й рассказы“); про це він і сам каже в передмові, зазначаючи, що зробив так за порадою А. Є. Кримського та А. М. Лободи. Однак, навряд чи така система є цілком досконалою, хоч в укр. етнографічній літературі вона здобуває собі stále місце (її додержувався й Б. Грінченко, пор. його „Етнографические материалы“, а також „Из уст народа“). За такого розподілу матеріалу дослідник, що вивчає ту або ту царину понять, може, трохи легше орієнтуватися тут, проте, з наукового погляду, немає сумніву, слід побачити точнішого літературного означення видів творів. До того, в Драгоманова є більше забобонів, повір, замовлянь й іншого матеріалу, що не належав до казок чи оповідань і що його важко було систематизувати якимсь іншим способом; в книзі ж, що її ми зараз розглядаємо, їх є менше, а основний зміст тут становлять казки, що являтимуть більший інтерес саме з погляду фольклористично-літературного. Не слід було подавати разом казки, перекази, легенди, оповідання, анекдоти й жарти; між іншим, не зовсім доцільно турбувати в одному розділі „казки фантастичні, жартовливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я“ — на це було звернуто увагу вже в перших оцінках книжки Драгоманова³⁾.

¹⁾ „Общее количество украинских сказок в печатных сборниках, — каже С. В. Савченко, що найдетальніше обслідував склад східно-слов'янської казкової літератури, —... превышает 2000, т. е. оно значительно больше числа записанных великорусских сказок... Сказки украинские собираются гораздо более интенсивно, чем сказки великорусские“ (Савченко — „Русск. народн. сказка“, Київ, 1915. Ст. 219).

²⁾ За ці автографи давніше було відомо лише із згадки в „Етнограф. Обзорении“, 1895, 3, 180.

³⁾ Можна порівняти в „Русском Филологическом Вестнике“, 1879, I.

Викликають заперечення й наголоски окремих розділів. Напр., що, власне, може означати назва „церковні оповідання”? Чи не буде не зовсім точний наголовок XII-го розділу — „Билини” (у ньому наведено один переказ про Ілдо Муромця)? З назви розділу XIII - го можна припустити, що в ньому є приказки й загадки, тоді як справді цього не бачимо. Врешті, й назва цілої книжки не зовсім відповідає її змістові (як це було й у Драгоманова) — адже, в ній знаходимо, крім казок і оповідань, не тільки анекдоти та жарти (не кажу вже за легенди, що й їх слід було б відокремити), а й повір'я, „забобони”, замовлення та вірші.

З передмови довідуємось, що пізніше має вийти 3 - й випуск матеріалів з Поділля; він складатиметься з продовження XIII - го розділу — жарти та факції, прислів'я й загадки, а також „наукового апарату” (в 1 — 2 випусках немає вказівок паралелей до опублікованого матеріалу).

З зовнішнього боку книжка не викликає догани, надто беручи до уваги певні технічні труднощі, що їх досі не зовсім ще пощастило позбутися.

Наприкінці ще раз підкреслюємо, що збірку треба палко вітати. Не позбавляє її інтересу й те, що тут містяться записи, почасти відомі попереду: їх не так багато. Крім того, за редакцією Левченка вони, треба гадати, вийшли поправліше. Врешті, видання, що в них попереду побачили світ видрукувані тут оповідання й забобони, тепер стали малоприступні.

В. Дашкевич

Первісне громадянство та його пережитки на Україні Науковий щорічник за редакцією Катерини Грушевської, керівниці Кабінету Прimitивної Культури. 1928, вип. 2 — 3 (Київ), ДВУ, 1928, сс. 216.

Новий том етнологічного журналу ВУАН, як це можна гадати з його змісту, являє продовження тої наукової роботи, що її наслідки опубліковані були друком у попередніх книжках (див. рец. „Ч. Ш, 1929, № 1, сс. 281 — 283, № 4, сс. 211 — 213).

Перша стаття — К. Копержинського, — „До системи понять часу у Слов'ян (з історії новорічного циклу обрядовості)” (сс. 3 — 63) є продовження розвідки, що її перші частини надруковано в двох попередніх книжках. У своїй статті автор розглядає різні системи числення часу у слов'ян і ставить собі завдання виявити, який зміст мало в них поняття часу на різних стадіях розвитку соціально - економічної й духовної культури. Він виходить із того твердження, що людська свідомість взагалі, зокрема ж щодо поняття часу, мала неоднаковий зміст за різних культурно - історичних умов життя, і гадає, що чим глибше в старовину, тим більше квалітативні були уявлення про час. Квалітативність у часових обчисленнях запановує в ближчих до нашої епохи часах. Але ж це не значить, що автор стоїть на еволюціоністичній позиції, бо він визнає, що в минулому предки слов'ян жили за різних умов, які то сприяли консервуванню в них примітивних уявлень, то, навпаки, руйнували їх примітивізм. Отож не можна будувати якоїсь витриманої суцільної еволюційної схеми розвитку поняття часу у слов'ян: все залежить знов таки від стану соціально - економічної культури за даної доби...

Питання, що їх порушив автор, потребує, зрозуміло, ще дальших розшукувань, збирання й систематизації нового матеріалу та його соціологічного дослід. Шкода що автор не використав великої англійської студії: „M. Nilsson, Primitive time reckoning, Lond, 1920.

У статті К. Штепи — „Про характер переслідування відьом в старій Україні” — (сс. 64 — 80) використано велику літературу до теми. Факти з України, та почасти з інших слов'янських земель автор порівнює з даними зах.- європейськими. Як В. Антонович, П. Єфіменко та В. Милорадович, К. Штепа приходить до висновку, що переслідування відьом у нас не було таке жорстоке, як на Заході, й взагалі мало цілком інший характер. Найголовніша причина цьому є відмінний проти Заходу зміст демонологічних уявлень, що були у нас зв'язані з вірою у відьом. Антично - східного чорнокнижжя в нас не було. Віра у відьом на Україні була тільки пережитком звичайної магічної традиції. Відбитки чорної магії, популярної на Заході, в нас — слабкі, отож і переслідування відьом не могли набирати таких форм, як на Заході.

Нас цілком задовольняє соціологічна аналіза К. Штепи, його влучні порівняльні екскурси в царину суспільного життя, але ж вважаємо, що дуже доцільно було б поширити ті уступи дослід, де йде мова про українські уявлення про відьом, бо в цьому, а не в зовнішньому факті переслідування полягає суть проблеми.

Наступна стаття — К. Грушевської — „Два центри етнологічної науки (з подорожних вражень)” (сс. 81 — 96) — наслідок наукового відрядження за кордон. Ця стаття порушує важливі методологічні питання сучасної етнології. В центрі уваги К. М. Грушевської є робота двох етнологічних напрямків: французької соціологічної школи, що гуртується навколо відомого соціологічного журналу „L'année Sociologique” та Французького Етнологічного Інституту при паризькому університеті, і австрійської культурно-історичної школи

патера Вільгельма Шмідта, що зосереджується навколо журналу „Antropos“ і має своїм центром місіюну школу в Санкт-Габрієлі, коло Molding у до-лішній Австрії. К. Грушевська докладно характеризує методи роботи обидвох цих шкіл і симпатії її, зрозуміло, не на боці клерикальної школи, що, хоч і провадить велику роботу на полі збирання матеріалу та його теоретичного висвітлення, проте не віля від упереджень, і це негативно відбивається на дослідях.

Для українського дослідника стаття К. Грушевської тим більше актуальна, що ідеї клерикальної австрійської школи в їхній тенденційній частині почали завоюватися і в нас. Це можна бачити з праці К. Сосенка, — „Культурно-історична постаць староукраїнських свят Різдва і Шедрого вечора“ (1928), обговореної в рецензіях (стор. 191 — 199). На цій праці позначилися всі негативні сторони нової теорії.

Далі йде новий, проти попередніх книжок „Первісного Громадянства“, відділ: „До питань систематики і термінології в народознавстві“. Уміщено тут дві статті: К. Копержинського, — „Деякі уваги про сучасне розуміння термінів: антропология, народознавство, етнологія, етнографія і фольклор“ (сс. 97 — 109) і К. Грушевської — „До взаємин між загальним і спеціальним народознавством“ (сс. 110 — 114). У цьому розділі, як це видно навіть із заголовків статей, порушуються цікаві не тільки вченому, а і звичайному читачеві, суперечні проблеми.

Далі вміщено нові етнографічні матеріали. Спільну тему розроблено в двох працях: К. Квітка, — „До вивчення побуту лірників“ (сс. 115 — 129) і В. Прус — „Матеріали до вивчення побуту лірників Чуднівського району“ (сс. 130 — 142). Ці матеріали є наслідком методичного переведення дослідів на селі і в цьому власне полягає їх цінність: до відомого вже вони додають багато важливих деталей.

Остання стаття — В. Денисенка — „Шлюбний ритуал та обряди на Україні“ Хв. К. Вовка у першій — болгарській і другій французькій редакції“ (сс. 143 — 161) дає детальне порівняння обох редакцій цієї визначної праці. У наслідок переведеної роботи ми маємо змогу точніше з'ясувати еволюцію поглядів Х. К. Вовка на шлюбний ритуал, а яке значення мають праці Х. К. Вовка — ці відомі.

Наприкінці вміщено замітку І. Брика, — „Міжнародний з'їзд в справі народного мистецтва в Празі“ (сс. 162 — 168).

Відділ „Критики і бібліографії“ (сс. 169 — 207) містить 13 рецензій на чужо-земні, українські та інші видання.

„Протоколи засідань“ (сс. 208 — 210) дають відомості про 16 засідань Кабі-нету примітивної культури при відділі примітивної культури й народної твор-чості Наук.-Досл. Катедри Іст. України спільно з культ.-істор. комісією та комісією Історичної пісенності ВУАН р. 1928, травень-грудень. З протоколів можна довідатися про етнографічні екскурсії й доповіді різних осіб, що брали участь у роботі. На додаток до протоколів надруковано замітку В. Чернигова — „Оголошення при чаклуванні“. Тут із різних старих видань прибрано матеріал до теми, що її порушила К. М. Грушевська в статті своїй „З примітивного господарства“, надруко-ваній у попередньому номері „Перв. Гром.“

Підсумовуючи наші уваги про новий том журналу, підкреслимо, що вага його полягає не тільки в розробленні сирового матеріалу і досягненнях на полі україн-ської етнології, але й у тому, що автори обговорюють нові принципові соціологічні проблеми.

„Первісне Громадянство“ дає читачеві змогу бути в курсі різних напрямів у науці про суспільство в його первісних формах та скеровує увагу на найздоровіші, ближчі до нашого світогляду, справді соціологічні принципові засади й методи дослідження.

К. Танан

„Життя й Революція“, кн. I — VI (січень-травень), 1929 р.

Журнал „Життя й Революція“ цього року остаточно набрав характер виключно літературно-мистецького органу: в ньому вже не подибуємо наукових, історичних і політичних розвідок, як це було перших часів його існування. В галузі читальних і інтересів — а наслідком того і в галузі редакційно-видавничій — відбулася певна диференціація, цілком закономірна на сучасному шаблі розвитку української літератури.

Отже, тепер рецензований журнал має лише такі постійні розділи: 1) красне письменство, 2) критичні статті, присвячені літературі та почасти іншим мистецтвам і 3) бібліографія, ц. т. рецензії на побіжну художню літературу. Шоправда, редакція журналу відокремлює ще розділ „нотаток“, що своїм розміром стоїть між рецензіями й критичними статтями, але, на нашу думку, таке виділення не має рації.

На сторінках, що присвячені красному письменству, натрапляємо на знайомі ймена й майже не подибуємо дебютантів. Будь-якої едн о с т і художніх напрямків, репрезентованих у журналі, даремно було б шукати: як відомо, наші „товсті журнали“ охоче дають місце на своїх сторінках найрозмаїтішим течіям. Отже, під червоною

1) За винятком В. Петрова, що за нього — далі.

обкладинкою „Ж. й Р.“ мирно уживаються й панфутуристи (Шкурупій, В. Вер, Полторацький), і успішів Іван Ле, і „западники“ (за висловом Я. Савченка) Косяченко та Плужник, і романтик Ю. Яновський і багато інших. Такий широкий діалект творчих напрямків хоч і надає барвисті різноманітності журналові, але водночас починається до деякої невпевненості його літературно - художньої фізіології.

Починаючи з „найліпшого“ фронту, згадаймо Шкурупієве оповідання „Жанна — батальйонерка“ (кн. IV та V), що хоч і не закінчене ще, але дає певний матеріал до міркувань про цей новий зразок творчості плідного письменника - футуриста.

Тематику цього оповідання автор бере з життя інтелігенції та військових за світової війни. Отже, маємо перед собою низку типів клясового ворога, що його, звичайна річ, подається в сатиричному жанрі. Стиль цієї „сатиричності“ можна схарактеризувати словами О. Полторацького (стаття - репортаж „Людина з Монбляном“ в № VI цього самого журналу):

„Клясовий ворог завжди смішний, безсилый, він тільки й чекає на той щасливий момент, коли його шапками закидають. А що буде, коли наше юнацтво зіткнеться з справжнім, страшним ворогом пролетаріату?“ — запитує цілком справедливо О. Полторацький.

Шкурупієва Жанна та її оточення прекрасно ілюструють таку характеристику нашого, на жаль, надзвичайно поширеного „інфантильного“ відтворення клясового - ворожого стану. Так от, тесософічне товариство „Священний Лотос“, що збирається в помешканні Жаниного батька - професора, займається нічим іншим, як..... спиритичним „столоверчієм“ (!!) (доречі сказати, сцена спиритичного сеансу не гірше змальована колись у Лева Толстого в його „Плодах Просвещения“). В такому саме спрощеному тоні відтворює автор і далі події: агітацію революціонера Бойка на фронті, подорож жіночого „батальйону смерті“ на фронт, флірти жінок із офіцерами тощо. Стильові й композиційні оформлення оповідання своєю елементарністю відповідає темі.

Поетична продукція лівого фронту (Скуба — „Весняна лірика“, В. Вер, Г. Шкурупій) дає переспіви вже добре знайомих агітаційних фраз на зразок хоч би отаких:

Ну хіба ж це життя
Прожити і
не бачити нічого, крім
рідного хутора.
.....
Товариші!!!
Прекрасна річ —
туризм (М. Скуба)

Туризм — прекрасна річ, але поезія вийшла далеко не прекрасна, хоч і повна агітаційного запалу.

Надоцінювання агітаційної своєї „словесної зброї“ — це звичайне явище для футуристів. Згаданий О. Полторацький у своїх нотатках „Людина з Монбляном“ у таких словах звертається до свого вічного пера „Монблян“:

„Мій Монбляне!..... Твоє золоте перо насувається на ворога, бере облогою факти. Ти така ж страшна зброя, як і кіноапарат Дзиги Вертова.....“

Як саме „насувається“ на ворога¹⁾ оте золоте перо — про це можна довідатися хоч би з таких от рядків:

„Вода під ногами!“ викликає думки про діялектику: краплина води не лякає, але в міріадах краплин можна потопитися, навіть бувши в калашах, гумовому пальті й з парасолею. Так кількість переходить в якість²⁾. Дивно, що автор не згадав доречі ще декілька таких прикладів „діялектики“, як от „Волга впадає в Каспійське море“, або „взимку холодно, а влітку жарко“. Для дітей молодшого віку це було б хоч і нудненько, але корисно. Подані далі авторові враження від санаторія „Межигір'я“ та його міркування з приводу цегельні й художнього технікуму не позбавлені певного інтересу, як і всякий репортаж про нашу дійсність, але наївна спрощеність і бідність викладу роблять О. Полторацького „Монблян“ не так „страшною зброєю“, як просто учнівським олівцем у галузі „Літератури факту“.

Репортажний жанр репрезентований у журналі ще хоч не такими претензійними, але однаково нудненькими „Листами з дороги“ Є. Черняка, що в них автор розповідає про свої враження від подорожі за кордон. Значно краще поділило авторові розповіді про Чехословаччину — країну нову й мало відому сучасному радянському читачеві; листи про Італію не дають нічого нового в справі художніх описів, а в полі-

¹⁾ Доречі, залишається неясним, чи мова мовиться про Дніпро, чи про калюжу після дощу. — Л. С.

тично - соціальній характеристиці обмежуються на загальних. Характеристика Австрії, зокрема Відня, не позбавлена інтересу, хоч і переобтяжена зайвими подробицями. До напівбілетристичного жанру треба залічити Мр Садовського — театральні згадки, що в них подибуємо багато цікавого, бо ж історія українського театру щільно зв'язана з історією громадсько-політичної думки. Конкретний, насичений фактами виклад М. Садовського не позбавлений жвавості й гумору.

У дечому нагадує цей мемуарний, напівбілетристичний жар і цікавий нарис В. Петрова — „Роман Костомарова“ — ця перша спроба відтворити на українському ґрунті жанр „biographic romances“ (романтизованої біографії), що за наших часів надзвичайно популярний у Західній Європі. В. Петрову пощастило з'єднати в своїй нарисі так влучну психологічну характеристику особи видатного українського історика й так влучно зображення настроїв і думок цієї доби романтичного націоналізму. „Заперечення кохання“ Костомарова до Аліни Крагельської надзвичайно характерне не лише своїми психологічними суперечностями, а й зовнішніми перипетіями у взаєминах цих „героїв роману“ для цілої доби романтизму. Нарис В. Петрова читається з великим інтересом і збуджує інтерес до нашого минулого. Можна вважати цю першу спробу в жанрі романтизованої біографії за надзвичайно вдалу: вона далеко краща від багатьох західно-європейських зразків цього ґатунку літератури, що в них часто — густо натрапляємо на зайві подробиці й штучну „літературність“ викладу, тоді як нашому автору пощастило взяти „вірний тон“.

Повторяючись до творів суто-білетристичних, зазначмо насамперед розділи з роману „Чорний Ангел“ О. Слісаренка. Як і в інших творах авторських, — подекуди й більш, ніж в інших творах, — в „Чорному Ангелі“ маємо яскравий „показ“ героїв та дії, конкретні й підкреслено-індивідуальні портрети, переконливі психологічні ситуації, цікаві типи. Але до цього, „Чорний Ангел“ — роман, очевидно, про брехню й; як це можна міркувати на підставі цього уривку, проблему взято глибоко, але ідеологічно вона викликає сумніви. Протиставлення анархо-індивідуалізму (в особі Томи Карлюги) комуністичній психоідеології відбувається не завжди на користь цій останній. Втім, остаточно міркування про напрямки ідеології твору треба відкласти до виходу з друку цілого роману.

До „проблемних“ творів треба залічити й Є. Плужникову драму „Професор Сухораб“. Автор, визнаний мистець у галузі поезії (хоч і зазнав падіння) і слабкий прозаїк (див. його роман „Недуга“), виступає вперше як драматург. Він виявляє в цій драмі технічне вміння розгорнути дію за законами отієї інтелігентської Чехівської-Андрієвської драматургії, що для неї обов'язковий м'який і марудний тон з деякими спалахуваннями „ідеалів людськості“, що гинуть серед похмурого й нудного оточення. Носій цих „ідеалів людськості“, за традицією, є „професор-інтелігент“. Є. Плужник залишився вірний цій традиції й на тлі сучасності відтворив знайому постать нікчемного, але благородного професора Сухораба. Як доктор Штокман, він лишається самотнім серед бруду, міщанства й шахрайства, що його оточує. Щоб підсилити ефект, автор вводить цей бруд, міщанство й шахрайство в родину професора, позбавляючи його особу будь-якої підтримки. Індивідуалізм у розумінні отих „ідеалів людськості“ таким способом ще дуже підкреслений. „Самокритика“ в авторів змалюванні нової „радянської“ буржуазії й міщанства набуває характеру занадто похмурого самозасудження. Бувши невірно поставлена, проблема боротьби з міщанством художньо втілена хоч і технічною вмілістю, але без будь-якої життєвої переконливості й конкретності.

В цілком іншій площині відтворює нашу сучасність вуспівець І. Ле в своєму оповіданні „Зрада“. Його цікавить виробничі оточення й виробничі проблеми, які він хоче поєднати з проблемами особистого життя. Кохання й ревності водночас з ідеологічними розходженнями примушують героя забути на смерть дівчину. Ідеологічна боротьба між героєм і Ганною точиться навколо питання: чи будувати паперову фабрику, чи фабрику українських килимів. Питання загострюється в плані національної проблеми: паперове виробництво, мовляв, не можна українізувати через брак відповідної української виробничої термінології, а виробництво килимів — з давніх давен українське, має українські назви знаряддя. Комуніст-герой не погоджується з цим, вважаючи, що паперова фабрика потрібніша радянській Україні, аніж килими. Тракування цієї проблеми в І. Ле досить таки наївне, художнє втілення виробничої проблеми занадто бліде, а сама проблема, як бачимо, доволі „кустарна“. Проте, саме тяжіння до виробничої тематики й до питань українізації промисловості заслуговує на увагу.

Читаючи отакі, хоч і далеко не досконалі, спроби відтворення виробничого життя, можна перекоонатись, що це правильний шлях до перемоги над міщанством, бо автор скупчує читачеву увагу на творчих продуктивних силах життя.

Переходячи до жанру авантюрного, назвемо Є. М'якотин „Вуркаган“ — оповідання, побудоване хоч і в романтичному стилі, але з установкою на пригоди за зв'язку і несподівану розв'язку з любовною інтригою. В дечому це „бандитське“ оповідання нагадує Епікову „Зустріч“.

Окремо стоїть своєрідне оповідання Ю. Яновського „Бородаті мисливці знаходять молодість“. Виходячи з властивого йому нахилу до незвичайних ситуацій і романтичних характеристик, автор уміщує дію на якийсь незнайомий острів, де живуть оті „бородаті мисливці“ — салдати, що охороняють царську охоту. Революція з'являється до них в особі молодого сурмача, що втік з шибениці. Композицію цього нескладного, хоч і барвистого сюжету ускладнено зміщеннями й перестановками окремих епізодів, а виклад зчудований через наслідування стилю кіно — сценарія. Романтика цього оповідання і його формально-технічна орнаментальність, при всій напруженості далеко менш впливають на читача, аніж у таких творах Ю. Яновського, як „Козак Швачка“, саме через брак будь-якого конкретного кольору в отих „бородатих мисливцях“ і островах, і мисливці і сурмач — доволі абстрактні, позачасові й позাপросторові образи.

Обминаючи, за браком місця, деякі з інших прозаїчних творів, вміщених в журналі, згадаймо, нарешті, дещо з поезії, і насамперед В. Сосюру — уривки з поеми „Мазепа“ Поет — лірик трактує нині в своїх чотирихстопових ямбах історичну тему, виспівану в Пушкіна; в цьому уривку він бере Івана Мазепу в його ранній період життя при дворі польського короля. Любовні епізоди між Мазепою і Зосею і Мазепою і Юзєю, а також зародження в Мазепиній душі героїчної мрії про визволення українського народу становлять зміст поеми. Не можна сказати, щоб автор стилістично або тематично дав щось оригінальне: умовна романтика й умовна поетична риторика поеми викликають навіть здивування, як може В. Сосюра — поет, що так чи так пройшов крізь революцію, давати за наших часів такий позачасовий твір?

Ще більший сумнів викликає Косяченкова поема „Береги“, що її закінчення буде в дальших книжках журналу. Авторці спало на думку викласти віршованою мовою найшаблоннішу літературну тему про нещасливе кохання дівчини до бідолахи комсомольця; батько — генерал хоч віддати її за багатого, і закохані тікають з рідного села — за кордон. Поцілунки, обійми, блаженні хвилини, сині очі, звичайна річ, рясніють у цій поезії. Ідеологічний конфлікт у душі комсомольця змальовано коротко, але виразно в таких рядках:

„Юрко — розколотий, розбитий,
і знепритомнілий немов,
Бо хотів би він обох любити —
Смугляву Зину й комсомол“.

Коментарі до цього трагічного становища, гадаємо, зайві. Останні рядки дуже скидаються на авто-пародію.

Читаючи цю поему, неможна не погодитись із Савченковим твердженням про занепадницьтво Косяченка: справді, важко уявити собі, яку позитивну творчу роль може відіграти поет, позбавлений так соціальних емоцій і ідеологічних шукачів, як і безпосереднього поетичного смаку. Втім, приймаючи в основному Савченкове твердження й оцінки сучасних поетів, що їх він подає в статті „Мертве й живе в українській поезії“, не можна цілком погодитись із його методом літературно-художнього аналізу. Втім Я. Савченко влучно характеризує окремих поетів — зокрема Сосюру й Косяченка. Не можна не погодитись і з характеристикою Копиленкової „кризи матеріалу й стилевий культури“, що її подає Я. Савченко в спеціальній статті (кн. IV). Тут критик сумлінно аналізує творчість Копиленкову. Отже й виходить, що позитивну оцінку Я. Савченко дає найсумнішій оповіданню („Мати“), не закидаючи письменникові безнадійності його песимізму, як це робить Ф. Якубовський („Критика“ 1928 р., кн. 9).

З інших критичних статей зазначаємо Б. Якубовського „Юрій Яновський, та його Майстр Корабля“; автор починає з дуже гострої оцінки Г. Майфетової „суто-формальної статті“ („Критика, 1928 р. № 7.) про Яновського, що в ній, на думку Б. Якубовського, не маємо потрібної матеріалістичної марксовської аналізи розглядання творів. Отже, від дальшого викладу Б. Якубовського читач з інтересом чекає такої аналізи, але, на жаль, не знаходить навіть жодного натяку на марксовське з'ясування соціального значення творів Ю. Яновського. Щоправда, на формальну аналізу Б. Якубовський не грішиться, але натомість він подає тільки сумбурні імпресіоністичні міркування й бездоказові твердження, як от: „Ю. Яновський має право назвати свій мемуарний твір романом, хоч нічого близького до сучасного визначення роману в „Майстрі Корабля“ немає...“ Цікаво було б дізнатись, яке оте „сучасне визначення“ роману? На нашу думку, напакі, нічого близького до мемуарів у „Майстрі Корабля“ немає, бо мемуари будуться за принципом хронологічної послідовності й єдності героя — оповідача, а в „Майстрі Корабля“ маємо зміщення як хронологічної послідовності, так і центру дії (напр. історія Богдана).

Стилістична аналіза прози М. Хвильового, що її подає в своїй статті з приводу „Сентиментальної історії“ Г. М. а й ф е т, певною мірою стосується до згаданої проблеми поєднання „реалізму“ й „романтизму“. Почасти імпресіоністична, але сумлінна й переконлива стаття, хоч і не висчерпує всебічно питання про стилістичні засоби М. Хвильового, але дає цінний висновок до наукового вивчення його творчості.

Через нестачу місця ми позбавлені змоги переглянути всі інші критичні розвідки, як про сучасну літературу (Щ у п а к а про Епіка), так і в галузі історії української літератури (Зерова про Старицького, Дорошківича і Навроцького про Шевченка й т. ін). Врідні „Нотаток” маємо інформацію про переклади з української мови в західно-європейській літературі. На жаль, журнал „Ж і Р...” не дає цього року будь-яких інформацій про західню і взагалі чужоземну літературу. Почувається також відрив від радянського письменства поза межами України; навіть літературно-мистецька хроніка України не знаходить свого відбитку в журналі. Загальне враження замкненості й відірваності від життя підсилюється через брак провідних статтів, в них порушувалися б питання літературної політики. Втім журнал зберігає свою високу культурну цінність, як орган, що прагне вдосконалення української літературної мови (нагадаймо хоч би регулярно вмішувані розвідки М. Г л а д к о г о про мову сучасного українського письменства).

Л. Старинкевич

Di Roite Welt № 5 — 6 1929 р. (Червоний Світ, єврейський щомісячний політично-громадський та літературно-художній журнал). ДВУ, Травень 1929 р.

Не випадково цю рецензію уділено піврічному номерові журналу. Причина цього — зміна характеру журналу, не так, звичайна річ, його основною наладу, як конкретного здійснення його.

Серед єврейських журналів СРСР **Di Roite Welt** посідає одне з найпочесніших місць, так давністю свого існування, як і обсягом та серйозністю матеріялу. Але тоді як орган ВУСПП'у „П р о л і т” майже виключно є журнал літературний, а білоруський „Ш т е р н” („Зоря”) — літературний та громадсько-політичний, **Di Roite Welt** досі був насамперед журналом політично-громадським, і аж потім художньо-літературним. Не можна казати, щоб йому бракувало художніх сил: навпаки, навколо його об'єдналися видатні письменники — ось як Квітка, Гофштейн, Маркіш, Бергельсон, Ністер, — а в тім літературний бік журналу був, сказати б, у зневазі. Ці зауваження стосуються не так до красного письменства, як до критичного та бібліографічного розділів — тут була майже пустеля; навіть ті критичні огляди, які іноді друкувало в журналі, були не розглядом творів, а зауваженнями та міркуваннями з приводу.

Нині становище змінилося. Не втрачаючи чіткої марксистської лінії, **Di Roite Welt** досяг різноманітності матеріялу та збагачення критично-бібліографічного відділу. Чи є це особливість лише цього номера, чи це вже постійна його лінія на майбутнє, ще рано казати, але є багато підстав гадати на друге. Треба відзначити також зміну керівного складу журналу. На чолі його став відомий письменник і громадський діяч. Шахна Епштейн, що недавно повернувся з Америки. Мабути у зв'язку із зміною керівництва (а не просто часовою кореляцією) й слід пояснити зміну характеру журналу.

Конкретний зміст № 5 — 6 такий: поезії Квітки, Фінінберга та Фегера, оповідання Лур'є, Волкенштайна, Сито й Явича. Звертає на себе увагу новела Лур'є „Раси Шуб” (поки надруковано лише частину) цікавою зав'язкою на напруженістю ситуації.

Політичний та громадський відділ містить у собі статті Новаківського про правий ухил, Лондона про п'ятирічний план і Кіпера про наслідки виборів рад; як бачимо, всі три статті на свіжі та злободенні теми.

Як новину, відзначаємо новий розділ „Помістах та селах”, де подається подорожні враження Стреліца та Гіршбайна про Донбас та єврейські колонії у Криму. Для єврейського читача — переважно мешканця міста — ці нотатки дуже цікаві й корисні.

Але найбільш вражає ясністю матеріялу було в нього по дві статті на літературні теми, тут як у попередньому номері журналу було в нього по дві статті на літературні теми, тут ми бачимо 5 статтів, 2 огляди та 6 рецензій. Це є справжнє досягнення. Серед цього матеріялу ми знаходимо декілька статтів звідного характеру, а саме: Ш. Епштейна „На роздоріжжі двох епох” (етапи, проблеми та перспективи єврейської літератури), В. Короздоржіжкі „Огляд єврейських журналів” та А. Вевпорки „Огляд єврейських журналів”, „Українська радянська література” та А. Вевпорки „Огляд єврейських журналів”, „Лайб у Радянському Союзі” й розгляд нових книжок: Дуця про поему Харікову „Лайб у Радянському Союзі”, Герсона про „Брати” Маркіша. В рецензіях на нові романи та вірші охоплено найновітніші видання: „Мідас гадін” (Відляка) Бергельсона, „Цуштар” (Додача), Х. Левіної тощо.

Отже, на закінчення ще раз підкреслимо підвищення загального рівня журналу, піднесення його цікавості й гадаємо, що тепер журнал має всі дані, щоб стати гегемоном єврейської журналістики у цілому Союзі, а можливо, ще й поза межами його.

О. Фінкель

„Красное слово”. Літературно-художественний журнал. Орган Всеукраїнського Союзу пролетарських Писателів ВУСПП'у, №№ 1, 2, 3, 4 й 5 — 1929. Госиздат.

Художній відділ поділяється на такі групи: перекладну українську (108 сторінок), та російську оригінальну, що здебільшого і тематично близька до української й має обличчя радянської дійсності (304 стор).

Центральне місце, як здається, обіймає російська література оригінальна, але фактично воно належить українській літературі. З українських речей за найкраще, отже, за найкраще в усіх п'ятих номерах журналу доводиться визнати оповідання Хвилювального «Из Варинной биографии» (№ 1). Оповідання це критика вже відзначила: воно має право на почесне місце в українській літературі. Микола Хвилювий є великий мистець і майстер доброго стилю. Він чудово знає, що йому треба сказати і як. Надто виступає це «як». За оповіданням почуватися вдумливий і глибокий майстер, що з посмішкою зірниць, відступ більшовиків та мешканців, що їм «співчують», — переляканих, із яскраво й барвисто. А такі сцени, як у штабі партизанського загону, коли підчас за-взятої перестрілки безвусий партизан убігає до штабу й схвилювано доповідає: «Уже! І, тобто Варя родить, або інша сцена в клуні, де на соломі лежить Варя з немовлям, а над головою в неї сяє блакитне небо в стрісі, пробитий гарматнем — ці сцени зворушливі й справді хвилюють.

Оповідання високо художнє, з глибокими загально-людськими переживаннями й для всіх інших учасників «Красного Слова» може бути за приклад як опанувати тему та мову.

Вже Слісаренкова новела «Позолоченное Олово» (№ 5) порівняно з попереднім оповіданням являє цікаву й добре написану дрібничку. Новела в стилі О. Генрі. П'сюжет розгортається діалогом і кінчиться штучним і трохи трикувим фіналом. Викриття офіцера Чаленка, напр., не підготоване й не виправдане. Видно, що над автором тяжить сюжет, якого цілком слухаються обидва герої й сам автор. Але загалом новелою написано непогано.

Пилипенкове оповідання «Призрак» (№ 2) своєю ідеологічною настановленістю також витримує цю передову лінію. Воно є актуальне й соціально насичене, але з художнього погляду відступає — сухеньке, а подекуди є шаблони сентиментального й натуралістичного порядку й навіть детектив: гострий погляд, у вікні маячать неясні постаті — примара... Схематичність — через те, що сюжет не цілком продумано — не дала авторці змоги розгорнути особу Сисоя, керівника радгоспу, а давніше — гетьманця, і тому вийшла не жива людина, а трафарет. Вже те, що Сисой переходить до червоних, попереду викрашив в мертвого партизана документи, примушує читача пристергтися й поставитися до цього епізоду недовіркою. Адже справді це було простіше й одвертіше (якщо, звичайна річ, перебігали не для шпигунства). Оповідання має, проте, позитивну цінність — воно дискусійне, бо виносить на громадський суд складне питання — питання про межу між ворогом і другом.

„Голуби мира“ — Микитенка (№№ 3 і 4) — не оповідання й не повість, а художній, з великою вмілістю й піднесенням написані подорожні враження. Цей літературний жаїр, що межує з публіцистикою, існує давно і завдяки своїй місткості та максимальній для автора волі, легко знаходить масового читача (це саме стосується й до „Писем о земле и людях“ Вол. Соболева). „Голуби мира“ — це найодвертіше обличчя партійця, що з гіркою іронією доводить на читача з сторінок „Красного Слова“, і дуже шкода, що таку видатну річ перервано на половині. Читач - робітник, що ще не зовсім володіє українською мовою, охоче прочитає такі речі, навіть у перекладі, що своєю якістю завжди стоїть вище за оригінал.

Російська оригінальна література переважає українську переважно своєю тематичною серйозністю та актуальністю, але стоїть нижче від неї з художнього погляду.

„Горный инженер“ Юрезанського (№ 5), треба гадати, є початок роману „Алмазная свита“, що друкуватиметься в дальших номерах журналу. З уривку важко гадати, який вигляд матиме цілий роман, та вже на початку дано експозицію: невідло закладена копальня, інженери Шевелев і Рузаєв, як дві протилежні психо-ідеології, і... маса. Герой — молодий інженер Шевелев. Це в одній сюжетовій площині. В другій окреслено ситуацію двох кривих, що перетинають серце Шевелева: нисхідна — Ганна Олександрівна і висхідна — Таня. Автор розчистив велике поле для своїх героїв: Донбас—Одеса—Москва—Туркестан. Щодо розмаху це складається на Шахтинську справу, але якою з двох площин пройде основний стріжень роману, вирішити це тяжко. Надто непокотні портрети. Іх намальовано досить таки знайомими давно баченими способами. Інженер Шевелев — добрий хлопець. Щоб показати, який він відданий роботі, автор вставляє епізод, що вийшов у нього не зовсім вдалий — висадження копальні та подвиг Шевелева. Найдраматичніший, здавалося б, момент, коли забійники приходять до думки, що треба одну людину з'їсти, щоб не померти під землею з голоду, має мелодраматичний характер і нагадує оповідання для дітей із серії „Труженики земли“. Цьому невідлому епізодові автор дає місце для характеристики улюбленого свого героя—Шевелева, що йому він протиставить інженера Рузаєва. Як здається, Рузаєв є носій другого шаблону. Він „красивый, гладко выбритый, с тщательной прической на косой пробор коротких

І все. Коханню й оповіданню край. А висновки які — невідомо, мабуть, і авторів.

Ця вада надто помірно виступає і в інших авторів. Тут уже, як сказав би Бєлінський, поети, добре почуваючи образ, зовсім не бачать ідеї, що в ньому виявляється, тобто їхня творчість — це несвідоме белькотання (Батров), а може й навпаки, цілком свідомий А. Утевський — „Черная вода“ (№№ 2, 3 и 4). Його повість починається в Конан-Дойлевою стилі: „Темно-зеленый с решеткой автомобиль остановился у ворот института судебно-медицинской экспертизы. Два красноармейца спрыгнули с задней скамейки и, обнажив шашки, через заперешенный снегом двор повели высокого смуглого человека в сером пальто, в мягкой шляпе...“ Далі, як і личить, слідчий, таємничу смерть молодій жінки тощо; Шерлока Холмса тут немає, бо головний герой — радянський художник Рябов. У минулому він „был мальчиком в иконописной мастерской, рыбаком, чертежником на заводе, художником, красногвардейцем.“ Як бачить читач, герой — пролетарського походження, а поглядами — ще й комуніст. Може мав і партійного квитка, але автор про це нічого не каже. Його цікавить інше — характеристика Рябова й російської емігрантки, дочки міністра в південному уряді, що за документом комсомолки Жанни, яка загинула в Парижі, повертається до Росії, як жінка Рябова. Автор тоно й старанно виводить її портрет, щоб читач широ злюбив її. Разом потрохи, поволі, але вірно підливає „дьюгто в мед“, розгортаючи владу Рябова. Наприкінці повісті ефекту досягнено: Жанна — добра, прекрасна дівчина, що любить „Росію“ і хоче „жити й працювати“. Рябов — жорстокий, brutальний і ревнивий. Кінчилося це тяжкою драмою: щоб доводитися від неї про таємницю — чи не шпигунка вона або може просто не любить його, він присипляє її хлороформом, сподіваючись, що вона почне мари. Жанна вмерла. Така трагічна розв'язка цієї повісті. Написано її без соціальної пульси, але живою і барвистою мовою. Скрізь почуваться „барщина“ та „потустороннє“ сподівання. І Липковський, і Жанна — це рушії, що стріляють в автора. Та його це мало турбує. В читачів бік він посилав дужий постріл своєю основною ідеєю. Його головний герой — Рябов, радянський мистець і переконаний комуніст, викликає огидливе почуття, як жорстокий дегенерат, що задушив безвинну емігрантку, хоч і дочку організатора добровольчої армії.

До другого автора — Батрова редакція не менш прихильна. Вона видруквала три його оповідання: „Фенькин мятеж“, „Солдат“ (№ 1) і „Возвращение“ (№ 5). Оповідання писано виразною соковитою мовою. Автор, безперечно, здібна людина — але чітку психіку мають організовувати ці оповідання? Нам це незрозуміло, як незрозуміла і позиція самої редакції.

Вірші такі самі неодомовиті і поділяються на ті самі групи. З українських поетів Масенка — „Село Комсомолье“ (№ 1), Кулика — „Ниагара“ (№ 3), Семенка — „Мой рейд в вечность“ (№ 4), Сороки — „Будущему“ (№ 5) дано в добрих перекладах. З них за найкращу річ треба визнати „Ниагару“ Кулика. Написано її складними мішаними розмірами анапестів та хорев. Загальне ж ритмічне окреслення дає панзник. Автор називає свою річ поемою, але вірити цьому не обов'язково. Поема — безперечно, не поема, а просто дитирамбі Ніягарі, яскраво емоційні й виразні, з сталим ідеологічним настановленням. Хибу тут, як і в Семенковій „Мой рейд“, треба пояснити властивостями російської мови — ця підвищена збудженість поетів, що цілком відповідає кольорові української мови, скидається тут на космічний період російської поезії часів військового комунізму.

З російських поетів задовільні вірші дали Болохін — „Жена комиссара“ (№ 1), П. Простой — „Бушующий край“ і „Речныеклады“, але вже в 2-му номері його вірші слабші. Вони розтягнені, багато гасел, і вони власне зроблені, а не написані. Ще відзначимо вірші Турганова — „Товарный 29-238“ (№ 3), Калянінікова — „Из белорусских набросков“ (№ 4), Мальцева — „Песня о прошлом“ (№ 5) і Радугина — „Канатка“ (№ 2); в 4-му номері в „На костях“ він слабший. Взагалі слабкі вийшли вірші у Пульсона „Море“ (№ 2) і Смірнова — „Ленинград“ (№ 3). Вірші Петнікова в 1-му й 2-му номерах розраховані, певна річ, на аматора. Для робітничого читача — це порожні сторінки. Щодо до двох, можна сказати, найцікавіших поетів „Красного Слова“ — Бездомного й Кисельова, то тут лишається тільки краєчок. Обидва вони, замість підійти ближче до нашої дійсності, блукають під „яблонями“, в „перелуках“ або порпаються в далеких архівах (Кисельов у № 5). Доводиться тільки дивуватися — куди обернений їхній політичний зір. У № 2 вони всіма фірами свого літнього захоплення виспівують або „вкривають“ міщанство. Справжнє порівняння шляхетного почуття еспанського дворянина. Такі теми в читача вислихнуть лише здивування й цікавість. Чи варто через дурниці заглиблюватися в зворушливу й гнівну лірику?

Теоретичний відділ задовільніший. Тут дано добрі статі проф. Бєлицького — „Переводная литература на Украине“ (№ 2), Айзенштока — „Квитка и крестьянство“

(№ 3) тощо. Трохи академічні й важкі вийшли статті Державина — „Поэтическая теория и критика Лева" (№ 4) і „Конструктивизм, как литературная школа" (№ 5). Для журналу не наукового, а призначеного для читача середньої кваліфікації треба писати популярніше. Навпаки, аж надто легенькі й схематичні вийшли статті Ганджулевича — „От Чацкого к Чапаеву" (№ 5) та Степняка „Очерки современного украинского романа" (№ 4), а його друга стаття — „Сергей Есенин" (№ 3), до того ж, несвоєчасна й спірна в багатьох твердженнях. Цілком не доречі в журналі стаття Капустянского — „Лирика Василия Еллана" (№ 2). І це ще більше дивує тому, що перед нею вміщено розумну застережливую статтю тов. Кулика „Не канонизировать — изучать" пущо Василя Блакитного, виховуючи на его дозунгах і постулатах молодое покоління нашої послеоктябрьської літератури", пише тов. Кулик. Стаття Капустянского, на жаль, дуже далека від виховання. Вона не вчить відрізняти пролетарське й художнє від „лівого" в лапках і халтурного. Навпаки. Таке формально - казуїстичне дослідження тільки затемнює суть Елланової революційної поезії та забуває паморочки читачам. Загалом видно, що редакція „Красного Слова" використовує випадкові статті, що потрапляють до її теки. Це слід усунути. Потрібні директивні статті про ролі письменника, ролі творчості. Потрібні статті такого характеру, що могли б витягти молодь з еротичних та безпринципних - богемських нетрів і спрямувати її на шлях соціалістичного будівництва. Ми тепер, як ніколи, потребуємо багаторої організувальної літератури...

Нам лишається сказати ще два слова про бібліографічний відділ. Цей відділ явно „безпритульний". Тут рецензується: український роман Яновського та „Пройдохі й грамофони" Якубовського; Франк Норріс — „Сильная духом" і Хаджі - Мурат - Мугуев — „Смерть Николы Буичука"; поеми Тихонова і вірші Догленго тощо. Загалом тут цілком панує випадок, що править легкими й поверховими рецензіями Гельфандейна, „безвинними" висловлюваннями Степняка та академічними аналізами Фінкеля й Державина.

Л. Крайній

Від редакції. Вміщені в цьому № „Ч. Ш." рецензії на журналі „Життя і революція" та „Красное слово" треба розглядати як дискусійні.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Шановні товариші!

Цього року, у березні місяці, я видрукував у № 3 Червоного Шляху своє „Оповідання про гніду кобилу". Багато товаришів і кілька редакцій нашої періодики закинули мені через цей твір обвинувачення у правому ухилі і далі — в контр-революції. Вважаю за свій обов'язок об'яснитися з радянською суспільністю й зокрема з тими товаришами, що інкримінують мені тяжке обвинувачення. Перше: мій твір — звичайне оповідання епічного характеру, і ніяка байка. Нікого я ні алєгоризував, ні символізував під гнідою кобилою; справжнім героєм цього твору є звичайна собі скапа, що в рабстві своєму промовляє до людини надірваним трагічним голосом. Ці слова мої про істотний зміст твору стверджуються хоч би поверховою формальною аналізою оповідання. Пишучи його, я мав на увазі виключно гуманну настановку — захистити тварину, яка, на мою думку, посідає в природі цілком законне місце, від надмірної експлуатації та знущання бодай до того часу, коли наші соціальні злочини дозволять нам користатися лише з праці коня ставевого. Очевидно й редакція, уміщуючи мій твір, так його розуміла й саме в такому сенсі поділяла мої думки.

Оформлюючи це оповідання, я вжив старого прийому „поновлення", того прийому, що ним користувався ще Толстой, пишучи прикміром свого „Холстомера". Передаючи тваринну психіку, я мусів скористатися з людської мови, бо на жаль ні я, ні хтось інший не придумав ще якогось способу для формулювання безперечно існуючої тваринної думки. Та проте це аж ніяк не говорить за те, що кожне таке оповідання обов'язково мусить бути байкою.

В одному я признаю свою помилку, навіть провини: я вжив для розгортання теми незвичайного матеріалу. Хоч і був це тільки літературний прийом — зробити кріпкий наголос, так би мовити звернути увагу на злиденну долю тварини, викривши тим деякі протиріччя у взаємовідносинах усього живого в природі, — та проте цього ефекту можна було б досягти, оперуючи іншим і звичайнішим матеріалом. Ця моя перша помилка потягла за собою й другу, а саме — вживання від імені гнідої слова „соціалізм", що стало для неї маринням і що так і не набрало реальної форми.

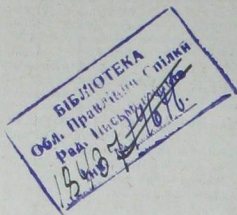
Визнаючи цю свою помилку й уникаючи надалі прикрого для мене трактування цього твору, я зрікаюся його й забороняю, де б то не було, його передрук.

Привіт!

Петро Ван-енко

PS. Я не поділяю думки товаришів, що заперечують проти використання тваринної теми в нашій літературі. Тварина, і особливо тварина, що входить як певний чинник до нашої економіки й побуту, мусить увійти й до літератури. Зокрема я намітив собі написати кілька таких оповідань. Цим я хочу сказати, що моє „Оповідання про гніду кобилу“ не випадковий твір, не пашквіль, як то мені закидають, а певна робота з поля тваринної теми.

П. В.

Технічні помилки

В № 5 — 6 „Черв. Шляху“, в рецензії П. Чубського на стор. 284 рядок 9 (зв.) надруковано: „Чем выделен дом графа Петухова“, а треба — „..... графа Безухова“; на стор. 285 ряд 23 (зв.) надруковано: „навіть соуфоровської синтези“...., а треба: навіть „..... соцфоровської синтези“.

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ДВО-
ТИЖНЕВИЙ ОРГАН ЦК КП(б)У

БІЛЬШОВИК У К Р А Ї Н И

ЖУРНАЛ МАЄ СВОЇМ ЗАВДАННЯМ

1. Освітлювати головні питання нашого соціалістичного будівництва в галузях політики та економіки.
2. Розробляти питання марксизму й лєнінізму та боронити їх від усяких перекручувань.
3. Освітлювати завдання й особливості культурного будівництва УСРР.
4. Освітлювати міжнародне життя й особливо міжнародній комуністичний рух

РЕДАКЦІЯ МІСТИТЬСЯ: Харків,
вул. К. Лібкнехта, 64, ЦК КП(б)У

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік — 4 крб. 80 к.

„ 6 міс. — 2 „ 40 „

„ 3 „ — 1 „ 20 „

„ 1 „ — „ 40 „

Окреме число — 25 „

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:
СЕКТОР ПЕРІОДВИДАНЬ ДВУ, Харків, Сергієвська
пл., Московський район, 11
Уповноважені Періодсектору по всіх містах України

П
Е
Р
Е
Д
П
Л
А
Ч
У
Й
Т
Е
!!

Ж У Р Н А Л
ІСТПАРТУ ЦК КП(б)У

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

Виходить 1 раз на 2 міс.

Завдання „Літопису Революції“ є освітлення з погляду марксизму-лєнінізму історії революційної партії пролетаріату КП(б)У в боротьби робітників та селянських мас України за своє визволення

РЕДАКЦІЯ МІСТИТЬСЯ: Харків,
вул. К. Лібкнехта, 64, ЦК КП(б)У

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік . . . 8 крб. — к.

„ 6 міс. . 4 „ 50 „

Окреме число 1 крб. 75 „

П
Е
Р
Е
Д
П
Л
А
Ч
У
Й
Т
Е
!!

ПОСПІШАЙТЕ ПЕРЕДПЛАТИТИ!

ДВОМІСЯСНИЙ НАУКОВО-ГРОМАДСЬКИЙ ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАСКОНОЇ АСОЦІАЦІЇ
СХІДНИЙ СВІТ — СУХОТРИВНИЦЬКА
 Журнал має відділи: 1) Політика, 2) Економіка, 3) Права, 4) Історія, 5) Етнографія, 6) Мовознавство, 7) Література, 8) Археологія, 9) Життєве і 10) Біологія (зоологія).
 Журнал розрахований на науковців, бібліотечників, вузів та умови передплати: На рік — 8 крб., на 6 міс. — 4 крб., окреме число — 1 крб. 50 коп.

Журнал містить статті й матеріали з української мови, письменства, історії, вузівського життя, сучасної політичної, соціальної й економічної життя, сучасної історії, науки, літератури та економіки в поточної наукової літератури.
УКРАЇНА — УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ
 Орган Історичної Спільноти Української Академії Наук при Румунському університеті в Кишиневі.
 Умови передплати: 1 рік — 8 крб., 6 міс. — 4 крб., окреме число — 2 крб. 25 коп.

ЖУРНАЛ МІСЯЧНИК МАРКСИСТСЬКОЇ КРИТИКИ ТА БІО-ЛІОГРАФІЇ

За редакцією: р. т. М. Сергієвич, А. Хвиль, В. Десяня, В. Корика, І. Кулика, Ф. Тарана, Т. Степанова та Іл. Савченка

Завдання журналу: організувати та вивести класову марксистську критику думки, що до всіх явищ літературного українського процесу, а також що до зв'язаних з літературою явищ культурного процесу взагалі. „Критика“ притягає до співробітництва всіх критиків та літературно-мистецьких діячів-марксистів, а також тих, що в своїй роботі наближаються до засвоєння марксистської методи.

Умови передплати: на рік — 6 крб., 6 міс. — 3 крб., на 3 міс. — 1 крб. 60 к., 1 міс. — 60 к. Окреме число — 70 к.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ ПЕРІОДСЕКТОР ДВУ
 в Харків, Сергіївська пл., Московські ради, № 11 та уповноважені Періодсектору скрізь по Україні, поштово-телеграфні контори та листоноші

389

p-80

U.S. Karan Karan Singh University

00076224